

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Veronika Kaletová

**Dilemata sociálních pracovníků při posuzování
výchovných metod v rodinách s dětmi mladšího
školního věku**

Dilemmas of social workers during assessing
of educational methods in families with lower
elementary school age children

Praha 2015

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Oldřich Matoušek

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu své diplomové práce Doc. PhDr. Oldřichu Matouškovi za jeho ochotu, předání podnětných informací a oporu. Taktéž bych chtěla poděkovat všem respondentům za jejich ochotu spolupracovat a otevřeně se mnou sdílet své zkušenosti.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Stříbře dne 8. května 2015

Veronika Kaletová

Abstrakt

Diplomová práce má název „Dilemata sociálních pracovníků při posuzování rodin s dětmi mladšího školního věku“. Cílem práce je zodpovědět na výzkumnou otázku: *„S jakými dilematy se setkávají sociální pracovníci při posuzování výchovných metod v rodinách s dětmi mladšího školního věku?“*

Teoretická část této diplomové práce popisuje sociální práci s rodinou, vývoj sociální a také dilemata, která sebou může sociální práce přinášet. Dále se zabývá rodinou a jejím vývojem. Také se zaměřuje na nevhodné výchovné styly v rodině, které mohou ovlivnit vývoj dítěte.

Praktická část je zaměřena na proces posuzování rodiny. Díky polostrukturovaným rozhovorům se sociálními pracovníky se snaží zmapovat tento nelehký proces a dilemata, která sociální pracovník při této práci může prožívat.

Klíčová slova

Sociální práce. Sociální pracovník. Dilemata. Rodina. Dítě. Výchova. Styly. Metody. Syndrom CAN. Sanace rodiny.

Abstract

The diploma thesis named „Dilemmas of social workers during assessing of educational methods in families with lower elementary school age children“. The goal of the thesis is find to the answer: „*Which dilemmas deal social workers during assessing of educational methods in families with lower elementary school age children?* „.

The theoretical part of this thesis describes the social work with families, its development and dilemmas that each can bring social work. It also deals with the family and its development. It also focuses on inadequate educational styles in the family that may affect child development.

The practical part is focused on the process of assessing families. Thanks to the semi-structured interviews with social workers are trying to map this difficult process and dilemmas that social workers in this work can be experienced.

Keywords

Social work. Social worker. Dilemmas. Family. Child. Education. Styles. Methods. Child Abuse and Neglect syndrome. Redevelopment family.

Obsah

Úvod	8
1 Sociální práce	10
1.1. Historie sociální práce	11
1.2. Etika v sociální práci	13
1.2.1 <i>Etická dilemata sociálních pracovníků</i>	13
1.2.2 <i>Etická dilemata sociálních pracovníků při práci s rodinou</i>	16
1.3 Sociální pracovník	17
1.3.1 <i>Dovednosti a obecné předpoklady sociálního pracovníka</i>	18
1.3.2 <i>Burnout syndrom</i>	19
2 Sociální práce s rodinou	20
2.1 Počátky sociální práce s rodinou	21
2.2 Sanace rodiny	22
2.3 Posuzování funkčnosti rodiny	23
2.3.1 <i>Normy</i>	24
2.3.2 <i>Objektivita hodnotitele rodiny</i>	25
2.3.3 <i>Posuzování potřeb dítěte</i>	26
3 Rodina	29
3.1 Vývoj rodiny.....	30
3.1.1 <i>Vývoj rodiny u nás</i>	32
3.2 Typologie rodin	33
3.3 Krizové situace v rodině.....	35
3.3.1 <i>Rozvod</i>	35
3.3.2 <i>Syndrom CAN</i>	38
3.4 Legislativní rámec	47
3.5.1 <i>Právní rámec České republiky upravující rodinu</i>	47
3.5.2 <i>Mezinárodní právní rámec</i>	52
4 Výchova.....	54
4.1 Historie výchovy	54
4.2 Výchova v rodině	55
4.3 Nevhodné výchovné styly v rodině	56

4.3.1	<i>Hostilní či brutální výchova</i>	56
4.3.2	<i>Nedostatečná výchova</i>	56
4.3.3	<i>Nadměrná výchova</i>	57
4.3.4	<i>Lhostejná výchova</i>	57
4.3.5	<i>Perfekcionalistická výchova</i>	57
4.4	Výchovné metody v rodině	58
4.4.1	<i>Metoda odměn a trestů</i>	59
5	Dítě mladšího školního věku	60
5.1	Charakteristika dítěte mladšího školního věku	60
5.2	Poznávací procesy	61
5.3	Jazykové schopnosti	62
5.4	Emoční vývoj	63
5.5	Socializace	64
5.5.1	<i>Socializace v rodině</i>	64
5.5.2	<i>Socializace ve škole</i>	66
5.5.3	<i>Socializace ve vrstevnické skupině</i>	67
6	Výzkumné šetření	68
6.1	Výzkumná otázka	68
6.2	Metoda výzkumu	69
6.3	Metoda sběru dat	69
6.4	Výzkumný vzorek a jeho výběr	70
6.5	Operacionalizace	71
6.6	Průběh rozhovorů	73
7	Interpretace výzkumu	74
7.1	Dilemata při práci s rodinou	74
7.2	Zdroje podpory při práci	85
7.3	Potřeby do budoucna	912
8	Závěr	97
	Seznam použitých zdrojů	101

Úvod

Téma diplomové práce jsem si vybrala proto, že sama pracuji v neziskové organizaci a setkávám se s dětmi, které jsou nějakým způsobem ohrožené. Ze své pracovní zkušenosti vím, že komunikace ani výchova v těchto rodinách mnohdy nefunguje. Děti často vyrůstají bezprizorně nebo jsou odkázány na výchovu starších sourozenců a rodiče se jim dostatečně nevěnují. A právě někdy paradoxně ti nejbližší mohou způsobovat ty největší šrámy na duši, jak vědomě, tak nevědomě.

V současné době se preferuje především respektující výchova a na trhu se objevuje mnoho knih, které se výchovou zabývají. Přesto je mnoho rodičů, kteří si s výchovou svého dítěte nevědí rady a často nevědomě aplikují to, co sami zažili, protože nic jiného neumí. Mnohdy tyto výchovné metody mohou být až za hranicí přijatelnosti a rodina se nejen díky nepřiměřené výchově, ale i dalším problémům, jako jsou nedostatečné finanční prostředky, nedostatečné bydlení, nezaměstnanost a dalším nepříznivým vlivům může stát ohroženou – tedy předmětem zájmu sociální práce.

Podporou rodiny se zabývají sociální pracovníci, kteří se v rámci sociálně-právní ochrany dětí snaží s rodinou pracovat tak, aby mohla dále fungovat jako celek, který neohrožuje zdravý vývoj dítěte ani jednotlivé členy, ale je právě tím láskyplným přístavem, který poskytuje podporu. Často na bedrech sociálních pracovníků leží zodpovědnost za rozhodnutí, zda je rodina pro dítě natolik ohrožující, že by pro něj bylo lepší vyrůstat mimo ni. Díky tomu se mohou dostávat do situací, kdy řeší různá dilemata, balancují na hraně a cítí se bezmocní a bezradní.

Od 1. 1. 2013 vešla v platnost novela zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, která měla sjednotit systém péče o ohrožené děti a která s sebou přinesla mnoho novinek, jako například – orientaci na výchovu dětí v rodinném prostředí nebo v prostředí rodinného typu, materiální a bytové podmínky přestaly být důvodem pro stanovení ústavní péče pro ohrožené dítě. Přestože se novela měla stát pro sociální pracovníky sociálně právní ochrany dětí jakousi oporou při jejich nelehké práci, vyplynulo z ní i mnoho dalších povinností, jako například vypracovávání individuálních plánů, hodnocení míry ohrožení dítěte nebo pořádání případových konferencí.

Diplomová práce je členěna do dvou částí – teoretické a výzkumné. Teoretická část především popisuje sociální práci jako takovou, zmiňuje dilemata, se kterými se sociální pracovníci setkávají. Dále přibližuje čtenáři sociální s rodinou, při které je důležité právě posuzování funkčnosti rodiny. Zabývá se rodinou, výchovou v rodině a také se soustředí na

popis dítěte mladšího školního věku. Teoretická část má především poskytnout čtenáři vhled do problematiky na základě poznatků z odborné literatury.

Cílem výzkumné části je odpovědět na otázku „*S jakými dilematy se setkávají sociální pracovníci při posuzování výchovných metod v rodinách s dětmi mladšího školního věku?*“. Tedy zjistit, co se odehrává uvnitř sociálních pracovníků OSPOD a neziskových organizací při práci s rodinou a specifikovat jaká dilemata prožívají během posuzování.

Práce si neklade za cíl najít jednoznačné řešení na všechna dilemata, která se objeví při posuzování rodin v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Nýbrž soustředit pozornost na sociálního pracovníka, který je v procesu posuzování také velmi důležitý, nahlédnout do jeho nitra a specifikovat, s jakými dilematy se tyto pracovníci setkávají v Plzeňském kraji.

Sociální pracovník vykonávající sociálně-právní ochranu dětí především hájí zájem dítěte, což někdy může narážet zájem rodičů či okolí. Výkon této práce je také ztížen vnímáním společnosti a mediálním obrazem, který sociální pracovníky OSPOD prezentuje jako „ty zubatý, co berou děti“. Z tohoto důvodu bude zajímavé nahlédnout na problematiku očima pracovníků OSPOD a neziskových organizací a ukázat je především z jejich lidské stránky.

1 Sociální práce

Slovník sociální práce ji charakterizuje jako „*společenskovědní disciplínu i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanost aj.)*.“ (Matoušek, 2003, str. 213).

Teoretický rámec sociální práce je značně široký a rozmanitý. Sociální práce je interdisciplinární věda a čerpá ze sociologie, psychologie, právo, ekonomie, kulturní antropologie a jiné vědy, které se zabývají člověkem a jeho soužitím s okolím.

Sociální práce se hlavně realizuje prostřednictvím sociálních služeb. Sociální pracovníci podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kteří jsou zaměstnání u sociálních subjektů, realizují jejich cíle, plány nebo projekty, a to znamená, že poskytují sociálním objektům (tedy klientům) předměty (především jde o dávky a služby), kterými jsou uspokojovány jejich určité sociální potřeby. Pokud se sociální práce vykonává tímto způsobem, realizuje se také velká míra sociálně-politických záměrů (Matoušek, 2001).

Dále dle autora se z pohledu moderního pojetí se sociální práce začala rozvíjet až ve 20. století. V posledních letech role sociální práce při realizaci sociální politiky značně roste, jelikož umí lépe než peníze motivovat člověka k návratům k práci a životu v jeho přirozeném sociálním prostředí. Výkon sociální práce tedy vyžaduje nejen profesionální sociální práci, ale i obslužnou práci a také nekvalifikovanou práci, kterou mohou vykonávat i jiné profese než sociální pracovníci.

Cíle sociální práce nejsou jednoznačně vymezené a velmi záleží na úhlu pohledu. Navrátil (2001, str. 11 - 12) říká, že cílem sociální práce je „*podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí (sociálního fungování)*.“

V sociální práci jsou také významná tzv. „**malá paradigmat**“, která definoval Payne během 20. století. Jak Navrátil (2001) ve své knize píše, jedná se o *terapeutickou činnost, úsilí o reformu společenského prostředí a sociálně právní pomoc*.

První z těchto paradigmat je *terapeutická pomoc*. Zastánci tohoto přístupu spatřují cíl sociální práce ve snaze pomoci zajistit jednotlivcům, skupinám, ale i komunitám psychickou a následně také sociální pohodu. Sociální práce je proto chápána jako pomoc, jež je prováděna zejména formou psychoterapie. Dochází k obnově duševního zdraví či vnitřní rovnováhy za pomoci podpory rozvoje osobnosti klienta. V tomto paradigmatu se vychází z procesu

vzájemného ovlivňování klienta a pracovníka, které je chápáno jako žádoucí a obohacující. Největší význam je spatřován především v komunikaci a v utvoření vzájemného vztahu.

Druhé paradigma můžeme nazvat *úsilí o reformu společenského prostředí*. Toto paradigma je založené na představě společenské rovnosti v různých úrovních společenského života. Sociální pracovníci předávají klientům kompetence a díky tomu jim dávají možnost autenticky se podílet na tvorbě a změnách institucí. Sociální práce se pak snaží o budování společnosti na více rovných principech. Toto počínání posiluje myšlenka, že lze dosáhnout osobního a sociálního rozvoje pouze ve společenských podmínkách, které jsou založeny na rovnosti.

Třetí paradigma je označeno jako *sociálně právní pomoc* neboli *poradenské paradigma*. Ve třetím paradigmatu je důležitá schopnost zvládat problémy a zároveň mít přístup k adekvátním informacím a službám. Toto pojetí je směsice dvou cílů. Tím prvním je vycházet vstříc klientovým potřebám a současně druhým cílem je usilování o zlepšení systému nabízených služeb. V praxi to znamená, že příznivci *poradenského paradigmatu* se zaměřují spíše na malé, individuální změny, které obvykle bezprostředně nevedou k větší sociální reformě. Důležité však je klientovi pomoci prostřednictvím poskytování informací, kvalifikovaným poradenstvím, zpřístupňování zdrojů a mediací další pomoci a služeb.

1.1. Historie sociální práce

Sociální práce prošla složitým historickým vývojem a prodělala řadu proměn. Také teorie sociální práce procházely vývojem, který koresponduje s historickou proměnlivostí sociální práce. Pestrá škála preferovaných teoretických přístupů odpovídá různým proudům, které byly v té či oné době populární (Navrátil, 2001).

Sociální práce se vyvinula ze solidarity, která byla nejprve rodinná a poté se proměnila v občanskou. Vyvíjela se s každým historickým obdobím a pomalu krystalizovala do podoby, v jaké ji známe dnes.

Kmenová kultura obsahovala prvky, které zajišťovaly poskytnutí pomoci nemocným, stárnoucím i jinak potřebným lidem. Vzájemná pomoc byla v těchto společnostech poměrně vysoce hodnocena a nahlížena jako prostředek, kterým je možno zachovat celku čili kmen. Také starověké civilizace znaly péči o chudé a nemocné. Pomoc v nich byla zajišťována na principu subsidiarity především rodinou, institucí sousedství a náboženskými organizacemi (Navrátil, 2001).

Již z dávného starověku jsou známé příklady sociálního zaopatřování. V Babyloně náležely peníze vysloužilým vojákům, v Řecku se například poskytovala peníze sirotkům po vojácích nebo a v Římě se dávalo bezplatně jídlo, ale také byl městské chudině poskytován volný vstup do divadel či vznikaly instituce podpůrných spolků zakládaných řemeslníky (Matoušek, 2001).

Ve středověku sociální práci poskytovala nemocným a chudým zejména církev. Postupně se tato péče stala předmětem činnosti náboženských řádů a jejich klášterů. Na neuspokojivé životní podmínky a také sociální postavení početných skupin obyvatelstva, církev reagovala především tím, že zakládala ústavy, které byly umístěné u klášterů a kostelů. Tyto řádové nemocnice a útulky byly určeny chudým, sirotkům, starým lidem, ale často i lidem, kteří byli postižení nemocí nebo je postihlo úmrtí hlavy rodiny či živelná pohroma (Kodymová, in Matoušek, 2001).

Dalo by se říct, že se sociální práce postupně vyvíjela s vývojem lidského myšlení a ohleduplností lidí vůči jiným, která se také postupně vyvíjela. Lidé si uvědomovali, že je v životě mohou potkat situace, které sami nezvládnou a díky těmto situacím budou potřebovat podporu a pomoc někoho dalšího. Začalo vznikat povinné pojištění, nejdříve však dělníků, poté i ostatních lidí.

Pozornost se také přesunula na nezaměstnané, matky na mateřských a rodičovských dovolených a zejména na sociálně slabší rodiny s dětmi.

Stát však postupem času nebyl schopen veškerou sociální práci vykonávat a financovat sám a tak se sociální práce rozdělila na veřejnoprávní a soukromoprávní. V současné době existuje mnoho nestátních neziskových organizací, které vykonávají rozmanitou škálu sociálních služeb.

V roce 2006 vešel v platnost zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který definoval sociální práci a služby, které jsou klientům v rámci této činnosti poskytovány. Zákon pozvedl sociální práci na disciplínu, která má své zákonitosti a musí být poskytována podle určitých pravidel. Chrání tak nejen práva klientů, ale také pracovníků a zároveň určuje povinnosti, které je potřeba dodržovat.

1.2. Etika v sociální práci

Etika v sociální práci je stejně nezbytná jako v jiných pomáhajících profesích. Sociální práce má na paměti důstojnost a lidská práva, rovnost a další hodnoty, které se v dané dodržují.

Každý pracovník v České republice se řídí Etickým kodexem sociálních pracovníků ČR, Ústavou ČR, Listinou základních práv a svobod a spoustou zákonů, které dbají na dodržování lidských práv a dalšími mezinárodně uznávanými dokumenty jako je například Všeobecná deklarace lidských práv, Úmluva o právech dítěte.

Je důležité, aby si byl sociální pracovník vědom etického přístupu a jednání vůči klientům, neboť to je základním ukazatelem kvality sociální práce. Důležitými principy, kterými se etika v sociální práci zachovává, jsou dodržování lidských práv a lidské důstojnosti, pomocí kterých se respektuje hodnota a důstojnost každé lidské bytosti. Dalším důležitým principem je spravedlnost a to jednak ve vztahu ke společnosti v obecné rovině, ale také ve vztahu k lidem, kteří jsou objekty sociální práce.

1.2.1 Etická dilemata sociálních pracovníků

Etická dilemata se objevují vždy, když pracovník cítí, že musí rozhodnout mezi dvěma či více stejně nevhodnými možnostmi, tedy volit „menší zlo“, představující konflikt morálních principů. Při tomto rozhodování není jasné, která z možností bude přijatelnější. Posuzování etických dilemat je velice individuální záležitostí a záleží na osobnostním nastavení pracovníka. Tedy jak celou situaci vnímá, jaký má žebřík hodnot či jak je zkušený v morálním rozhodování (Nečasová in Matoušek, 2003).

V sociální práci, kdy se objevila celá řada protichůdných tendencí, lze obecně dilemata označit jako vývojová. Jedná se zejména o formalizaci či deformalizaci sociální práce, profesionalizaci či deprofesionalizaci, normativnost či nenormativnost, pomoc či sociální kontrolu, polyvalence či specializace a konečně pojetí sociální práce jako vědy nebo umění (Matoušek, 2001).

S dilematy se sociální pracovníci ve své práci setkávají téměř každý den. Často se zdá, že jejich práce bez řešení různých dilemat ani neobejde.

Musil (2004) definoval sedm typů všedních dilemat, které jsou popsány níže:

Komplexní či zjednodušené cíle

Toto dilema vyplývá z nejasného vymezení cílů sociálních služeb, které jsou vymezeny pouze mlhavě, aby si je veřejnost idealizovala podle vlastních představ. Sociální pracovníci si pak cíl interpretují po svém, avšak nevyhnou se nejistotě. Vlastním pojetím dochází ke zjednodušování cílů a díky tomu i usnadňování práce, aby bylo možné tyto cíle naplňovat. Často k tomuto dilematu také přispívá rozporné představy o cílech mezi sociálními pracovníky v přímé práci s jejich vedením.

Množstvím klientů a kvalitou poskytovaných služeb

Obecně lze toto dilema charakterizovat jako dilema mezi kvalitou a kvantitou. Díky zvládnutí velkého počtu klientů, omezují často sociální pracovníci svoji pozornost, energii a čas, které věnují práci s jedním klientem. Sociální pracovníci mohou řešit tuto situaci tím, že si zjednoduší práci s klientem. Často pak toto zjednodušení své práce využívají i tehdy, když nejsou přetížení.

Rovnocenným přístupem ke všem klientům a upřednostňování některých z nich

Ačkoliv by sociální pracovníci měli přistupovat ke všem klientům bez rozdílu, někdy nastanou situace, ve kterých dochází k rozlišování klientů. Což je označováno za zcela běžný postup v organizacích poskytujících sociální služby. Nejen v sociální práci, ale ve všech profesích si můžeme všimnout jednání na základě osobních sympatií, očekávaných představ o sociální hodnotě lidí či reakcí. Často dochází k tomu, že sociální pracovník je v intenzivní spolupráci s klienty, kteří se mu zdají vstřícnější a otevřenější. Očekává, že spolupráci s nimi bude snadnější a mnohem úspěšnější. Tato očekávání však nejsou ničím podložena.

Jednostrannost a symetrií ve vztazích s klienty

Sociální pracovník si na základě rozhovoru s klientem na něj utvoří názor, který považuje za objektivní a neutrální. Pracovníkova představa o klientovi se stává neměnnou a nepřipouští možnost dialogu. Nebo naopak pracovník považuje svou představu o klientovi totožnou s klientovou představou o sobě samém. Tyto představy pak předurčují vztah pracovníka s klientem. Toto dilema ve své podstatě představuje dilema mezi kontrolou

a podporou. Lze ho vyzorovat z jednání pracovníka s klientem a z celkového způsobu práce. V jednostranném vztahu využívá pracovník autority, která mu byla přidělena úřední mocí. Naproti tomu v symetrickém vztahu tato autorita vyplývá z osobních kvalit a zkušeností pracovníka.

Procedurální a situační přístup k problémům klienta

Toto dilema souvisí s očekáváním od sociálních pracovníků a jejich setrvání v roli profesionála nebo vystoupení z role. Má sociální pracovník řešit problém klienta podle oficiálních postupů nebo podle aktuální situace, ve které využije svých znalostí a kompetencí a zvolí vhodné řešení podle svého uvážení? Pokud pracovník zvolí procedurální přístup, očekává jasný požadavek ze strany klienta a může reagovat určitým způsobem na opakující se typy problémů klientů. Klientovi se pak může zdát, že pracovník jedná rutinně a nesrozumitelně. Naopak situační přístup vnímá problém klienta jako součást jeho situace. Nepředpokládá, že existuje předem stanovené řešení, které by bylo vzhledem ke klientovu problému vhodné. Vnímá klienta jako individualitu a jeho problém jako neopakovatelný. Tento přístup lze aplikovat v situacích, které nejsou jasně vymezeny zákonem.

Poskytování materiální a nemateriální pomoci

Materiální pomocí můžeme chápat finanční podporu a s ní spojené naplnění aktuálních potřeb klienta tak, aby byla zajištěna jeho aktuální životní situace. Tedy cílem činností materiální pomoci není, aby si klient uměl v konkrétní situaci pomoci sám. Naopak poskytováním nemateriální pomoci se rozumí dlouhodobá práce s klientem, při které se má klient naučit zvládat problémy svépomocí a zlepšovat svou životní situaci. Podstatou je učení, při kterém se klient učí zvládat svůj život a problémy s ním spojené. Tento způsob je však náročný na pracovníkův čas.

Snaha zasáhnout včas a obava z unáhleného zásahu

Snad nejčastější a nejchoulostivější je poslední dilema, které klade velké nároky na sociálního pracovníka. Sociální pracovník balancuje téměř na hraně, protože jeho rozhodnutí často mění život jeho klientů a zasahuje do jejich práv. Přesto je toto dilema běžnou součástí pracovníkovi náplně práce. Ve vztahu k sociální práci s rodinami platí, že pokud chce

pracovník vyloučit riziko, že se dítěti něco přihodí, tím častěji se stává, že dítě z rodiny odebere neoprávněně. Zde hrají velkou roli pracovníkovy odborné znalosti, zkušenosti a dovednosti a spoléhá se pouze na svůj úsudek. Chybám lze předcházet, pokud pracovník k jednotlivému případu přistupuje svědomitě, tím předchází unáhlenému rozhodnutí a může vyzkoušet všechny možnosti.

Někdy právě mohou mít pracovníci při práci s rodinami pocit, že sami mají zodpovědnost za dítě a na jejich rozhodnutí závisí, jak bude dítě dále prospívat. Přebírají za dítě odpovědnost jeho rodičů, což je zásadní chybou.

1.2.2 Etická dilemata sociálních pracovníků při práci s rodinou

I při práci s rodinou se u sociálních pracovníků objevují různá dilemata. Nečasová a Musil (2008) popsali 4 fáze, které předcházejí vzniku dilematu. Podle nich se jedná o to, že sociální pracovníci jsou nejprve konfrontováni s nesourodými pracovními podmínkami. Následně tuto zkušenost skrze svou morálně neutrální percepci prožívají. Ve třetí fázi se v dilemata mění pouze ty konflikty očekávání, na které jsou sociální pracovníci „morálně citliví“. Ve čtvrté fázi se sociální pracovník zabývá dilematem pouze tehdy, pokud se za něj cítí nějakým způsobem zodpovědný.

Nejčastějším dilematem, které doprovází pracovníky při práci s rodinami, je zda má pracovník dítě z rodiny odebrat nebo ho v rodině ponechat. Pracovník naráží na své morální zásady a je si vědom toho, že pokud dítě z rodiny odebere, změní tím život nejen jeho rodičům, ale především dítěti. Proto se stává, že sociální pracovník nevidí správné řešení, vyhýbá se mu a zkrátka jen vyčkává, jak se celá situace vyvine dál. Okolí může chápat chování pracovníka jako laxnost a nečinnost.

Podle Nečasové a Musila (2008) se sociální pracovníci dilematu nejčastěji vyhýbají či jej obcházejí. Tímto způsobem řešení se pracovník vyhýbá rozhodování, které je pro něj nějakým způsobem obtížné. Ačkoliv se sociální pracovníci mohou snažit od dilematu jakkoliv uniknout a soustředit pozornost jinam, dilema zůstane skryté a může se v kterékoliv chvíli vynořit. Může se stát, že ačkoliv sociální pracovník při práci s rodinou posílí její kompetence a vyřeší se nějaký problém, rodina za nějakou dobu přijde s tím samým problémem opět znovu. Pak se u pracovníka mohou objevit výčitky svědomí a pocity bezmoci.

Autoři uvádí druhý způsob zvládnání dilemat a tím je snaha o změnu nesourodých podmínek. V takovém případě je zachován morální ideál pracovníků. Avšak toto řešení je dle autorů v praxi vzácnější.

1.3 Sociální pracovník

Sociální pracovník je velmi důležitý ve vztahu s klientem. Je důležitá jeho osobnost, jeho vlastnosti, jak přistupuje ke klientům a případu. Díky Zákonu č. 108/2006 Sb., o sociálních službách existuje legislativní definice sociálního pracovníka, která dle § 109 zní „*Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace.*“ (www.mpsv.cz).

Vše, co se naučil a co ve vztahu s klientem funguje a tvoří vzájemné sympatie, dělají ze sociálního pracovníka v sociálních službách profesionála. Pokud pracovník pracuje s rodinami s dětmi, je to složitější o větší počet klientů v jednom případě a také je těžké, aby byl pracovník ke všem v neutrálním postavení a s nikým ze členů netvořil koalice proti ostatním.

Dalo by se říci, že sociální pracovník je ten, který poskytuje svým klientům potřebné informace a rady, umí rozpoznat konkrétní potřeby klienta, navrhne řešení a v případě potřeby naváže klienta na jinou odbornou službu.

Zákon č. 108/ 2006 Sb., o sociálních službách, jasně vymezuje, že sociální práci vykonává osoba způsobilá k právním úkonům, trestně bezúhonná, zdravotně způsobilá a která má odbornou způsobilost pro výkon tohoto povolání, jež zákon dále definuje.

Mezi odbornou způsobilost sociálního pracovníka patří vyšší odborné vzdělání dosažené absolvováním vzdělávacího programu v zákonem definovaných oborech, ať již vysokoškolské vzdělání získané studiem v bakalářském nebo magisterském studijním programu definovaných oborů nebo absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů v oblastech definovaných zákonem.

Vystudování některých zákonem definovaných oborů pro práci sociálního pracovníka nestačí. Především je důležité neustálé dozdělování pracovníka v sociálních službách. Především proto, že sociální služby jsou živý obor, který se mnohokrát může změnit a také proto, že pracovník pracuje s lidmi. Proto je zajištění kvality jeho práce tak důležité. O zajištění dalšího vzdělávání se zmiňuje také zákon.

1.3.1 Dovednosti a obecné předpoklady sociálního pracovníka

Sociální pracovník by měl pro výkon své profese mít nejen patřičné vzdělání, ale také určité dovednosti a obecné předpoklady. Právě na osobním nastavení sociálního pracovníka velmi záleží, neboť jeho osobnost je nástroj pro jeho práci.

Jak zmiňuje Kopřiva (1997) podstatnou roli v pomáhajících profesích hraje také vztah mezi pomáhajícím a klientem. Klienti, se kterými se sociální pracovníci setkávají, se často ocitají v obtížné situaci, a proto potřebují od sociálních pracovníků cítit podporu, pochopení, přijetí a porozumění. Klienti potřebují cítit důvěru, to že jsou přijímaní a cítit se bezpečně.

Sociální pracovník by měl ve své profesi oplývat určitými dovednostmi. Mezi základní patří například **zdatnost a inteligence**. Sociální pracovník by měl tihnout k tomu, aby stále obohacoval své znalosti a věnoval se sebevzdělávání. Měl by také vyzařovat určitou **přitažlivost**, která je patrná nejen z fyzického vzhledu, ale také jak klient vnímá pracovníkovu názorovou příbuznost či věkovou příbuznost. Dále by měl pracovník v klientovi vzbuzovat **důvěru**, která je patrná i z pracovníkovy otevřenosti vůči klientovi či jeho smyslu pro čestnost. Nezbytnou dovedností každého sociálního pracovníka jsou jeho **komunikační dovednosti**, díky nimž může pracovník s klientem navázat vztah a začít řešit jeho problém. Do komunikačních dovedností například řadíme aktivní naslouchání, které pracovníkovi napomáhá ověřit si, zda rozumí klientově situaci. Nezbytnou dovedností pro výkon pomáhající profese je **empatie**. Pracovník by měl být schopen pohlížet na svět klientovýmá očima a zároveň vnímat jeho odlišnosti a neverbální projevy (Matoušek, 2003).

Kopřiva (1997) apeluje na respekt vnitřního světa druhého člověka, nikoli ve smyslu ztotožnění se s ním, nýbrž ve smyslu porozumět mu. Dále je důležité ve vztahu s klientem nevytvářet žádné domněnky, ale brát druhého vážně a zajímat se o jeho situaci. Nehodnotit klientovu situaci z pohledu, co by měl dělat, ale snažit se zcela porozumět jeho situaci bez morálních soudů a diagnostických nálepek.

1.3.2 Burnout syndrom

Burnout syndrom neboli syndrom vyhoření může být v pomáhajících profesích velice častým jevem.

Jedná se o přepnutí sil a ztrátu motivace k práci, která může být například způsobena tím, že pracovník ve své práci prožívá bezmoc. Na syndromu vyhoření má značný podíl i stres, který neodmyslitelně patří k pomáhajícím profesím a ve své podstatě, každý má po určité době nějaké projevy. Pracovník může mít pocit, že vše, co dělá, nemá smysl, nevidí výsledky své práce a to ho může demotivovat a postupně se může snižovat jeho výkon v práci a postupně ztrácet i osobní sílu. Projevuje se jak na tělesné, tak na psychické rovině. Mezi tělesné projevy většinou patří únava, snížená imunita způsobující zvýšenou nemocnost. Na psychické rovině se syndrom vyhoření projevuje značnou mírou skepse, pocitu zklamání, deziluze a samozřejmě již zmiňovanou bezmocí a pocitem bezvýhodnosti (Vodáčková, 2007).

Dle autorky bývá průběh syndromu vyhoření často pozvolný a pracovník si ani nemusí povšimnout jeho příznaků. Pracovník ztrácí schopnost učit se něčemu novému a zároveň se na nové adaptovat. Pokud proces vyhoření dospěje ke svému vrcholu, mívá tendenci se zacyklit a pracovník se z jeho kruhu dostává s velkými obtížemi, pokud vůbec. Někdy je výsledkem i to, že pracovník ztrácí svoji schopnost pracovat.

Proto je velmi důležité, aby každý pomáhající profesionál dbal na svou psychohygienu a měl pravidelnou supervizi, která mu umožní pohlédnout na svou práci s patřičným odstupem. V pomáhajících profesích se pracovník setkává s těžkými tématy, do kterých se mohou promítnout i jeho emoce, proto je třeba, aby těmito emocím byla věnována patřičná pozornost ať již v rámci intervizí či supervizí.

2 Sociální práce s rodinou

Sociální práci s rodinou lze chápat především jako její podporu a obnovení fungování rodiny. Podpora rodiny je rovněž nazývána sanací rodiny. Jejím cílem je předejít, zmírnit popřípadě odstranit vlivy, které ohrožují rodinu vyloučením ze společnosti, a mají ohrožující vliv na zdravý vývoj dítěte. Zároveň sociální práce s rodinou poskytuje ochranu a podporu rodičům i dítěti při zachování rodiny jako celku a snaží se změnit fungování rodinného systému. Především sociální pracovníci pracují s rodinou tak, aby dítě mohlo zůstat v biologické rodině, tedy předchází jeho odebrání a umístění do ústavní výchovy (srov. Bechyňová, Konvičková, 2008, Smutková, 2007).

Problémy rodin jsou rozmanité a velice často mají také velmi složité příčiny vzniku. I přesto, že na první pohled mohou tyto rodiny působit stejným dojmem, vyžadují individuální a profesionální přístup. Sociální pracovník by měl především porozumět problémové situaci, ve které se rodina nachází a to jak v obecné rovině, tak v rovině konkrétní rodiny (Smutková, 2007).

Obecně lze říci, že poruchy rodiny, které lze chápat v širším kontextu, jsou situace, ve kterých je základní funkce rodiny plněna nedostatečně nebo není plněna vůbec. Taková situace ohrožuje nejen rodinu jako celek, ale také nepříznivě působí na zdravý vývoj dítěte. Většinou je v odborné literatuře, která se zabývá sociální prací s rodinou, taková rodina označena pojmem „*ohrožená rodina*“ (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Matoušek (2005) také mluví o *mnohoproblémové rodině*, která je často charakteristická tím, že ji trápí více problémů najednou a to dlouhodobě. Taková rodina často nedokáže sama řešit problémy a nedokáže se také obrátit na adekvátní služby a využít jejich podporu. Vnitřní vztahy v rodině nejsou obvykle nijak rozčleněné, panuje chaos a nejasnost v komunikaci a členové rodiny jsou od sebe navzájem většinou izolováni. Výchova dětí a péče o domácnost je většinou přenechána matce, otec buď není přítomen anebo je přítomen v podobě jakéhosi stínu. Dřívější poznatky s mnohoproblémovými rodinami byly často spojovány s rodinami, které se ocitaly v chudobě či nějaké existencionalní krizi. Pozdější práce s takovými rodinami ukazují, že mnohoproblémové rodiny nejsou pouze rodiny extrémně chudé. Problémy těchto rodin si často rodiny vyměňují po generaci a do péče pomáhajících profesionálů se často dostávají v krizové situaci. Pokud však krize pomine, rodina o pomoc ztratí zájem.

Ačkoliv lze s tímto označením rodin nesouhlasit, často se používá i v současné době pro jednoznačnou charakteristiku těchto rodin. Dnes se také můžeme setkat s označením rodiny se zvláštními potřebami (Matoušek, Palzarová, 2010).

Jak se ukazuje, důležitá je motivace členů rodiny vyřešit svoji situaci. Odborníci mohou pro svou práci využívat několik níže popsaných postupů, kterými mohou pracovat s rodinou v rámci sociální práce.

2.1 Počátky sociální práce s rodinou

Rodina odedávna poskytuje podporu všem svým členům, nehledě na jejich handicap, který může být vrozený nebo získaný během života. Bez této podpory by mnozí členové rodiny nepřežili. Rodina je významným zdrojem podpory, ale také zdrojem nedorozumění a jiných problémů. Předpokládá se, že rodina by měla uspokojit rozličné potřeby všech svých členů, což někdy bývá náročným úkolem a zdrojem konfliktů. Tradiční společnost uznávala rodinu pro její ekonomickou a vztahovou solidaritu. V současných západních zemích převzal péči o lidi, kteří se ocitají v tíživé situaci, do velké míry stát (Matoušek, 2003).

Od počátku vzniku sociální práce jako samostatného oboru, se věnuje především práci s chudými rodinami. Sociální pracovníci jsou především odborníci, kteří chodí do rodin a zaměřují se na příjmy těchto rodin, hospodaření s nimi a všímají si přítomnosti jevů, které vybočují z normálu a to jak u dospělých, tak u dětí. Programy vznikající na počátku 20. století a soustředící se na práci s rodinou učí především metodiku domácích návštěv (Matoušek, 2001).

Sociální práce s rodinou se začala rozvíjet s rozvojem sociální práce, která byla zaměřená na řešení problému jednotlivcem. Rodina byla vždy středem zájmu nejen sociálních pracovníků. S rozvojem sociální práce s rodinou se kladl velký důraz na to, že problémy vznikající v rodině, se snadněji vyřeší, když se do procesu pomoci jednotlivci zahrne celá rodina (Brozmanová Gregorová, 2006).

Rodinu lze chápat jako celek, kterému se poskytuje podpora tak, aby byla schopna řešit problémy vlastními silami a obnovilo se její sociální fungování. Dnes je rodina velmi křehkou záležitostí, protože city, které se v rodině vyskytují, jsou také velmi křehkým poutem. Rodinné soužití přináší do sociální práce velmi rozličné problémy, které mají často také velmi složité příčiny a v každé rodině se projevují zcela jinak. Je důležité, aby každé rodině byla vyjádřena velká míra respektu a byla také chápána jako neopakovatelné individuum, jehož chápání by se odráželo v přístupu k ní (Smutková, 2007).

I samotná rodina není mnohdy pouze příjemcem pomoci, ale také jejím poskytovatelem. Například v případě náhradní rodinné péče, která se poskytuje buď formou pěstounské péče či adopce a jejíž základ tvoří přirozeně manželský pár (Matoušek, 2003).

2.2 Sanace rodiny

Sanace neboli podpora rodiny zahrnuje postupy, které podporují fungování a přispívají k začleňování rodiny. Podpora rodiny se snaží zabránit vyčlenění člena rodiny nebo rodiny jako celku. Z hlediska praxe sociální práce je považována za významnou, neboť by měla být první volbou v případech, kdy je ohroženo dítě či se vyskytuje domácí násilí a ve kterých pomáhající profesionálové s rodinou spolupracují (Matoušek, 2008).

Díky svému širokému pojetí lze sanaci rodiny využít k různým formám práce s rodinou. Jedná se o soubor opatření sociálně-právní ochrany dětí, sociálních služeb či jiných programů, které jsou poskytovány buď rodičům ohroženého dítěte, nebo přímo dítěti. Jedním ze základních principů sanace rodiny je pomoci rodině a tím dítěti poskytnout potřebnou podporu. Někdy však bývá situace v rodině natolik závažná, že je nezbytné umístit dítě mimo rodinu a s rodinou intenzivně pracovat, aby se do ní dítě mohlo navrátit, je-li to možné (Bechyňová, Konvičková, 2008).

Pemová, Ptáček (2012, str. 112) definují sanaci rodiny jako „*Složitý a komplexní proces, který vyžaduje cílené aktivity, s měřitelnými výsledky v předem dohodnutém časovém rámci.*“.

Z charakteristik je patrné, že se na sanaci rodiny musí spolupracovat rozdílné subjekty, vzhledem k rozdílnosti jejích prvků, aby podpora, kterou poskytují rodině, byla co možná nejvíce komplexní a dosáhlo se díky ní efektivního výsledku. Pokud by spolupráce mezi jednotlivými subjekty z nějakého důvodu nefungovala, mělo by to pravděpodobně negativní vliv na sanaci rodiny.

Cíl sanace rodiny je tedy předcházení, mírnění či minimalizace příčin, které nějakým způsobem ohrožují dítě. Konkrétní podporou rodiny je například míněna podpora rodičovských kompetencí nebo naopak podpora kontaktů dětí s rodiči v situacích, kdy je dítě z rodiny odebráno. S takovou rodinou se pak vytváří podmínky pro to, aby bylo mohlo dítě vrátit z ústavní výchovy zpět do původní rodiny. Lze tedy říci, že zahrnuje jak formální stránky rodiny, tak i obsahové stránky rodičovství (Bechyňová, Konvičková, 2008).

Nedělníková (2008, str. 143.) definuje cíl sanace rodiny jako „*Primárně právě zachování nebo obnovení funkcí rodiny, v jejím přirozeném prostředí a udržení dítěte v podmínkách funkční rodiny, nejlépe biologické.*“.

Podmínky pro sanaci rodin jsou jasně stanovené. Vždy se jedná o rodiny, u kterých se vyskytují nějaké rizikové faktory, ať už jsou to dluhy, zkušenost s ústavní výchovou, nízké vzdělání, drogy, alkohol a jiné. Prostředí, ve kterém rodina žije, je považováno také za rizikové, a také aktuální sociální situace rodiny je vyhodnocena jako riziková a hrozí ohrožení dítěte. Při sanaci rodiny jsou předmětem zájmu odborníků především oblasti jako dohled, výživa, oblečení a hygiena, péče o fyzické zdraví, péče o psychické zdraví a rozvoj osobnosti dítěte a jeho vzdělání (Bechyňová, Konvičková, 2008).

Je tedy zřejmé, že tým odborníků vždy zahrnuje sociální pracovníky, kteří mají pověření sociálně-právní ochrany dětí, sociální pracovníky organizací, kteří poskytují sanaci rodiny, mnohdy jsou zde i psychologové, lékaři či učitelé. Zde se právě ukazuje provázanost a potřeba spolupráce mezi jednotlivými subjekty, v jejichž zájmu je poskytnout rodině podporu, aby došlo k obnovení funkčnosti rodiny. Samozřejmě členem této multidisciplinární spolupráce je i samotná rodina, která je seznámena se všemi členy týmu, pravidly spolupráce a také principy sanace. Členové týmu přistupují k rodině v pozici partnerské nikoli mocenské.

2.3 Posuzování funkčnosti rodiny

V procesu posuzování funkčnosti rodin neexistuje ideál zcela objektivního posouzení, které je nezávislé na svém posuzovateli. Tento ideál se objevoval v odborné literatuře v několika desetiletích 20. století a od kterého je postupně upouštěno. Pracovníci v pomáhajících profesích se setkávají s mnohdy tak komplikovanou a zároveň obsáhlou sociální realitou, že není v moci jedné teorie, aby tuto realitu celou obsáhla. A pokud by byla taková vytvořena, nikdy zcela nevyloučí subjektivní prvek, kterým je hodnotová orientace a osobní nastavení posuzovatele (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Posuzování funkčnosti rodiny představuje složitější proces, pro který je důležitá dlouhodobá a intenzivní spolupráce s rodinou, a také určité dovednosti pomáhajícího pracovníka, které se dají získat praxí. Šetření v rodině je však pro pracovníka výbornou možností, jak s rodinou navázat kontakt, vidět interakce mezi jednotlivými členy a všimnout si rituálů, které rodina dodržuje. Avšak na druhé straně přítomnost pracovníka může vyvolat obranné reakce a odstup (Matoušek, 2003).

Dle Matouška (2005) není možné stanovit absolutní kritéria, která by jednoznačně definovala špatné zacházení s dítětem. Je tedy důležité, aby měl pracovník patřičné zkušenosti a také podporující zázemí v organizaci, které mu umožní prodiskutovat případy, kterými si není zcela jist. Pracovník by měl také brát zřetel na etnickou příslušnost rodiny. Jak autor uvádí na příkladu, romská rodina nedodrží stejné normy v péči o dítě a v jeho výchově jako většinová společnost a zohlednit příslušnost dospělých pečujících osob k některým skupinám žijícím na okraji společnosti.

Dříve se pozornost pomáhajících profesionálů soustředila především na to, co v rodině nefunguje. Dnes se pozornost upírá na jejich specifické potřeby tak, aby vymizelo potencionální či reálné ohrožení nejen dětí, ale také dospělých, tedy všech členů rodiny. Ideálem tedy je, aby poskytovaná podpora rodině směřovala k jejímu dostatečně dobrému fungování (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Proces, díky němuž se identifikuje ohrožená rodina, začíná nejčastěji vně systému zabývající se sociálně-právní ochranou dětí (dále jen SPOD). Tedy ve školských a zdravotnických zařízeních, v komunitě, ve které dítě žije a pohybuje se, ale také v sociálních službách. Čím je identifikace a předání informací příslušnému oddělení SPOD včasější, tím dříve může začít podpora a opětovné fungování rodiny. Právě školy, školská a zdravotnická zařízení či jiná zařízení pro děti mají bezodkladnou povinnost oznámit tyto skutečnosti orgánům sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) (Matoušek, Pazlarová, 2014).

V současné době se v této problematice postupuje podle akčního plánu Národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“. Cílem je vytvořit důsledný systém, který zajistí ochranu všech práv a naplnění potřeb každého dítěte a bude podporovat jeho všestranný rozvoj v jeho přirozeném prostředí, tedy biologické rodině, popřípadě té náhradní. Aby tento systém fungoval, je nutná úplná shoda na základních principech práce s rodinami a dětmi. Samotná realizace se může zdát složitou, jelikož vyžaduje spolupráci několika resortů, které tuto problematiku upravují (www.mpsv.cz).

Během let 2008 - 2009 byl v celé České republice realizován výzkum, který mapovat podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit vytíženost pracovníků a kvantifikovat všechny úkony, které vykonávají jak z hlediska definovaných zákonem, tak z hlediska praxe. V kvantitativní části bylo osloveno 244 obcí a městských částí a návratnost dotazníků byla 80%. Kvalitativní část se skládala ze 7 rozhovorů prezentovaných nejrozmanitějšími typy OSPOD. Výzkum jednoznačně potvrdil, že všechny OSPOD mají nedostatek personálu, což se odráží na dalších činnostech, tedy že jsou zahlceni administrativou, nestíhají se věnovat

terénní práci, která je pro posuzování funkčnosti rodin klíčová a rovněž nestačí vykonávat preventivní činnost tak, jak by si pracovníci přáli (www.vupsv.cz).

Od 1. 1. 2013 vstoupila v platnost novela zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Cílem novely je sjednotit proces posuzování rodin. Díky novele se nově zavádí standardy kvality, které umožní transparentnost systému práce s ohroženými dětmi a rodinami a sjednocení přístupů OSPOD a osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany. Novela je především reakcí na potřebnost usnadnění a zefektivnění práce sociálních pracovníků OSPOD (www.mpsv.cz).

2.3.1 Normy

Obecně platné normy pro fungování rodiny jsou pouze odhadovány, protože normy určitých znaků bývají vždy popsány na základě empirického šetření jednotlivých aspektů (např. složení rodinných domácností, fyzické trestání dětí aj.). Navíc se v posledních letech ukazuje fakt, že znaky fungování rodiny, které dříve měli charakterizovat rodiny nefunkční, se dnes vyskytují i v rodinách, které nejsou klinické (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Autoři uvádí, že značnou překážkou v této práci je také fakt, že do procesu hodnocení rodiny pomáhající profesionálové často promítají své nereflektované sociální normy, které často označují jako hodnocení od srdce. Sociální práce by měla být proto citlivá a neměla by opomínat reflexi a uvědomění si všech norem, které zde hrají určitou roli. Citlivost pracovníka právě určuje souběžné působení norem a podle nich posuzuje rodiny, které potřebují či nepotřebují pomoc popřípadě rodiny, kterým pomoci již z nějakých nepřekonatelných příčin nelze.

2.3.2 Objektivita hodnotitele rodiny

Dnešní koncepce vědecké pravdy říkají, že nelze hodnotit či zaujímat pravdivá tvrzení, která by nebyla ovlivněna tím, kdo a v jakém kontextu je zastává. S tím je spojena i určitá odpovědnost. Znamená to, že hodnotitel by měl brát v úvahu své intelektuální závazky, svou aktuální sociální situaci, uvědomovat si svoji moc a bezmoc ostatních. Dalo by se říci, že objektivita v tomto smyslu znamená nepřetržitý přiměřeně kritický pohled na věc (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Dle autorů může profesionál zaujímat postoj vědeckého pozorovatele, který si od rodiny udržuje určitý odstup. Pomocí strukturovaných nástrojů zjišťuje ověřená fakta, na jejichž základě pak formuluje své závěry. Často si uvědomuje i své mocenské postavení vůči

rodině, které mu ukládá úřední pověření. Nebo naopak se v rodině může velmi angažovat. V takovém případě pracovníci chtějí porozumět situaci, která je pro rodinu obtížnou a přináší jí těžkosti. Průběžně zpřesňují pracovní hypotézy a v závěrečných hodnoceních se objevují jejich intuitivní soudy, jichž jsou si vědomi. Často jsou také otevřenější k názorům ostatních pomáhajících profesionálů, kteří s rodinou spolupracují.

V praxi by měl profesionální pracovník navázat aktivní spolupráci s rodinou, umět aktivně naslouchat a také se vcítit do vnímání situace jednotlivých členů. Měl by proto respektovat všechny členy rodiny, jasně s nimi komunikovat a nastavit jasné hranice, kdo je za co při vzájemné spolupráci odpovědný. Pracovník by samozřejmě neměl zapomínat ani na své potřeby a měl by situaci v rodině sdílet v rámci intervizí, supervizí, multidisciplinární spolupráci (Matoušek, 2003).

2.3.3 Posuzování potřeb dítěte

Potřeby nepředstavují jen nedostatek či přebytek energie, který má být opět uveden do rovnováhy, také v sobě zahrnují vztahový fenomén. Potřeba směřuje a vždy je vztažena k určitému cíli a odráží vztah člověka k okolnímu světu, díky kterému se člověk do okolního světa začleňuje (Kovařík, in Matoušek 2003).

Matoušek a Pazlarová (2010) ve své knize uvádí následující potřeby dítěte:

Jak uvádí, právě potřeby mohou sloužit jako východisko při hodnocení situace dítěte.

Uvádí základní potřeby dítěte, které definovala Ch. Towelová ve své práci:

- fyzické zdraví a tělesný vývoj;
- duševní a citový rozvoj;
- vztahy s druhými a s tím související osobnostní rozvoj;
- duchovní rozvoj.

Mezi nejznámější definici potřeb však patří Maslowova pyramida potřeb, která zahrnuje potřeby jako:

- fyzické potřeby;
- potřeba bezpečí;
- potřeba někam patřit a být milován;
- potřeba sebeúcty;
- potřeba seberealizace.

Potřeby také definovali Albert Pesso a Diana Boyden Pesso. Na základě svých zkušeností v rámci psychoterapeutické práce definovali pět základních potřeb:

- potřeba místa;
- potřeba sycení;
- potřeba podpory;
- potřeba bezpečí;
- potřeba limitů.

Podle nich je nezbytné, aby byly potřeby nejdříve uspokojeny v konkrétní rovině a posléze v rovině symbolické. To znamená, aby dítě například mělo své místo nejen v domácnost v podobě své postele či pokoje, ale také aby mělo místo v srdcích svých rodičů, aby ho sytili nejen jídlem, ale také přiměřenými podněty atd. Nakonec bude dítě samo schopno v interakci s ostatními uspokojovat tyto potřeby. Pokud nejsou potřeby správně syceny, vznikne deficit, který se může projevovat například tím, že člověk má pocit, že nikde nemá své místo, cítí se uvnitř prázdný, nemá dostatek sebedůvěry, je nejistý nebo častěji riskuje, protože neodhadne své hranice (www.pbsp.com).

Kovařík (in Matoušek, 2003) říká, že při posuzování potřeb dítěte je potřeba zaměřit se na všechny aspekty potřeb, tedy na biologické a psychické. Biologické potřeby řadíme k základním potřebám a patří sem například stálé přístřeší, správná strava, teplo, ochrana před škodlivými vlivy aj. Uvádí také pět základních psychických potřeb vytvořených Pražskou školou vývojové psychologie a psychické deprivace:

- potřeba stimulace – optimální podnětnost prostředí;
- potřeba „smysluplného světa“ – řád v chaosu podnětů;
- potřeba jistoty a bezpečí – vytvoření vztahu mezi matkou a dítětem;
- potřeba osobní identity – potřeba sociálního začlenění do okolí;
- potřeba „otevřené budoucnosti“ – potřeba smyslu života.

Sociální pracovník při posuzování uspokojování psychických potřeb dítěte zkoumá, zda v rodině existují podmínky pro jejich naplnění a tyto podmínky jsou dále více specifikovány (Matoušek, 2003).

Při samotném posuzování potřeb je také důležité znát vývoj dítěte. Především jeho **zdravotní stav, psychický stav, osobnostní a morální vývoj a sociální vývoj**. Důležitým zdrojem v oblasti **zdravotního stavu dítěte** jsou jednoznačně zprávy od pediatrů a dalších odborníků v oblasti zdravotní péče. Preventivní zdravotní péče je v České republice dobře propracovaná, proto je zdrojem kvalitních informací jak o aktuálním zdravotním stavu dítěte, tak o celkovém tělesném vývoji. Jedním z ukazatelů nedostatečné péče může být právě

zanedbávání pravidelných preventivních prohlídek, avšak není to pravidlem (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Jak uvádí autoři, **psychický stav dítěte** také zahrnuje vývoj jeho rozumových schopností. Hodnocení psychického stavu dítěte by se nemělo opírat o jeho projevy, které mohou být zkresleny vlivem silného afektu. Odborník by měl při svém hodnocení brát v úvahu přímý kontakt s dítětem, jeho anamnézu a také další informace, kterými mohou být různé zprávy ze školy, informace od rodičů či výsledky z psychologických vyšetření. I v této oblasti hodnocení je nutná multidisciplinární spolupráce.

Podle autorů je pro hodnocení **morálního a osobnostního vývoje dítěte** je nezbytná znalost určitých osobnostních charakteristik dítěte, jakými jsou temperament dítěte, jeho emocionalita, postoje, sebehodnocení dítěte a morální vývoj. **Sociální vývoj** je nejvíce ovlivněn kvalitou péče poskytovanou v rodině. Právě v procesu socializace dítěte hrají pečující osoby klíčovou roli. Pokud má dítě pozitivní zkušenosti s primární citovou vazbou, je schopno ji přenášet i na další lidi v okolí a tím se učit navazovat vztahy.

Podle Johna Bowlbyho se silná citová vazba, především mezi matkou a dítětem, vytváří již v raných stádiích vývoje dítěte. Bowlby tuto teorii nazval *attachment theory* neboli teorie připoutání. Vazba mezi rodičem a dítětem má silný vliv v oblasti formování vývoje dítěte a také vytváření interpersonálních vztahů v budoucnu. Mary Ainsworthová na základě svého výzkumu rozlišila čtyři styly připoutání, a sice bezpečné (*secure*), vyhýbavé (*avoidant*), ambivalentní (*ambivalent*) a dezorganizované (*disorganized*) (www.saylor.org).

Proto je důležité sledovat především interakci dítěte a rodičů či pečovatelů, vztahy s vrstevníky. Většinou se k hodnocení těchto oblastí využívají metody, jako jsou pozorování, rozhovor jak s dítětem, tak s rodiči, popřípadě s učiteli (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Při posuzování potřeb dítěte se vždy hledí na jeho nejlepší zájem. Nejlepší zájem dítěte lze charakterizovat jako takové okolnosti, které optimálně uspokojují základní životní potřeby dítěte. Identifikace potřeb dítěte je nejen klíčová k určení nejlepšího zájmu dítěte, ale také důležitým krokem k porozumění světu dítěte, které je nezbytné pro poskytnutí účinné podpory (Matoušek, 2003).

3 Rodina

I v současné době lze rodinu považovat za základní jednotku ve společnosti, avšak tato myšlenka se může svým významem v každé společnosti odlišovat. Obecně je vnímána jako samostatně fungující systém, který učí své potomky jistým hodnotám, normám, slouží k udržení kulturních tradic a také tradic týkajících se gender rolí.

Rodina jako taková nemá jednu univerzální definici, která by jí charakterizovala, a proto se z různých úhlů pohledu vědních disciplín liší. Záleží na odborném zájmu, jakým je na rodinu pohlíženo, jakým způsobem rodina funguje a také jak je charakterizována její existence. Pro definici rodiny je pak důležité jaké místo zastává ve společnosti, kolik má členů, jak vypadají její sociální vazby s okolím, ale také s jak velkým rozpočtem rodina hospodaří. Přesto se však pohled na definici rodiny může měnit díky kulturním a různým společenským kontextům (Smutková, 2007).

Nejčastější model rodiny, který tvoří rodiče a děti, případně prarodiče, je ve všech obdobích společenského vývoje brán jako nejstabilnější. Pokusy, ve kterých přebírali rodičovskou péči jiné osoby, skupiny osob či státní instituce, nebyly úspěšné. Rodina má statut nenahraditelné instituce, která spojuje dítě s okolním světem a učí ho, jak ve společnosti obstát. Rodina je důležitá i pro dospělého jedince. Díky ní si člověk uvědomí nejen vlastní hodnotu, ale i to, že jeho existence má smysl a také může napravit chyby svých rodičů. Sociální kontakty dospělého se díky rodině rozšiřují, protože se setkává s příbuznými a známými svého partnera (Matoušek, 2003).

Rodina má bezpochyby nejdůležitější vliv na vývoj, výchovu a socializaci jedince. Na zdravém vývoji se podílí stabilní prostředí i stabilní přítomnost osob, které jedince vychovávají a kterými jsou ve většině případů rodiče. Další důležitou složkou, která je při zdravém vývoji důležitá, je uspokojení nejen biologických, ale také psychosociálních potřeb dítěte. Ideálně by měla rodina každému členovi dávat bezpodmínečný pocit bezpečí a jistoty. Ne vždy je rodina schopná tuto potřebu uspokojovat, což může mít za následek vznik problémových situací, které rodina jako celek i její jednotliví členové nemohou sami zvládnout. Rodina, která se neumí se vzniklou situací vypořádat svépomocí, se pak stává cílovou skupinou sociální práce (Vágnerová, 2008).

Přestože má rodina jako instituce ve společnosti svou tradici a neopomenutelné místo, je v současné době stále více jedinců, kteří žijí sami, ačkoliv potřeba mít někoho, kdo je pro nás něčím významným ani dnes neklesá. Lidé se díky vztahům rozvíjejí, potvrzují své bytí a učí se být sami sebou tím, že mají s kým sdílet své plány, vize, přání a starosti. I přesto je

v současné společnosti spíše více různých druhů rodinného soužití než klasických rodin, kdy jsou manželé spojeni sňatkem. Za rodinné soužití lze pokládat partnerství lidí, kteří spolu žijí, a je mezi nimi citová vazba. Toto partnerství může být stejného i opačného pohlaví. Dalším poutem v rodinném soužití může být i rodičovství, kdy s dítětem či více dětmi žije pouze jeden rodič. Rodičovství lze brát za významnější a trvalejší než samotné partnerství (Matoušek, Pazlarová, 2010).

3.1 Vývoj rodiny

Stejně jako společnost i rodina prošla určitým vývojem. Jak již bylo zmíněno výše, rodina, která vznikla uzavřením sňatku, je považována za tradiční základ společnosti. Takovou definici lze najít i ve Všeobecné deklaraci lidských práv, ve které je rodina chápána jako „přirozený a základní prvek společnosti“. Jako základ společnosti byla rodina vnímána kolem roku 450 př. Kristem v římském zákoníku (Možný, 1990).

Pojem rodina je ve společnosti znám odjakživa, ačkoliv mu byl v různých dobách přisuzován různý význam a stejně tak se vyvíjela i rodina samotná. V pravěku byl důležitý klan. Klan zajišťoval pro své členy obživu, obydlí, ale také sociální vazby a pocit bezpečí. Dochází zde i k dělbě práce podle pohlaví, a to díky lovu, kterému se výhradně věnovali muži, ženy se naopak věnovaly sběru. V tomto období převládal ženský princip a v rodině vládl matriarchát. Postupně však s nabýváním majetku, které určovalo postavení ve společnosti, získávají muži v rodinách vedoucí postavení, ve kterém ve své podstatě zůstávají až do dnes. Ve starověké řecké společnosti zastávaly rodiny podobu rodů. Žena se nachází v podřízenějším postavení, než tomu bylo doposud a rodiny jsou výhradně patriarchální. Ve starém Římě byla rodina velmi ceněná. Ženy zde zastávaly nejrůznější profese a mohly se i angažovat v politickém životě (Matoušek, 2003).

Pokud však budeme posuzovat rodinu z pohledu tradiční, moderní a postmoderní, pak důležitou funkcí tradiční rodiny bylo především chránit a zabezpečit své členy. Byla stabilní ekonomickou jednotkou pro své členy a svou širokou strukturou zahrnovala vícegenerační soužití. Každý člen rodiny měl podle hierarchie určitou roli a v čele rodiny stála tzv. „hlava rodiny“ – otec, který byl nejvyšší autoritou rodiny. V tomto období nevznikala tradiční rodina na základě svobodné vůle, nebyla volitelná ani velikost ba ani způsob rodinného soužití. Tyto rodiny vznikaly především na základě zájmu původních rodin obou manželů (Smutková, 2007).

Jak uvádí Keller (1992) vliv na rozpad tradiční rodiny má vznik moderního státu, kdy mnoho důležitých funkcí bylo z rodiny přeneseno na stát. Následkem tohoto uspořádání přestala být rodina základní organizační jednotkou a stal se jí jednotlivec. Nezastupitelnost rodiny pak nahradili různí odborníci či formální organizace.

Naproti pojetí tradiční rodiny je moderní rodina považována za nukleární, kterou tvoří pouze rodiče a jejich děti, vzniká na základě svobodné volby obou manželů a význam ztrácí široká rodina. Významným mezníkem na vývoj moderní rodiny byl ve 20. století vstup žen na trh práce a větší dostupnost ženské antikoncepce, díky které měla žena právo rozhodovat, kdy bude mít potomka. Ženy už dále nebyly ekonomicky závislé na mužích, což zapříčinilo ztrátu mocenského postavení muže v rodině a postupně se začaly prolínat role – muži pomáhají v péči o rodinu a ženy přispívají na ekonomickém zajištění rodiny (Možný, 1990).

Důvod pro založení postmoderní rodiny již není jen zrození a výchova dětí, ale převažují zde individuální zájmy dospělých. Objevují se trendy jako oddalování sňatků na co možná pozdější dobu, pokud jsou sňatky vůbec uzavírány, protože dalším trendem je žít v nesezdaném partnerství nebo naopak vyšší rozvodovost než tomu bylo v minulosti. I rodičovství je odkládáno do pozdějšího věku, je taktéž omezován počet dětí a některé rodiny nemají děti vůbec. Dále se také prodlužuje doba společného soužití rodičů s dětmi. Rodina je také více odtržená od vazeb s širší rodinou a také se mění postavení muže v rodině, které souvisí s emancipací žen ve společnosti a novým pohledem na mužskou a ženskou práci v rodině (Matoušek, 2003).

Z pohledu křesťanské společnosti, která dříve chápala manželství jako nezrušitelné, posvátný svazek dvou lidí, který bude trvat celý život, se postupem času přešlo k pohledu, který na manželství pohlížel jako na něco běžného až občanského. Náhle se pohled na manželství soustředil spíše na jeho právní stránku, tedy manželství je bráno jako na právní akt, který mohou obě strany za určitých podmínek vypovědět.

Křesťanství rodině také přisuzovalo výhradní právo na legitimní sex, které však postupně zaniká a předmanželský sex se stává běžnou součástí vztahu. Díky rozšíření antikoncepce a vysokému počtu nemanželských dětí, ztratila rodina také monopol na plození dětí a porodnost od 70. let začala klesat (Možný, 2011).

Současná rodina je však i nadále zdrojem uspokojování potřeb, ale také přináší frustraci, pokud tyto potřeby nejsou uspokojeny. Zároveň přináší možnost zažít trvalé hodnoty, které jsou protikladem k současné konzumní společnosti, která je pomíjivá. Pouta mezi jednotlivými členy rodiny jsou totiž trvalá a nezaměnitelná. Avšak i přesto přináší současná rodina mnoho změn. Například jak již bylo zmíněno výš, díky emancipaci žen ve

společnosti, se staly ženy nezávislé na živitelích rodiny a samostatné, co se týče výchovy a dokonce i plození dětí. Mužská role v rodině pak prochází mnoha změnami a stává se čím dál více nejasná a nezaručuje jistotu. Dále je také mnohem častěji vychováváno dítě jedním rodičem, což se negativně ovlivňuje vývoj dítěte. Dítě vychovávané jedním rodičem pak podle mezinárodních studií má horší prospěch ve škole či více zdravotních ale také psychických obtíží, než dítě, které je vychováváno oběma rodiči (Matoušek, 2003).

3.1.1 Vývoj rodiny u nás

I rodina v České republice prošla svým vývojem, který odrážel politickou situaci v zemi. Česká historie poukazuje na politické systémy, které spíše občany utlačovaly, než aby je rozvíjely. Proto se v těchto politických systémech rodina semkla a navzdory tomu, že se snažila žít navenek v souladu s požadavky panovníků, uvnitř uznávala svoje hodnoty. Ačkoliv se rodina snažila zastávat své hodnoty, neubránila se tlaku okolí. Jak uvádí ve své knize Matoušek (2003, str. 38) „*Rodina nikdy není nedobytnou tvrzí, její vnější hranice má vždycky jistou propustnost. Čím je stát totalitnější, tím víc usiluje o proniknutí do soukromí rodiny a tím víc z rodiny dělá věc veřejnou.*“.

Rodina se pak stala velmi dobrým nástrojem manipulace skrze její členy, přestože komunistický režim zastával heslo, v němž je rodina základem státu. Idey, které slibovala právě komunistická společnost jako něco, co mění společnost v lepší, vedly spíše k patriarchálnímu postavení státu vůči společnosti než k vysněnému blahobytu. (Možný, 1990)

Jak autor zmiňuje, změny, které přinesla průmyslová revoluce, poslala ženy na pracovní trh. Zaměstnanost ženy se ukázala nutná i ekonomicky, protože rodina by se s jedním příjmem neuživila.

Od devadesátých let, kdy se rodina otevřela světu, prošla velmi významnými změnami a kopíruje změny v postmoderní rodině, které jsou uvedeny výše. Toto otevření s sebou přineslo nejen pozitivní příležitosti, ale také problémy, se kterými dosud nikdo nepočítal, a rodina ani společnost na ně nebyla připravena. Tyto problémy většinou souvisejí s pracovními podmínkami obou manželů a to se pak odráží v celé rodině. Například pokud má manželka lepší pracovní uplatnění než manžel nebo pokud začnou podnikat oba, pak vzniká otázka, kdo převezme na svá bedra starost o rodinu a výchovu dětí. Někdy je tato situace vyřešena pomocí prarodičů, někdy přebírá zodpovědnost nejstarší dítě nebo naopak se tato

situace řeší nezájmem o dítě. Výchova pak odráží vysoký důraz na výkon dítěte ve škole a právě školní prospěch se stává nejčastější příčinou trestů v rodině (Matoušek, 2003).

Z výzkumu Vaníčkové a kol. (2004) vyplynulo, že výchova v českých rodinách silně uplatňuje moc a více se používají odměny a tresty. Výzkum také ukázal, že zacházení, které popsali respondenti, lze podle kritérií považovat za tělesné zneužívání dětí.

3.2 Typologie rodin

Stejně tak, jako existuje mnoho definic, kterými lze rodinu popsat, existuje i mnoho klíčů podle kterých můžeme popsat jednotlivé typy rodin.

Nejznámější typ je rodina úplná či neúplná. Úplnou rodinu tvoří rodiče a děti, v té neúplné je pouze jeden rodič a dítě, druhý rodič z nějakého důvodu chybí. Dále můžeme mluvit o rodině nukleární či orientační, ze které jedinec pochází a rodině prokreační, tedy také rodině, kterou sám jedinec vytváří.

A konečně lze rozdělit rodinu na základě její funkčnosti. Následující typy rodiny popsal Dunovský (1986) na základě svého „Dotazníku funkčnosti rodiny“, který sloužil jako diagnostický nástroj profesionálů pro posouzení fungování rodiny ve vztahu k dítěti a zda je rodina schopna plnit nejdůležitější funkci, a sice socializačně-výchovnou. Dotazník mapoval 8 oblastí – složení rodiny, stabilitu rodiny, sociálně-ekonomickou situaci rodiny, osobnost rodičů, sourozenec či sourozenci, osobnost šetřeného dítěte, zájem o dítě a péče o dítě. Rodiny pak dostávaly trestné body za kritéria, která nějakým způsobem ve větší či menší míře narušovala stabilitu rodiny.

Autor také popsal následující typy, týkající se funkčnosti rodiny:

Jedná se tedy o **rodinu funkční**, která plní všechny potřebné funkce pro zdravý vývoj dítěte. Funkční rodina se také vyznačuje stabilitou, vzájemným respektem, jasnou hierarchií odpovědnosti a v neposlední řadě přímou a jasnou komunikací. V této rodině také převládá pozitivní atmosféra. Avšak tento popis je v reálném světě velmi ideální a mnohdy i ve funkčních rodinách nastanou situace, se kterými si její členové nevědí sami rady.

Dále mluví o **rodině problémové**, která problémově uspokojuje některé funkce, avšak tyto poruchy vážně neohrožují vývoj dítěte ani rodinu. Takové rodiny jsou většinou schopné problémy vyřešit vlastními silami případně za pomoci z vnějšího okolí.

V **dysfunkční rodině** se vyskytují vážnější problémy v některých či všech jejích funkcích. Tyto problémy již ohrožují zdravý vývoj dítěte a také mají vliv na fungování rodiny. Dysfunkční rodiny vyžadují soustavnou pomoc z vnějšího okolí.

Pokud jsou poruchy tak vážné, že rodiny přestávají plnit základní funkce, jedná se o **rodinu afunkční**. Afunkční rodiny se vyznačují tím, že dítěti v jeho vývoji škodí či dokonce ohrožují jeho další vývoj. V takovém případě nepomůže sanace rodiny a pro dítě je nejbezpečnější ho z takové rodiny odebrat a v ideálním případě jej umístit do rodiny náhradní.

Pokud dítě nemá ve své rodině příznivé podmínky pro zdravý vývoj, mluvíme o něm jako o ohroženém dítěti. Ministerstvo práce a sociálních věcí ve svém **Návrhu opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti** z roku 2008 uvádí definici ohroženého dítěte následovně:

„Dítě, které nemá uspokojeny nebo s předpokladem nenaplnění základních potřeb biologických, psychických, emocionálních, sociálních a duchovních (potřeba stimulace, řádu, lásky, bezpečí, sociálně společenského uznání, otevřené, sdílené budoucnosti). Syndrom CAN a SCEC jsou součástí nové sociální morbidity – child maltreatment / špatné zacházení s dítětem. Další úlohu hrají sociální determinanty zdraví a práv dítěte. Lze říci, že každé dítě je potenciálně ohrožené více či méně. Hranici nelze striktně stanovit, faktorů ohrožení je mnoho, zrovna tak jejich intenzita a rozvinutí. Pozornost je potřeba zaměřit právě na potenciální rizika.“ (www.mpsv.cz).

Jak je z předchozí definice patrné, nepříznivých vlivů, které mohou negativně působit na vývoj dítě je mnoho. Avšak nejvíce může vývoj dítěte narušit především zanedbávání důležitých potřeb dítěte, ale také ubližování dítěti. Tyto dva nepříznivé vlivy lze označit za základní druhy. Tyto vlivy mohou u dítěte způsobit jeho traumatizaci a tím rozvinout tzv. deprivací syndrom, který zachycuje důsledky nenaplnění některých základních potřeb dítěte (Matoušek, Pazlarová 2010).

Langmeier a Matějčkem (2011) popisují psychickou deprivaci jako stav, který vznikne jako následek životních situací, ve kterých člověk nemůže v dostatečné míře a po dosti dlouho dobu uspokojit základní psychické potřeby. Deprivace dítěte však může být vzhledem k uzavřenosti rodiny pro okolí těžko rozpoznatelná. Přesto je nutné brát tento jev nepodceňovat a nezavírat před ním oči, protože některé děti nejenže žijí ve špatných podmínkách, kde je ohrožen jejich psychický vývoj a nejsou uspokojeny jejich základní životní potřeby, ale jsou ohrožené i na životě.

3.3 Krizové situace v rodině

Každý z nás se občas dostane do situace, kterou neumí řešit vlastními silami, a potřebujeme pomoc. Takové situace se také nevyhnou ani rodině, kdy může mít problém jeden člen rodiny nebo naopak všichni její členové. Některé krizové situace, se kterými se rodina může potýkat, mohou vyřešit bez odborné pomoci, jiné naopak vyřešit bez odborné pomoci nelze.

Rodina ke každodennímu fungování využívá ustálené vzorce chování tak, aby byla schopna zvládnout nároky a požadavky jednotlivých členů, ale také okolí. Někdy jsou však její možnosti na zvládnutí požadavků omezené a proto vznikne nerovnováha, která může rodinu dostat do krize. Většinou se taková situace vyznačuje značnou dezorientací, napjatou atmosférou a nerovnováhou rodiny, díky kterým je změněna rodinná struktura a její funkce. Pokud tyto konflikty trvají delší dobu, mohou značně poškodit fungování rodiny a často vedou k jejímu rozpadu. V takových situacích jsou rodiče obvykle zaměřeni na svoje vnímání a vlastní problémy a nevěnují porozornost potřebám svého dítěte (Holá, 2014).

Dítě však prožívá situace v rodině velmi intenzivně a často může nabýt dojmu, že právě ono je příčinou problémů. Je důležité si uvědomit, že každý jedinec má jinou míru frustrační tolerance a každý vnímá krizovou situaci jinak. Krizová situace naruší přirozené fungování a reakce mohou být různé jak u dospělých, tak především u dětí. V textu je popsáno pouze několik situací, které mohou změnit přirozené fungování rodiny a mohou vést ke krizovému prožívání a vyhledání odborné pomoci. Samozřejmě, že existuje mnoho situací, které mohou způsobit změnu ve fungování rodinného systému, avšak z hlediska charakteristiky práce jsou popsány pouze následující situace.

3.3.1 Rozvod

Rozvod bývá často bolestivou záležitostí a to nejen pro rodiče, ale také pro děti a celou širší rodinu. Z odborného hlediska má rozvod několik aspektů – sociální, etické, právní, emoční a samozřejmě i psychologické. Rozvodové řízení je stresujícím obdobím a přináší také frustraci základních lidských potřeb (Matějček, Dytrych, 2002).

Někdy se rozvod může chápat jako jediné východisko z neřešitelné situace a vidina rozvodu přináší úlevu. Průběh rozvodu závisí na vyspělosti, zralosti a zdravém rozumu rodičů, stejně jako na emocionální a rozumové vyspělosti dětí. Bohužel v dnešní době není rozvod ničím výjimečným a zhruba polovina manželství se rozvede. Podle Českého statistického úřadu bylo v roce 2013 rozvedeno 47,8% manželství (www.czso.cz).

pro dítě je rozvod velká rána. Vnímá ho jako ztrátu a zmatek. O situaci nerozhoduje, nemá žádnou kontrolu nad tím, co se bude během rozvodu a po něm dít a ani nemůže ovlivnit, jak často se bude s rodiči vídat. Stabilní prostředí domova, na které bylo dítě zvyklé, je teď nenávratně pryč a ono si musí zvykat na novou situaci, která s sebou často přináší stěhování, změnu zaměstnání rodičů či finanční problémy (Colorsová, 1999).

Rozvod je situace, která se nestane najednou, ale vztahy v rodině jsou narušeny už delší dobu a rozvod je pouze důsledek. Pokud má dítě silné vztahy s rodičem, který odchází, může odchod rodiče prožívat stejně intenzivně podobně jako úmrtí. Někdy je těžké nahradit dítěti chybějícího rodiče, proto mohou být děti z rozvedených rodin hůře adaptovány v kolektivu, kde mohou být vnímány jako neoblíbené, samotářské, neukázněné apod. Někdy může být právě neukázněnost spojená se ztrátou přirozené autority rodiče (Langmeier, Matějček, 2011).

Pro dítě představuje rozvod situaci, která otřese jeho pocitem bezpečí a přesvědčení, že rodiče zvládnou vyřešit jakýkoliv problém. Děti často věří, že láska rodičů je na celý život, tedy že táta s mámou mají být spolu. Pokud se naruší jejich chápání vztahu rodičů rozvodem či rozchodem, představuje to pro děti velkou zradu. Mnohým dětem zůstanou také šrámy na duši, které mají viditelné následky. Podle výzkumu, který trval více než 30 let a porovnával děti z rozvedených rodin a děti z trvajících manželství - u dětí z rozvedených rodin jsou zvýšená rizika, že se objeví níže popsané následky. Tyto děti mohou mít ve škole problémy s chováním, mohou být souzeni či uvězněni za spáchání trestného činu jako mladiství, sníží se životní úroveň dítěte, protože se rodině sníží příjem, u mladistvých se také mnohem více objevuje závislost na návykových látkách a brzký sexuální život. Podle statistik děti z rozvedených manželství zažívají mnohem častěji zneužívání a trpí psychickým strádáním. Nelze však jednoznačně říct, že každé dítě z rozvedené rodiny bude drogově závislé či bude agresivně reagovat na okolí. Každopádně rozvod rodičů změní pohled dítěte na svět a také na vztahy mezi mužem a ženou a přináší emocionální trauma (www.focusonthefamily.com).

Jak zmiňují autoři Dytrich a Matějček (2002), podle mnohých výzkumů, není žádný věk, který by pomohl dítěti lépe přijmout rozvod jeho rodičů. Dle věku a pohlaví se pouze mohou měnit reakce na tuto situaci. Přesto však je důležité, aby bývalí manželé nezapomínali na to, že i po rozvodu jsou stále rodiči, i přesto, že je dítě může například ze začátku odmítat. Rozvod je pro dítě velkým narušením jistot a rodinné stability. Dítě se musí s novou situací vypořádat a nelze předpokládat, jaké budou jeho reakce, protože jak je známo, každý máme vnímání krize nastaveno jinak a také jinak na ni reagujeme.

Dítě často věří, že za rozvod rodičů může právě ono. Bere se, jako příčinu všech problému. Mnohdy přijímá zodpovědnost za to, aby se rodiče dali znovu dohromady, což dítěti může přinést jen stres a zklamání (www.aacap.org).

Rodiče často zapomínají, že dítě má právo na oba rodiče, protože je miluje bez rozdílu. V mnoha případech dochází k situacím, kdy jeden rodič brání styku dítěte s druhým rodičem. V takových případech se dítě používá jako zbraň pro vyřizování účtů, ačkoliv je chování maskováno tím, že se vše dělá pro blaho dítěte.

Nebezpečí nastává, když rodiče po rozvodu mají tendenci sytit potřeby dítěte pomocí mnoha materiálních věcí. Je zde vidina toho, že je děti budou mít více rády, když jim koupí vše, nač si vzpomenou. Vlastně si tak kupují jejich lásku. Avšak pro dítě je mnohem důležitější pocit jistoty a bezpečí, který mu poskytuje právě dospělá pečující osoba než materiální věci, které tyto pocity a potřeby sytit neumí a dítě to vycítí. Dítě si více váží toho, pokud se dá na rodiče spolehnout, ať už v tom, co říká, nebo v tom, co činí. Stává se, že rodiče občas používají ve svůj prospěch sugestibilitu dítěte a manipulují ho na svou stranu, ve snaze vzbudit v něm náklonnost k sobě a zároveň odpor k minulému partnerovi. Dítě se pak může stát terčem mezi oběma partnery a může být zahrnováno nepravdami o svých rodičích. Tento stav je pro dítě velice nepohodlný, proto má velmi často zájem tuto situaci rychle změnit. Toto chování může být následkem narušeného charakteru dítěte (Dytrich, Matějček, 2002).

Heather Smith ve své knize *Děti a rozvod* (2004) zmiňuje, že děti mladšího školního věku nesou rozvod mnohem hůře než děti jiného věku. V tomto věku je pro dítě rodina tím nejdůležitějším a rodiče vnímá jako nejlepší lidi na světě. Děti mladšího školního věku začínají chápat trvalost a také přestávají věřit v zázraky. Občas se například mohou chovat tak, jakoby si přály být potrestány, aby tím zmenšily pocit viny, který prožívají.

Rodiče by i v období rozvodu měli myslet především na dítě. Měli by být k němu upřímní a sdělit mu podstatné informace o rozvodu s předstihem a nenechávat to na poslední chvíli. Měli by zdůraznit, že to není vina dítěte a že rozvod zasáhne každého člena rodiny, ale nic to nemění na faktu, že rodiče svoje dítě stále milují a vždy budou oba jeho rodiči. Někdy je zloba mezi rodiči tak velká, že je potřeba, aby zasáhla síla zvenčí, a především chránila zájmy dítěte a jeho zdravý vývoj.

3.3.2 Syndrom CAN

Syndrom CAN (Child Abuse and Neglect) v české literatuře také znám pod názvem **syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte**. Tento syndrom označuje špatné zacházení s dítětem. Podle Dunovského, Dytricha a Matějčka (1995, str. 14) se jedná o: „*Soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, a v rodině především. Jsou výsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného především jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči. Jejich nejvyhraněnější podobou je způsobení smrti dítěte. Současně však zdaleka nejde jenom o jednostranný akt ze strany jeho průvodce či pachatele, ale o zvláštní interakci všech zúčastněných osob.*“

Definice zachycuje všechny aspekty problému. Tedy nenáhodné chování vůči dítěti, které může být na jedné straně manipulující či násilné a na straně druhé naopak nepečující, zanedbávající. Je potřeba si uvědomit, že ubližování dítěti je zpravidla vědomé (ve výjimečných případech může být i nevědomé) a úmyslné, které je ve společnosti nežádoucí, nepřijatelné a odmítané. Bohužel ani v dnešní době nejsou ojedinělé případy, kdy takovéto zacházení s dítětem vede k jeho usmrcení. Podle statistik Ministerstva práce a sociálních věcí bylo v roce 2014 nahlášeno 2178 případů syndromu CAN u chlapců od 6 – 15 let a 2376 případů u dívek stejného věku (www.mpsv.cz).

V současné době se především klade důraz na uspokojení potřeb dítěte. Dětství je vnímáno jako období, které značně formuje budoucí život. Každé trauma, které dítě v dětství utrpí a není řádně zpracováno, deformuje budoucí pohled dítěte na svět, jeho schopnost důvěry a možnost utvářet si vztahy s okolím. Proto jsou chápány specifické potřeby, požadavky dítěte, ale také to, že i dítě má svá práva. Dítě je závislé na pečujících osobách, které hrají významnou roli při uspokojování jeho potřeb a často jsou jediní, kteří jeho potřeby mohou uspokojit. V případě neuspokojení těchto potřeb je vážně ohrožen zdravý vývoj dítěte a jeho další rozvoj. Což se značně liší od obecné představy, která panovala v minulosti a podle které se s dítětem mohlo zacházet tak, jak chtěla jeho pečující osoba bez ohledu na požadavky a potřeby dítěte.

Poprvé se o tento jev začal zajímat pediatr C. H. Kempe roku 1962 v USA, který na základě výzkumu diagnostikoval fyzické týrání dětí a popsal syndrom bitého či týraného dítěte. Na základě jeho výzkumu se o tento jev začala zajímat také veřejnost a změnil se přístup v chápání tohoto jevu. Postupem času bylo také odhaleno aktivní a pasivní psychické

či emocionální týrání a název se z *Child abuse* doplnil a výraz *neglet*, který popisuje zanedbávání dítěte – pasivní formy tělesného týrání (Hanušová, 2005).

Zdravotní výbor Rady Evropy pak v roce 1992 vypracoval a sjednotil definici syndromu CAN, která umožnila upřesnění a jednotné chápání této problematiky (Kocourková, 2000).

Syndrom CAN se netýká pouze dítěte a jeho rodiny, nýbrž se jedná o značně složitý jev postihující celou společnost a do kterého jsou zapojeny všechny oblasti lidského života, a to jak jednotlivce, tak rodiny a společnosti (Dunovský, Dytrich, Matějček, 1995).

Jak bylo zmíněno výše, syndrom CAN postihuje celou společnost v tom smyslu, že je zapotřebí učinit opatření, které by pomohlo předcházet tomuto syndromu, jasně dávalo pečujícím osobám hranice, jak se mají chovat ke svým dětem, a vymezovalo nežádoucí chování. Ačkoliv platí, že rodina je soukromou záležitostí, přesto je potřeba nepřekračovat svým chováním a jednáním hranice, které definuje zákon.

Týrání, zneužívání a zanedbávání dětí se může vyskytnout ve všech typech rodin i v takových, které mohou na první pohled působit na okolí spořádaně a velmi vzorně. Syndrom CAN jde napříč všemi vrstvami společnosti bez ohledu na její ekonomické postavení, rasovou odlišnost, náboženskou víru či kulturní zvyklosti. Přesto se mohou objevovat určité rizikové faktory, které mohou být předzvěstí syndromu CAN.

Značně velkým rizikovým faktorem je především násilí v rodině, kdy je dítě jeho svědkem anebo přímým účastníkem. Dalším rizikovým faktorem jsou závislosti a to jak alkoholové tak drogové. Mnohdy se stává, že zneužívání návykových látek ze strany pečujících osob vede k fyzickému týrání dětí. Dalším rizikem je, pokud se v rodině vyskytuje nějaké těžké psychické onemocnění, ať už jsou to deprese, úzkosti, bipolární porucha či další duševní nemoci. Občas mohou mít rodiče nedostatek rodičovských kompetencí. Stává se to proto, že jsou příliš mladí, mají nerealistické očekávání jak od rodičovství, tak od dětí nebo naopak sami rodiče se stali oběťmi zneužívání, a proto se neumějí o své děti postarat. Někdy ovšem hrají velkou roli stresové situace a nedostatek podpory od okolí (www.helpguide.org).

Samozřejmě se mohou vyskytovat i jiné příčiny jako například nevyzrálost osobnosti rodičů, větší výbušnost a špatné ovládnání svojí agresivity nebo přísná výchova a častější používání trestů. Ale také různé faktory prostředí, například nedostatečné finanční zázemí, izolace rodiny, chaotické uspořádání, nezaměstnanost a další. V rodičovství a ve výchově dětí se pak odráží to, co rodič sám prožije ve svém dětství a období dospívání. Velmi záleží na tom, zda si své prožitky rodič dokáže zvědomit, a zda je zpracuje do té míry, aby neublížoval

sobě i svému okolí. Jak se totiž často ukazuje, z týraného dítěte se stává týrající rodič (www.helpguide.org).

Jak uvádí Dunovský, Dytrich a Matějček (1995) v současnosti na základě všech poznatků se vymezují následující základní formy syndromu CAN, a sice:

- tělesné týrání pasivní/aktivní
- psychické týrání pasivní/aktivní
- zanedbávání
- sexuální zneužívání
- zvláštní formy syndromu CAN (např. systémové týrání, sekundární viktimizace a Münchhausenův syndrom by proxy)

Tělesné týrání

Tělesné tresty patří do výchovy dětí od pradávna. Často byly vnímány jako přijatelný a mnohdy i nezbytný prvek ve výchově. I dnes v naší kultuře se s tímto výchovným prvkem setkáváme velmi často a proti „plácnutí přes zadek“ nemá námitku většina rodičů. Kde je ovšem ta míra fyzických trestů kdy už jsou pro dítě neúnosné a kdy je netoleruje ani společnost?

Zdravotní komise Rady Evropy (1992) definuje tělesné týrání jako „*tělesné ublížení dítěti nebo vědomé odmítnutí zabránit takovému ublížení*“ (Krejčířová, 2007).

Podle Dunovského, Dytricha a Matějčka (1995) je právě tělesné týrání nejvíce prozkoumaný a popsáný jev v rámci syndromu CAN, který značně přispěl k vytvoření základního přístupu dílčí i celkové problematiky a vytvoření jejího řešení.

Ukazuje se, že hranice mezi tolerovaným tělesným trestáním a týráním je velmi tenká a lze ji snadno překročit. Většina lidí během svého dětství sama zažila od rodičů nějaký tělesný trest. Často se po takovém tělesném trestu mohou objevit různé modřiny a podlitiny, přesto je mnohdy takový trest chápán jako oprávněný, ačkoliv oprávněný být nemusí. Pro některé rodiče může být obtížné vychovávat děti bez občasného plácnutí, avšak je nezbytné si uvědomit, že „čeho je moc, toho je příliš“ a také mít na paměti, jak vážné důsledky může mít právě časté fyzické trestání.

Jak uvádí Dunovský (1995, str. 41) „*Svědčí o tom mimo jiné i studie Vaničkové a spol. (1994), která uvádí, že z 886 dotazovaných 10 – 11letých dětí nikdy nebylo bito pouze 9,2%, více než 2/3 dětí byly bity jen výjimečně, ale každé páté bylo bito relativně často (tj. v rozmezí maximálně jednou týdně a minimálně jednou za měsíc). Z palety tělesných trestů Vaničková*

vyjmenovává výprask, fackování, kopance a silné rány. Překvapujícím přitom je, že takto častým tělesným trestem jsou "vychovávány" i dívky. Nezajímavý není ani údaj, že celá třetina dětí pokládá takovýto způsob trestu za spravedlivý. Autorka dále zjistila při dotazování učitelů, že v 45 % dosud užívají tělesný trest, byť jde často jen o plácnutí rukou po zadku."

- **Aktivní tělesné týrání**

Do aktivní formy tělesného týrání patří veškeré násilí na dítěti, ale také záměrné neposkytnutí péče, které může způsobit dítěti poranění případně i smrt. Do této formy se zahrnují děti, které na jedné straně zažívají tělesné týrání s následným poraněním (poranění vzniklo buď v důsledku bití, popálení, potrestání nebo v důsledku selhání ochrany dítěte před násilím) a na straně druhé ty děti, jež nemají bezprostřední známky tělesného poranění (ale prožily nějaké trauma) (Dunovský, Dytrich a Matějček, 1995).

Při takových poraněních bývá mnohdy obtížné rozhodnout příčinu jejich vzniku. Vzniklo poranění opravdu nešťastnou náhodou nebo nedostatečnou pozorností a péčí o dítě? Proto velmi záleží na posouzení odborníka, která poranění vyšetří a prošetří příčiny jeho vzniku.

Do aktivní formy tělesného týrání se řadí otřesy, pohmožděniny, vytrhávání vlasů, pohmoždění hlavy či jiných kostí, bezvědomí, poranění míchy a další různá otevřená poranění – řezné rány, sečné rány, bodné rány aj. (Dunovský, Dytrich a Matějček, 1995).

- **Pasivní tělesné týrání**

Jak je z definice patrné, významnou roli v této formě hraje pasivita pečující osoby, která se projevuje úmyslným neposkytnutím ochrany a péče. Nejsou uspokojeny základní potřeby, které pak navazují na potřeby psychické a sociální. Dále to může být opomíjení nebo neporozumění rodičovským kompetencím (Dunovský, Dytrich a Matějček, 1995).

Dítě v takových případech neprospívá, je více či méně zanedbané a nejsou dostatečně rozvinuty jeho schopnosti a dovednosti. V krajních případech pasivně tělesně týraného dítěte může být jeho úplně zpustnutí nebo i smrt (Krejčířová, 2007).

Autorka také uvádí, že do pasivní formy tělesného týrání lze zařadit nedostatečnou výživu, nedostatečnou zdravotní péči, nedostatky ve vzdělání a výchově, nedostatečné přístřeší, ošacení a ochrana a taktéž děti, které jsou nějakým způsobem vykořisťované.

Psychické týrání

Psychické týrání má oproti jiným formám jednu značnou nevýhodu, a sice tu, že na první pohled si jej nemusíme všimnout. Odřeniny, popáleniny či zlomeniny jsou na první pohled patrné, ale slova přece zas tolik neubližují. Nebo ano?

Obecně platí, že psychické týrání může na duši dítěte nechat celoživotní jizvy. Psychické týrání v sobě zahrnuje i složku emocionální, proto je na místě psychické a emocionální týrání rozlišovat. Obě tyto formy jsou těžko prokazatelné a hranice bývají velmi neostré.

Velmi často se o psychickém týrání mluví v souvislosti s rozvodovou problematikou, zejména tam, kde se rodiče rozvádějí, o dítě se přetahují a neumí se domluvit a vše vyřešit v klidu (Dunovský, Dytrich a Matějček, 1995).

Ovšem i jen „pouhé“ psychické týrání v podobě ponižování či terorizování vede závažnému narušení psychického vývoje u dětí a to především děti ve věku 6 – 8 let nebo v období dopívání (Krejčířová, 2007).

- **Aktivní psychické týrání**

Aktivní formou psychického týrání je myšlena nějaká cílená činnost namířená vůči dítěti, která je pro něj nepříznivá. Mohou to být různé hrubé nadávky, ponižování či zesměšňování dítěte nebo toho, co má rádo, nedůvěra nebo opovrhování (Dunovský, Dytrich, Matějček, 1995).

- **Pasivní psychické týrání**

Pasivní forma psychického týrání by se dala definovat jako něco, co se ve vztahu k dítěti a v péči o něj neděje, ačkoliv by se ve skutečnosti dít mělo. Mnohdy jde nezáměr o dítě ruku v ruce s tlakem a vysokými nároky na výkony ve škole. Většinou se to děje v rodinách, kde jsou oba rodiče pracovníě vytíženi, dětem se nestačí věnovat, ale zahrnují je materiálními věcmi a častokrát je ani nenapadne, že by dítě nějakým způsobem strádalo. Jejich nároky jsou pak nepřiměřené ve srovnání se schopnostmi a možnostmi dítěte (Dunovský, Dytrich, Matějček, 1995).

Psychické týrání ať už pasivní či aktivní formy má velký vliv na psychiku dítěte. Samozřejmě, že záleží na tom, jak dlouho týrání probíhá, jak často a v jakém vývojovém období se dítě nachází. Velký vliv má především na vývoj dítěte a to v tom směru, že jej negativně ovlivňuje. Dítě se stává ustrašeným, úzkostným, má problémy v oblasti navazování vztahů a při komunikaci s okolím, často nedokáže prosadit svůj názor a to z velké části proto, že má nedostatek sebedůvěry a pokřivené sebehodnocení. Mohou se také objevit psychosomatické obtíže (Cimrmanová, 2013).

Je důležité si uvědomit, že psychické týrání se nepozná podle modřin a škrábanců, kterých si okolí všimne častokrát i na první pohled. Psychické týrání jsou především hluboké jizvy na duši, které se mnohdy ani nezahojí. V takovém případě chce dítě utéct, touží po změně. Někdy volí útky z domova, ale jindy volí radikálnější řešení tím, že si sáhne na život.

Podle Krejčířové (2007) je u psychického týrání až 12krát zvýšené riziko suicidálního jednání než je tomu v běžné populaci. Pro porovnání - je riziko u tělesného týrání je pouze 5krát vyšší oproti běžné populaci.

Zanedbávání

Zanedbávání se vyznačuje tím, že je opomíjena péče o dítě. Rodiče v takovém případě nejsou schopni uspokojit základní potřeby dítěte, ať už na úrovni fyzické, psychické, citové či výchovné. Zanedbávání se vyskytuje nejčastěji, mnohdy se objevuje společně s týráním, ale někdy se může projevit také samostatně. Je však nezbytné si uvědomit, že takové chování ohrožuje dítě na jeho životě a také může způsobit opoždění vývoje (Cimrmanová, 2013).

Jak uvádí Dunovský, Dytrich a Matějček (1995) dítě, které je zanedbané většinou vyrůstá v málo podnětném, dalo by se i říci jednoduchém prostředí, které nezajišťuje správné hygienické podmínky a další podmínky pro rozvoj a také se zde nevyskytují vhodné vzory dospělého chování. Často dítě díky vlivu rodičů neplní ani řádně školní docházku a nemá díky svému na podněty chudému prostředí možnost dostatečně rozvinout svůj potenciál a získat nové schopnosti.

Dítě vyrůstající v takovém prostředí je ochuzeno o lečjaké zážitky. Často nezvládá ani základní hygienické návyky, které si v takovém prostředí není schopno osvojit a často ho k nim ani rodiče nevedou. Díky neplnění školní docházky nemusí být oblíbené v kolektivu a s tím mohou být spojené další nepříjemnosti, které dítě může zažívat.

Při zanedbávání péče o dítě nejsou rodiče schopni adekvátně reagovat na zřetelné signály neuspokojených potřeb popřípadě deprivace. Při porovnání týraných a zanedbávaných

děti se často ukazuje, že dítě, které je zanedbáváno, často prosperuje hůře. Pokud je dítě týráno, rodič mu projevuje zájem, sice je tento zájem značně negativní, ale stále je dítě pro něj interakčním partnerem. V případě zanedbávaného dítěte žádný zájem ze strany rodiče nepřichází. Dítě vyrůstá napospas svému okolí. Nemá dostatek podnětů, aby správně rozvíjelo svojí řeč, je hůře živeno a šaceno, proto je často nemocné (Matoušek, 2003).

V takovém případě se dítě může jevit vůči okolí apaticky, neumí navázat vztahy s vrstevníky, reaguje agresivně, neumí dát najevo své city či lítost nebo se naopak může jevit nevychovaně. Často se stává, že v takových případech nechce okolí vstupovat do této situace a raději na dítě neupozorní, přestože o něm vědí (Krejčířová, 2007).

V problematice zanedbávání dětí hrají také významnou roli vnitřní a vnější činitelé. Mezi **vnější činitele** radíme složení rodiny a to v tom smyslu, že se v rodině vyskytuje ztráta jednoho či obou rodičů, dále ekonomickou a kulturní úroveň rodiny a celkové postavení ve společnosti. Někdy zde může hrát velkou roli i nízká socioekonomická úroveň rodiny, velký počet dětí, ale také alkoholismus, nestálost prostředí či promiskuita rodičů. Za **vnitřní činitele** považujeme především psychickou nevyzrálou pečující osoby. Dále sem patří citová nevyzrálost, duševní poruchy, lehčí formy mentální retardace aj. Vnitřních činitelů je však nepřehledné množství a vzájemně se doplňují (Dunovský, Dytrich, Matějček, 1995).

- **Tělesné zanedbávání**

Pokud hovoříme o tělesném zanedbávání, hovoříme především o nedostatečné hygieně, nepřiměřené výživě, nedostatku ošacení, nedostatečném přístřeší či nedostatečném dohledu (Krejčířová, 2007).

- **Citové zanedbávání**

Citové zanedbávání je především nedostatečná pozornost rodičů vůči dítěti, nedostatek lásky, citové náklonnosti, vřelého přijetí a nedostatek adekvátních podnětů (Krejčířová, 2007).

- **Zanedbávání v oblasti zdravotní péče**

Zanedbávání v oblasti zdravotní péče znamená přehlížení nemocí dítěte a opomíjení preventivních prohlídek dítěte u lékaře. (Krejčířová, 2007).

Právě v případě zanedbání péče velice záleží na posouzení profesionálů. Je psychická deprivace dostatečným důvodem pro práci s rodinou, když je dítě po materiální stránce nadstandardně zabezpečeno? Kde je ta pomyslná hranice mezi přijatelným a nepřijatelným, když neexistuje obecně uznávaná teorie zanedbávání a zvláště pak nejsou následky zanedbávání dostatečně prozkoumány? Vždy je důležité mít na paměti zájem dítěte, aby dobře prospívalo a vyrůstalo v podnětném prostředí. Ne vždy je nutné udělat razantní krok a odebrat dítě z rodiny, přesto je důležité, aby si svoji situaci uvědomili rodiče a pomocí podpory a citlivého přístupu profesionálů se naučili být pozornými rodiči.

Sexuální zneužívání

Sexuální zneužívání by se dalo považovat za velmi specifickou součást syndromu CAN. I v tomto případě jde o zneužití moci a závislého vztahu dítěte na pečující osobě. Především však drsně zasahuje do nejintimnějšího prožívání dítěte a velmi negativně jej ovlivňuje a to v rovině emocionálního prožívání, sebehodnocení a sebepojetí a vytváření vztahů s okolím (Cimrmannová, 2013).

Jak uvádí Krejčířová (2007) problematikou sexuálního zneužívání se v současnosti zabývá nejvíce studií. Je to pravděpodobně i proto, že sexuální zneužívání je velmi časté a to i ve vyspělých zemích a zpravidla má pro pozdější psychický vývoj dítěte vážné následky mnohdy i trvalé.

Sexuální zneužívání je podle doposud nejširší definice Rady Evropy z června roku 1992 považováno „*vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, nebo kýmkoliv, kdo se s dítětem dostane do styku. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba*“ (Hanušová, 2005).

Není výjimkou, že dítě bere sexuální zneužívání jako něco, co se děje i v ostatních rodinách, ačkoliv je mu to nepříjemné. Většinou je to u menších dětí, které nemají možnost porovnávat vztahy v rodinách svých vrstevníků. Mnohdy se stává, že dítě v období dospívání za tuto situaci stydí a raději ji nikomu neřekne nebo má pocit, že si ta to může samo.

Pokud dítě dostane tu odvahu a někomu se svěří, je až zarážející, že své tvrzení po čase opět odvolá. Většinou je to proto, že okolí dítěti nevěří, dávají mu za vinu celou situaci a dítě se pak může cítit osamělé bez jakékoliv naděje na vyřešení jeho situace. Jedná se o tzv. syndrom dětského přizpůsobení pohlavnímu zneužití. Oběti se také velmi často setkávají se

sekundární viktimizací neboli druhotným zraňováním a zneužíváním (Dunovský, Dytrich, Matějček, 1995).

Je velmi důležité, jak se k takové situaci postaví rodina. Obzvláště záleží na reakci matky. Pokud bude matka věřit svému dítěti, bude jej podporovat a udělá vše proto, aby zabránila dalšímu zneužívání, dodá dítěti potřebnou sebedůvěru a minimalizuje poškození.

- **Dotykové sexuální zneužívání**

Mezi dotykové sexuální zneužívání patří pohlavní styk, orální či anální sex, laskání pohlavních orgánů (Krejčířová, 2007).

- **Bezdotykové sexuální zneužívání**

Do bezdotykové formy sexuálního zneužívání se řadí přihlížení sexuálním aktivitám či pornografickým videozáznamům nebo zneužití exhibicionisty (Krejčířová, 2007).

I přesto, že se o sexuálním zneužívání často mluví a věnuje se mu značná pozornost, je pouze malé procento případů, které jsou zachyceny. Nejčastěji jsou zneužívání děti do 8 let. Důsledky sexuálního zneužívání se mohou projevit ještě po relativně dlouhé době. Mezi dlouhodobé následky patří deprese, úzkosti, pocit bezmoci, stud, pocity viny, dissociativní poruchy. Velmi často bývá značně narušeno vnímání sebe sama, dítě si může připadat pošpiněné, nečisté, ztrácí důvěru v sebe sama i v okolí (Krejčířová, 2007).

Je nutné, aby se rodiče se svými dětmi uměli bavit o otázkách týkající se sexuální oblasti a v tomto ohledu byly k dětem maximálně otevřené. Rodiče by si měli být vědomi toho, že prevence začíná především v rodině a měli by učit již malé děti, že jejich tělo patří jen jim a nikdo nemá právo je jakkoliv nevhodně osahávat.

Zvláštní formy syndromu CAN

- **Systémové týrání**

Systémové týrání znamená týrání dítěte systémem, který by mu měl především pomoci. Např. v oblasti sociálně-právní ochrany je dítě odebráno z jeho přirozeného prostředí, ačkoliv se ve vzniklé situaci nacházejí jiné možnosti řešení – sanace rodiny apod. V oblasti

zdravotnictví jsou to především špatné lékařské postupy (Dunovský, Dytrich, Matějček, 1995).

- **Sekundární viktimizace**

Sekundární viktimizace znamená druhotné zraňování či zneužívání a to především v těch případech, kdy je dítě obětí sexuálního zneužívání či fyzického týrání. Dítě musí donekonečna opakovat svoji výpověď a setkává se s nepochopením, nedůvěrou a svalováním viny na něj (Dunovský, Dytrich, Matějček, 1995).

- **Münchhausenův syndrom by proxy**

Často je řazen k fyzickému týrání. V takových případech, většinou matka, která se v okolí jeví jako starostlivá a pečlivá, záměrně poškozují dítě, aby díky potížím svého dítěte získala pozornost a přízeň ošetřujícího lékaře (Krejčířová, 2007).

3.4 Legislativní rámec

Stejně jako manželství i rodina má svoji legislativu. Přestože platí, že rodina je věcí soukromou a individuální a zákony nikterak nepřikazují dvěma lidem, kteří spolu žijí, aby uzavřeli manželství, či kolik mají mít dětí, upravují vztahy mezi jednotlivými členy rodiny, tak aby byla mezi všemi stejná rovnost a všichni měli stejnou jistotu, že budou muset být dodržena jejich práva.

3.5.1 Právní rámec České republiky upravující rodinu

Stát má povinnost chránit děti vyplývající z řady ústavních a mezinárodních právních norem. Níže jsou popsány některé důležité zákony, které deklarují základní práva dětí, stanovují jejich ochranu a zaručují vynutitelnost tohoto práva v případech jeho ohrožení, ale také práva rodiny.

Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod, **ústavní zákon č. 2/1993 Sb.** ve znění pozdějších předpisů, je zakotvena v českém ústavním pořádku od roku 1993. Listina základních práv a svobod je na stejné úrovni jako ústavní zákony.

Zaručuje všem stejná práva a osobní svobodu, lidskou důstojnost, osobní čest a každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života. Listina také chrání rodinu a rodičovství, zvláštní ochranu pak zaručuje dětem a mladistvým. Upravuje postavení dětí narozených v manželství i mimo něj. Rodiče mají právo vychovávat a pečovat o své děti, avšak jejich práva mohou být omezena a děti mohou být odloučeny i proti jejich vůli na základě rozhodnutí soudu a zákona. Rodiče však také mají právo na pomoc státu.

Listina také stanovuje právo na vzdělání a školní docházka je povinná po dobu stanovenou zákonem.

Listina deklaruje ochranu státu rodině, která se ocitne v obtížné situaci. Stát poskytne pomoc a podporu rodině tak, aby byla schopna zastávat své základní funkce, zejména pak pečovat o své děti.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a novela zákona č. 401/2012 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Sociálně právní ochranou se podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí rozumí především *„ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.“* Mezi činnosti sociálně-právní ochrany dětí (dále jen SPOD) zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí řadí *„preventivní a poradenskou činnost, opatření na ochranu dětí, činnosti při svěřeni dítěte do výchovy jiných fyzických osob než rodičů, zprostředkování osvojení a pěstounské péče, ústavní a ochrannou výchovu, péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost a SPOD ve zvláštních případech.“*

Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí vymezuje, kdo může vykonávat sociálně-právní ochranu dětí. Dle zákona jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí obecní úřady obcí s rozšířenou působností, krajské úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí a Úřad práce České republiky. SPOD zajišťují také obce a kraje ve své samostatné působnosti a další právnické a fyzické osoby, jsou - li

výkonem sociálně právní ochrany (dále SPO) pověřeny, avšak nejsou orgány sociálně-právní ochrany dětí. O pověření rozhoduje úřad nebo komise pro SPO podle místa sídla pověřené osoby. V pověření je také uveden rozsah činností, kterým je pověření uděleno a také všechna místa výkonu SPOD.

Od 1. 1. 2013 vešla v platnost **novela zákona č. 401/2012 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí**, ve znění pozdějších předpisů. Tato novela mění **zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí**, ve znění pozdějších předpisů. Důležitá je také prováděcí vyhláška k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí (č. 473/2012 Sb., účinnost od 1. ledna 2013).

Novela zákona nastavila podmínky, aby vytvořila síť služeb, v jejichž zájmu je rodina. Také stanovila závazné postupy pro činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí, tak aby tyto postupy byly sjednoceny a měly jasná pravidla. Novela také podporuje rozvoj náhradní rodinné péče, zejména pak pěstounství a vytváření podmínek pro zřízení podpůrných a odlehčovacích služeb pro nové i stávající pěstounské rodiny. Významnou novinkou je zavedení standardů kvality, které nastavují minimální rámce činnosti pro všechny subjekty v systému a zajišťují kvalitu u těchto subjektů. Standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí jsou určeny pro orgány sociálně-právní ochrany, pověřené osoby k náhradní rodinné péči a pro zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Velkou změnou je také to, že obecní úřad obce s rozšířenou působností musí povinně zpracovat individuální plán ochrany dítěte, který vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanovuje opatření, která zajistí ochranu dítěti, poskytne pomoc rodině ohroženého dítěte a zároveň posílí funkce rodiny. Individuální plán také stanoví časový plán k provádění stanovených opatření, a to jak ve spolupráci s rodiči nebo jinou pečující osobou, která odpovídá za výchovu dítěte, tak s dítětem a dalšími odborníky, kteří vzniklý problém řeší.

Individuální plán je sestaven nejlépe tak, že bere na zřetel právo dítěte setrvat v biologické rodině, proto jeho zpracování klade velký důraz na přijetí opatření, která dítěti umožní, aby setrvalo v péči rodičů nebo jiných pečujících osob. Zpracovává se nejpozději do 1 měsíce od doby, kdy se dítě zařadí do evidence obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Individuální plán se také pravidelně aktualizuje, zejména pak v situacích, kdy soud uložil výchovné opatření, nařídil ústavní výchovu, nebo kdy bylo dítě svěřeno do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, do pěstounské péče či jiné náhradní výchovy.

Novela také ukládá, že nedostatečné bytové nebo majetkové poměry nebudou považovány za vážné ohrožení nebo vážné narušení výchovy dítěte. V této souvislosti musí každý pracovník vypracovat vyhodnocení situace dítěte a rodiny. Zaměření a rozsah

vyhodnocování vymezuje **vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o SPOD**, v § 1. Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny je strukturováno do několika částí. V první se zaměřuje na potřeby dítěte a to jak na jeho zdraví a učení, tak také na jeho emoční vývoj a rodinné vztahy. Dále si při vyhodnocování musí pracovníci všimnout rodičovských kompetencí, které zahrnují zajištění bezpečí, stabilitu, citové pouto, hranice a podnětné prostředí. Vyhodnocování zahrnuje samozřejmě i celkovou situaci rodiny – tedy například bydlení, finanční situaci, zaměstnání a její sociální začlenění. Posledním a velmi zásadním výstupem celého vyhodnocení je stanovení rizik, kterými je dítě ohroženo a jsou zde zahrnuty i ochranné faktory dítěte a jeho okolí, přání dítěte a jeho rodičů.

S novelou se rovněž jednou z důležitých metod práce OSPOD stává případová konference. Pracovník OSPOD má funkci jakéhosi koordinátory a do případové konference zahrnuje všechny, jichž se problematika týká. Vyžaduje tedy zapojení dětí i rodičů a samozřejmě dalších subjektů, kteří se podílí na ochraně a řešení situace dítěte. Tyto osoby a subjekty určuje OSPOD a může se jednat zejména o školy a školská zařízení, poskytovatele sociálních služeb, lékaře, zdravotnická zařízení, orgány činné v oblasti sociálního zabezpečení, Policii České republiky, obecní policii, státní zástupce a zástupkyně, úředníky a úřednice Probační a mediační služby České republiky a další odborné pracovníky a pracovnice (např. psychology a psycholožky) aj.

Nový občanský zákoník

Od 1. 1. 2014 byl **zákon o rodině – č. 94/1963 Sb.** ve znění pozdějších předpisů, nahrazen **zákonem č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník**, ve znění pozdějších předpisů. Nový občanský zákoník ve své druhé části upravuje rodinné právo. I zde jsou tři hlavy. První se zabývá manželstvím, tedy jeho vznikem, zánikem, upravuje vztah mezi manželi a rozvod. Druhá, se zabývá příbuzenskými vztahy, určením otcovství, osvojením, samozřejmě také vztahem mezi rodiči a dětmi, rodičovskou odpovědností, i výchovnými opatřeními. A konečně poslední upravuje poručenství, opatrovnictví, svěřeni dítěte do péče jiné osoby, pěstounství a ústavní výchovu.

Každý rodič má vůči dítěti rodičovskou odpovědnost. Pokud rodič svoji rodičovskou odpovědnost zneužívá, neplní ji tak, jak má či ji dokonce závažným způsobem zanedbává, soud může tuto rodičovskou odpovědnost omezit či dokonce rodiče této odpovědnosti zbavit, pokud si to žádá zájem dítěte. **§ 884** se zabývá výchovou dítěte. Podle tohoto paragrafu má být rodič příkladem pro své dítě a to jak ve způsobu života, tak v chování v rodině. Jsou zde

upraveny i výchovné prostředky, které mají být v přiměřené podobě a míře a neohrožují zdraví, rozvoj a důstojnost dítěte.

Zákon také upravuje styk dítěte s rodičem. Podle zákona má každé dítě právo stýkat se se svým rodičem, stejně tak jako má rodič právo stýkat se se svým dítětem, pokud tento styk neomezí či nezakáže soud. Soud také může určit, za jakých podmínek dojde ke styku rodiče s dítětem.

Pokud dítě nemá dostatek řádné péče a díky tomu je ohrožen nebo narušen jeho zdravý vývoj, může soud upravit předběžné poměry dítěte na nezbytnou dobu. Soud také může napomenout toho, kdo narušuje řádnou výchovu, stanovit dohled, popřípadě uložit omezení činností, které brání řádné výchově. V krajních případech, kdy mají rodiče omezenou odpovědnost, může soud stanovit poručníka, opatrovníka, pěstouna, svěřit dítě do péče jiné osoby nebo umístit dítě do ústavní výchovy. Ústavní výchova je vždy nezbytné opatření, před tím soud zvažuje, zda není možnost svěřit dítě do péče jiné osoby. Zákon také udává, že nedostatečné bytové a majetkové podmínky nemohou být samy o sobě nařízením ústavní výchovy dítěte, pokud rodiče řádně plní rodičovskou odpovědnost.

Trestní zákoník

Trestní zákoník č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů, ve své první části definuje trestný čin jako takový. Popisuje jeho místní a časovou působnost, zánik trestní odpovědnosti, trestní sankce a výkladová ustanovení. Druhá část – zvláštní část popisuje skutkovou podstatu jednotlivých trestních činů.

Právě zvláštní část zahrnuje trestné činy, podle kterých jsou posuzovány činy, které poškozují zdravý vývoj dítěte nebo způsobí jeho smrt. Patří sem například **§ 140 Vražda**, **§ 141 Zabití**, **§ 142 Vražda novorozeného dítěte matkou**, **§ 145 Těžké ublížení na zdraví**, **§ 146 Ublížení na zdraví**, **§ 169 Svěření dítěte do moci jiného**, **§ 185 Znásilnění**, **§186 Sexuální nátlak**, **§ 187 Pohlavní zneužití**, **§195 Opuštění dítěte nebo svěřené osoby**, **§ 196 Zanedbání povinné výživy**, **§ 198 Týrání svěřené osoby**, **§ 201 Ohrožování výchovy dítěte**, **§ 202 Svádění pohlavnímu styku aj.**

Nový trestní zákoník reaguje přísněji na vyjmenované skutkové podstaty trestních činů. Například trestní čin týrání svěřené osoby, kde jsou rozšířeny a konkretizovány podmínky, za která je udělena vyšší trestní sazba. Na tento čin také navazují další trestní činy jako nepřekážení či neoznámení trestního činu. U trestních činů se zpřísnují uložené trestní sazby, či pokud se stane obětí dítě, je to přitěžující okolnost.

3.5.2 Mezinárodní právní rámec

Mezinárodní právní rámec, který se zabývá ochranou dítěte, vznikl mnohem dříve než v České republice. Ženevské Deklarace práv dítěte byla přijata v roce 1924, pak v roce 1948 Všeobecná deklarace lidských práv, Deklaraci práv dítěte z roku 1959 přijalo OSN a v roce 1966 byly přijaty významné pakty - Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Tyto dokumenty se zabývaly ochranou a právy dítěte pouze v obecné rovině.

Mezinárodní právní rámec zabývající se ochranou a právy dítěte je velmi rozsáhlá a zahrnuje velké množství dokumentů a akčních programů, v rámci kterých mezi sebou jednotlivé státy spolupracují.

Zde je uvedena pouze Úmluva o právech dítěte, která se podrobněji zabývá ochranou a právy dítěte a je v tomto ohledu nejvýznamnějším právním dokumentem.

Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte byla přijata 20. listopadu 1989 valným shromážděním OSN. Lze ji považovat za nejvýznamnější právní dokument, který chrání dětská práva. Jedná se o mezinárodní právní dokument, avšak Česká republika ratifikovala Úmluvu v lednu 1991 - a která je nadřazena běžným zákonům.

Úmluva zahrnuje čtyři základní principy, které zaručují ochranu dítěte tak, aby vyrůstalo v bezpečí, přívětivém prostředí a zároveň mělo prostor pro hry a sny. Mezi základní principy patří právo na život a přežití, právo na rozvoj, na ochranu a také právo na účast.

Právo na život a přežití zahrnuje především ochranu života dítěte a péči o něj zaručující jeho blaho, ochranu před diskriminací nebo trestáním, zaručuje právo na uspokojení základních potřeb pro zdravý vývoj – přiměřená životní úroveň, bydlení, výživa, zdravotní péče a hygiena. Při jakékoliv činnosti týkající se dětí je zájem dítěte tím nejdůležitějším a předním hlediskem. Důležitý je respekt k názoru dítěte a to v případech, kdy se dělají rozhodnutí, která se týkají dětí. Dospělí jsou touto Úmluvou motivováni, aby naslouchali dětem a brali v potaz jejich názor při činění rozhodnutí. Samozřejmě by měli rozhovor přizpůsobit věku a vývojovému stupni dítěti.

Právo na rozvoj upravuje například právo rodičů na výchovu svých dětí. Rodiče mohou nechávat dětem takovou odpovědnost, která odpovídá jejich rozumových schopnostem. Úmluva také zaručuje ochranu státu rodině, aby mohla řádně vychovávat své

děti, a poskytuje jí podporu. Dítě má právo na svou identitu, jméno, a pokud nejsou závažným způsobem porušeny práva dítěte, má dítě právo vyrůstat ve své rodině, ledaže by bylo v jeho zájmu žít odděleně od rodiny, také má právo stýkat s oběma rodiči. Rodiče také mají stejnou odpovědnost vůči dítěti a rozhodují podle nejlepšího zájmu dítěte. Dítě má také právo na vzdělání, hru, odpočinek a volný čas, tak aby se rozvíjely jeho sociální dovednosti a talent.

Právo na ochranu. Dítě má právo na bezpečí, pomoc při zneužívání, ochranu před veškerými formami násilí nebo využívání k dětské prostituci. Článek 19 se přímo zabývá ochranou dětí před tělesným a psychickým násilím, zneužíváním a týráním, a to jak ze strany rodičů, tak i z okolí. Proto by stát měl učinit všechny potřebné kroky k jejich ochraně i prevenci. Úmluva na druhou stranu ale nespécifikuje, jaké výchovné prostředky mohou rodiče použít, avšak tělesné tresty odmítá. Pokud dítě dále nemůže setrvat v rodinném prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc státu. Toto právo také zaručuje ochranu dětí před dětskou prací, válečnými konflikty a kriminální činností dospělých.

Právo na účast neboli participaci či začlenění do společnosti. Toto právo zahrnuje odpovědnost jednotlivých států na dodržování a respektování práv v praxi. Názor dítěte má být brán s vážností a respektem, dítě má právo vyjádřit se k věcem, které se ho týkají. Dítě má také právo získávat, vyměňovat a sdílet ty informace, které nepoškozují jeho zdravý vývoj. Dítě má také povinnosti respektovat práva a svobodu ostatních.

4 Výchova

Rodina má na vývoj dítěte velký vliv. Zde si osvojí hodnotový systém a získá také představy o hodnotách, jakými jsou práce, manželství či právě rodina. Dítě si pak uchovává ty, které jsou vnímány jako pozitivní a nese si je po celý život (Matoušek, 2003).

4.1 Historie výchovy

Vznikem výchovy a jejím vývojem se od dávných dob zabývali filosofové, umělci či politici. Výchova je vlastně jednou z disciplín pedagogiky, která sleduje její genezi (Schneiderová a kol., 1986).

Až do roku 1899 se podporovala velmi přísná výchova. Dítě muselo rodiče poslouchat a bylo vedeno ke kázni od nejtělejšího věku. Rodič byl oproti dítěti v mocenském postavení a dítě ho muselo bezvýhradně poslouchat (Matoušek, 2003).

Autor uvádí, že ve 20. století díky měnícímu se postavení žen ve společnosti se měnila i výchova. Dbalo se na to, aby si dítě bylo vědomo své poslušnosti vůči rodičům a omezovalo se i násilí, které bylo jednou z výchovných metod. Výchova se měla spíše orientovat na kladné stránky dítěte.

Dle autora po roce 1918 se do úvahy ve výchově začínají brát zdravotnická hlediska. K dítěti je přistupováno jako k *tabula rasa* tedy nepopsanému listu, u kterého lze snadno vytvořit návyky pravidelnosti. V této době se také zastával názor, že pokud je dítě normální, samo si najde podněty, aby rozvíjelo svůj intelekt. I zde je postavení rodičů mocenské, protože rodiče nemohou vyhovět všem požadavkům dítěte. Také se rodičům nedoporučuje, aby se s dětmi mazlili.

Autor uvádí, že až po roce 1950 se začal klást velký důraz na mateřskou a rodičovskou lásku. Klade se důraz na vřelou a klidnou atmosféru v rodině, pozornost a shovívavost rodičů k dítěti. Výzkumy ukazují, že by rodiče měli projevat lásku u novorozenců a již také v prenatálním období.

Dnes by ideální výchova měla mít jasně vymezené limity a měla by být také důsledná, ne však příliš autoritativní (Vaníčková, 2004).

4.2 Výchova v rodině

Rodina má velký vliv na zdravý duševní vývoj dítěte, proto by mělo vyrůstat ve stálém a citově vřelém prostředí, kde mu rodiče poskytují náležitou podporu a lásku (Matějček, 1989).

S rodinou je neodmyslitelně spjata výchova dětí. Výchova dítěte tedy odráží skutečnost, že dospělý tvoří dítěti podmínky a předpoklady tak, aby bylo schopno si osvojit určitý zvyk nebo návyk určitého chování. Je známo, že existuje úzká souvislost mezi zvykem a inteligencí (Vaníčková, 2004).

Každý ve svém životě potřebuje lásku a cítit, že je někým bezvýhradně milován a přijímán. Rodina také poskytuje pocit bezpečí a je to místo, kam člověk patří. Citová vazba mezi rodičem a dítětem je nenahraditelná. Avšak citové pouto mezi rodičem a dítětem nemusí být jen pozitivní, že se v přítomnosti blízkého člověka cítí milováno a cítí k němu náklonnost. Někdy se dítě může cítit špatně a může mít pocity nejistoty, zloby či odporu. Pokud je prožitek určité situace doprovázen pozitivními pocity, lidský mozek si ji zapamatuje jako dobrou a bude ji chtít v budoucnu také zopakovat. Pokud je situace prožívána negativně, stane se, že se jí bude chtít člověk v budoucnu vyhnout, aby opět neprožíval pocity smutku, rozrušení a strachu (Vrtbovská, 2010).

Pokud je dítě vychovááno v dětském domově, je ohroženo citovou deprivací, protože mu chybí citový vztah s rodičem. Proto je výchova v ústavních zařízeních tak kritizována. Malé dítě totiž potřebuje mít vztah s jednou pečující osobou, na které je závislé, poznává svět skrze ni a která je mu neustále k dispozici a uspokojuje mu jeho potřeby, dodává pocit bezpečí a bezmezná lásky. Proto je výchova v rodinách nenahraditelná (Matoušek, 2003).

Výchova dítěte je hodně zaměřená na odměny a tresty. Odměna je signál pro dítě, že něco udělalo správně a rodiče na jeho chování reagují pozitivně. Naopak trest signalizuje dítěti, že se svým chováním provinilo a porušilo určité normy či se dopustilo chyby. Často se tresty používají proto, aby si dítě neosvojilo špatný způsob chování (Vaníčková, 2004).

Rodina by spíše pro své harmonické fungování měla umět respektovat individuální zvláštnosti svých členů. Výchova dětí by tak měla být v souladu s hodnotami rodičů, protože děti jsou jako houby a lépe přijímají spíše to, co vidí než to, co slyší. Právě ukazatelem hodnot v rodině je i to, jak tráví čas společně jako rodina (Matoušek, 2003).

Campbell (1992) vidí nejdůležitějším vztahem v rodině vztah rodičů. Říká, že kvalita vztahu s dítětem pak závisí na kvalitě vztahu mezi partnery. Kvalitní vztahy partnerů totiž

přináší dítěti pocit bezpečí a snadněji může napomoci při výchově. Podle něj by se měl utvořit kvalitní vztah mezi partnery ještě před tím, než se jim narodí dítě.

4.3 Nevhodné výchovné styly v rodině

Dítě si na základě zkušeností, které zažívá především ve své rodině, utvoří postoj k sobě samému a okolnímu světu. Ideální je, pokud dítě může zažít stabilní a podněcující prostředí plné lásky. Často se však stává, že rodiče pojmají výchovu svých dětí na základě osobních zkušeností z dětství, které mnohdy nemusí být pozitivní. V odborné literatuře můžeme vyhledat styly, které jednoznačně podporují zdravý vývoj dítěte, stejně tak jako uspokojení jeho základních potřeb. V dnešní době je prosazován spíše demokratický styl, který dítě podporuje, bere v úvahu jeho potřeby a požadavky a respektuje názory dítěte. V textu se spíše zaměříme na výchovné styly, které mohou vývoj dítěte nějakým způsobem poškodit či jeho vývoj značně omezují.

4.3.1 Hostilní či brutální výchova

Tato výchova je považována za nejnebezpečnější. Pro tuto výchovu je typická velká brutalita spojená se syndromem CAN, tedy s týráním, zanedbáváním a zneužíváním dítěte. Často jsou přítomny fyzické tresty a duševní týrání. Kombinace těchto dvou nevhodných přístupů k dítěti mají za následek poškození jeho fyzického i psychického vývoje. V některých případech může být následkem takové výchovy i smrt dítěte, ať už jako důsledek nepřiměřeného chování rodiče či rodičů nebo přímo zabití dítěte (Forwardová, Buck, 2008).

I přes nevhodné chování rodičů k dítěti, touží být dítě rodiči přijato a milováno. Ve skutečnosti však nachází pouze negativní a bolestivé zkušenosti, které rodiče vydávají za projevy lásky. Dítě si pak k rodičům na základě těchto zkušeností vytvoří silné pouto ke svým trýznitelům. Tato traumatizující zkušenost dítěte se pak může projevit jako nedůvěra v sebe a ostatní, pocity úzkosti, ponížení a depresivní vnímání okolního světa (Gjuričová, Kocourková, Koutek, 2000).

4.3.2 Nedostatečná výchova

Nedostatečná výchova je taková výchova, ve které rodiče nejsou schopni se dostatečně postarat o dítě a uspokojit jeho základní potřeby nebo dávají přednost jiným hodnotám než

výchově dítěte. Dítě pak strádá tím, že jsou rodiče citově nepřístupní nebo dokonce fyzicky chybí. Často může hrát roli věk a zralost rodičů nebo nedostatek času například z důvodu pracovní vytíženosti. Dítě pak může více vstupovat do konfliktu kvůli chybějícímu vzoru ze strany rodičů (Dunovský, 1986).

4.3.3 Nadměrná (hyperprotektivní) výchova

Tato výchova je také známá pod pojmem „opičí láska“, tedy přílišná péče a ochrana dítěte. Často tento postoj rodičů souvisí s traumaty, které jsou spojené s předchozí péčí o dítě, kdy například zemřelo nebo šlo o potrat (Forwardová, Buck, 2008).

Příliš pečující výchova neumožňuje dítěti, aby se plně sociálně rozvinulo a charakterově vyzrálo, protože je pro dítě, vychovávané hyperprotektivním rodičem, těžké vytvořit si svou samostatnost a nezávislost a odpoutat se od rodičů (Čáp, 1993).

4.3.4 Lhostejná (laxní) výchova

Tato výchova se především vyznačuje nezájmem rodičů o své dítě. Chování rodičů vůči dítěti je odmítavé někdy dokonce nepřátelské, chladné a nevšimavé. Tento výchovný sty souvisí také s nedostatkem lásky a odpovědnosti ve vztahu k dítěti. Děti pak často emocionálně strádají, bývají neposlušné a trpí pocity nejistoty (Matějček, Langmajer, 2011).

4.3.5 Perfekcionalistická výchova

Rodiče často kladou na dítě přehnaně vysoké nároky a vyžadují, aby jejich dítě bylo úspěšné bez ohledu zhodnocení jeho reálných schopností a dovedností. Velmi často za tímto postojem vůči dítěti stojí vlastní nenaplněné ambice či sny. Pokud dítě nenaplní požadavek rodičů úspěšně, rodiče dítě trestají či kárají. Někdy se dítě nevyhne obviňování z neúspěchu celé rodiny, kdy dítě je příčinou. Dítě je díky takové výchově výrazně přetěžováno, ale objevuje se také neurotizace či somatizace (Forwardová, Buck, 2008).

4.4 Výchovné metody v rodině

Výchovná metoda je vlastně způsob, kterým lze dosáhnout určitého cíle. Vhodně zvolené prostředky výchovy pak zvyšují účinnost výchovných metod. Z toho je patrné, že se metody a prostředky výchovy vzájemně ovlivňují a přizpůsobují se konkrétní situaci (Hamarová, Holkovič, 1986).

Zvolení přiměřené výchovné metody by mělo vždy odpovídat věku a individuálním zvláštnostem dítěte. Níže v textu je popsáno několik metod výchovy ([www. prosestry.cz](http://www.prosestry.cz)):

- **Přesvědčování a vysvětlování** - apeluje na rozumové schopnosti dítěte. Dítě pochopí důležitost požadavku a také důsledek jeho porušení. Při této výchovné metodě je důležité, aby dítě bylo samo přesvědčeno o správnosti svého chování.
- **Rada** – je vždy nutné volit laskavý tón, jinak by dítě mohlo výchovnou metodu pochopit jako rozkaz a nemuselo by ji přijmout.
- **Prosba** – při využití této jemné metody má dítě možnost volby. Dítě ji lépe akceptuje oproti rozkazu.
- **Rozkaz** – tato metody by ve výchově neměla převažovat nad ostatními. Je dobré ji volit pouze tehdy, pokud dítě nereaguje na mírnější formy, např. při bezpečnosti dítěte. Rozkaz by měl být jasný a bez citového zabarvení.
- **Povzbuzení** – využívá se tehdy, pokud chceme dítě motivovat či mu dodat sebedůvěru. Častěji by se měla používat spíše u mladších dětí.
- **Příklad** – využívá kladné i záporné příklady dospělých, vrstevníků či literárních postav.
- **Cvičení** – při cvičení je vhodná forma hry, kdy dítě může uplatnit požadavky v praxi a tím se mu vytvoří požadovaný návyk.
- **Odměna** – posiluje kladné chování. Odměna může být slovní, sociální či věcná.
- **Trest** – potlačuje nežádoucí chování dítěte. Trest může být sociální, předmětný či tělesný.

4.4.1 Metoda odměn a trestů

Ačkoliv je kladen apel na demokratickou výchovu, mnohdy metoda odměn a trestů převažuje. Dříve se tresty využívaly více než odměny, děti byly v podřízené roli a trest přijímali jako něco, na co mají rodiče právo. Často byly tresty hodně tvrdé a ponižující.

Matějček (1989) říká, že v procesu trestání nejde jen o to, co je vidět navenek, ale důležité je hlavně vnitřní prožívání dítěte. Jak autor říká, s trestáním se objevují pocity jako zahanbení, ponížení, tíseň a další nepříjemné pocity, kterých se chce člověk co nejrychleji zbavit a příště se jim vyhnout. To samé platí i u odměn, které doprovází opačné pocity.

Nejčastějším tělesným trestem je podle Vaníčkové (2004) facka. Autorka definuje tělesný trest jako úmyslné nebo záměrné způsobení bolesti za kázeňský přestupek. Tělesný trest může mít různé formy a v některých případech sahá jejich míra za hranici přijatelnosti. Podle výzkumů se však ukazuje, že přílišné používání tělesných trestů zvyšuje v dětech agresi a je častěji využívána při řešení jejich vlastních problémů. Tresty mají často napravit škodu, zabránit opakování či zbavit viníka pocitu viny. Obecně však tresty vyvolávají v potrestaném vnitřní odpor a strach.

I při trestání je důležité dodržovat určité zásady. Mezi důležité zásady například patří, aby rodiče netrestali dítě v afektu, dítě musí rozumět tomu, proč je potrestáno. Rodiče by také měli oddělit nevhodné chování dítěte, za které je potrestáno a osobnost dítěte. Při trestání je vždy důležité přihlídnout k závažnosti provinění. Trest by neměl být častou výchovnou metodou a neměl by v dítěti vyvolávat strach. Po trestu by se měly obnovit vztahy s dítětem a reflektovat proč bylo dítě potrestáno. V efektivní výchově by měla převažovat emocionální odměna (www.prosestry.cz).

Pokud jsou děti trestány velmi hrubě již od útlého věku, často se opožďují ve svém vývoji, jsou ostražití, agresivní či rigidní a mají nízké sebevědomí. Tělesné tresty mají dlouhodobý dopad na formování osobnosti dítěte a vytváření vztahů s okolím. Je nezbytné si uvědomit, že se trestání přenáší po generacích (Vaníčková, 2004).

Naproti tomu odměna by měla dítě motivovat, avšak přílišné používání může snížit zájem dítěte o konkrétní činnost. Správná odměna by měla být přiměřená a pro dítě srozumitelná (Matějček, 2000).

Výchova dětí je velmi intuitivní záležitost. Neexistuje žádná příručka, která by rodičům říkala, jak přesně vychovávat své děti dobře. Je důležité, aby se rodiče vždy zajímali o prožívání konkrétních situací svého dítěte, byli ve výchově důslední, a pokud volí potrestání dítěte, mělo by být vždy přiměřené (Vaníčková, 2004).

5 Dítě mladšího školního věku

5.1 Charakteristika dítěte mladšího školního věku

Mladší školní věk je především charakteristický velkým mezníkem v životě dítěte, a tím je nástup do školy. Dítě vstupuje do zatím neznámého prostředí a získává novou roli, a sice roli školáka. S nástupem do školy získává i nové povinnosti. Dětství obecně je velmi významnou etapou v lidském životě, ve kterém si dítě vytváří vztahy s okolím, získává určité návyky, učí se různým dovednostem a postupně se také začleňuje do společnosti.

Za mladší školní věk se především považuje období dítěte od nástupu do školy, tj. 6 – 7 let do nástupu pubescence, 11 – 12 let. Přesto někteří autoři toto období dělí do tří fází – *mladší školní věk* (6 – 8, 9 let), *střední školní věk* (8, 9 – 11, 12 let) a *starší školní věk* (do období pubescence) (srov. Vágnerová, 2005, Říčan, 2014, Langmeier, Krejčířová, 2006).

Mladší školní věk je často označován jako období střízlivého realismu. Dítě mladšího školního věku začíná vidět svět reálně, snaží se pochopit okolní svět a vidět věci tak, jak jsou doopravdy. Nejprve je dítě spíše naivním realistou, který je závislý na vnímání okolních autorit, později však dítě získává na svět kritičtější realistický náhled, čímž pozvolna přechází do období dospívání (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Nástup dítěte do školy symbolizuje jeho oficiální vstup do společnosti. Získává novou důležitou sociální roli, stává se školákem. Škola významně ovlivní rozvoj dítěte a má značný vliv na jeho sebehodnocení a sebepojetí. Snaživost a píle, které jsou podle Eriksona charakteristické pro tuto vývojovou fázi, pomáhají dítěti dosáhnout úspěchu a ocenění především ve školním výkonu. Právě selhání ve škole velmi ovlivňuje sebevnímání a sebehodnocení dítěte, což může mít dopad i na jeho budoucí rozvoj. Dítě se učí prosadit se v rozličných sociálních skupinách. Pro dítě je nesmírně důležité, aby v tomto období bylo ostatními pozitivně hodnoceno a vnímáno a zároveň aby byly jeho výkony kladně oceněny (Vágnerová, 2005).

S nástupem do školy se pro dítě mnohé změní. S povinnostmi, které ukládá škola, se zvyšují i nároky rodičů a dítě na začátku vstupu do školy může být zmatené a bezradné. S postupem času a s nabýváním nových zkušeností a lepší orientací ve své situaci se dítě učí vše zvládnout (Čačka, 2000).

Setkávání ve škole s vrstevníky dítěti také umožňuje srovnání situace ve své biologické rodině. Dítě si může na základě srovnání uvědomit, že situace v jeho rodině se značně liší od rodin jeho vrstevníků.

5.2 Poznávací procesy

Rozvoj poznávacích procesů je jednou z důležitých ukazatelů školní zralosti dítěte.

Vnímání

V mladším školním věku se z bezděčného vnímání, které převažovalo v dětství, stává organizovaný proces. Vnímání nabývá rysy cílevědomého aktu a přestává být nahodilým. Dítě se lépe orientuje díky rostoucí schopnosti analýzy a syntézy. Kvalita vnímání dítěte se odvíjí od dosažené úrovně poznávacích procesů, prožívání, poznatků, ale i motivace (Čačka, 2000).

Myšlení

V mladším školním věku překoná dítě období dětského egocentrismu, když oddělí vnímání sebe od světa a začne na realitu nahlížet věcně. Uvědomuje si, že lidé v jeho okolí mohou mít různé názory, potřeby i důvody ke svému chování. Tento důležitý krok je základním předpokladem pro rozvoj lidského myšlení. Myšlení se stává konkrétní a názorné vlivem zrání a učení a myšlenkové výkony se díky tomu ještě zvyšují. Díky učení logických operací se u dítěte rozvíjí konkrétní logické myšlení, které zatím funguje na základě známých a srozumitelných situací. Pokud dítě řeší problém, se kterým nemá dosud zkušenost, využije vývojově nižší a primitivnější uvažování. Obdobně bude řešit i zátěžovou situaci. Myšlení školáka se odlišuje také reverzibilitou, tedy vratností. Chápe, že změna situace není nevratná a definitivní, ale že existuje i možnost vrátit situaci do původního stavu (srov. Čačka, 2000, Vágnerová, 2005).

Paměť

Paměť a její funkce se intenzivně rozvíjí především mezi 6 – 12 lety. Vliv na rozvoj má nejen zrání, ale také škola. Díky těmto vlivům se kapacita paměti dítěte zvyšuje, stejně jako rychlost, kterou dítě zpracovává informace. Dítě mladšího školního věku si osvojuje paměťové strategie, které dokáže efektivněji a flexibilněji využít a konečně se rozvíjí metapaměť. Zpočátku chybí dítěti mladšího školního věku schopnost diferencovat úroveň paměťových kompetencí u ostatních dětí. Mají dojem, že si všichni pamatují stejně, proto se

mohou objevit neadekvátní očekávání od vlastních možností. Dítě se pomocí přílišného optimismu chrání před zklamáním, často nerozezná, kdy je naučené. S věkem se schopnost diferenciací se zlepšuje. Postupem času dítě chápe, že někteří si pamatují více než ostatní (Vágnerová, 2005).

Pozornost

Pomocí pozornosti reguluje dítě psychickou aktivitu a její vývoj závisí na určitém stupni zralosti CNS. Se školní docházkou pozvolna vzrůstá i stabilita pozornosti, která byla dříve bezděčná, a dítě nebylo schopno odolávat rušivým vlivům. Stabilita pozornosti úzce souvisí s motivací i zájmem dítěte. Kvalita pozornosti významně určuje úroveň dalších poznávacích procesů, ale také účinnost učení. Pro dítě mladšího školního věku je zpočátku ovládání záměrné pozornosti vyčerpávající. Postupem času dokáže dítě soustředit pozornost jedním směrem, tím eliminuje rušivé jevy a rozvíjí se také schopnost přesouvat pozornost (srov. Čačka, 2000, Vágnerová, 2005).

5.3 Jazykové schopnosti

Dítě mladšího školního věku pro vstup do školy potřebuje určité jazykové schopnosti, které jsou dalším významným předpokladem školní úspěšnosti, protože pomáhají dítěti lépe si pamatovat danou problematiku, tím pochopit a ovládnout okolní svět. Většinou mají děti v tomto věku dostatečnou slovní zásobu a jazykové dovednosti, které umí při komunikaci s ostatními používat. Dítě rozumí verbálnímu projevu ostatních a umí se vyjadřovat o běžných věcech. Jazykové dovednosti se dále vyvíjejí, avšak jejich rozvoj není již tak nápadný jako dříve, přesto zdokonaluje svou řeč rychleji, než dospělý člověk, který se učí cizí jazyk. Rozvoj řeči také závisí na vnějších podmínkách. Díky zkušenostem, které dítě postupně získává, dokáže lépe kontrolovat používání jazyka a mluveného projevu (srov. Říčan, 2014, Vágnerová, 2005, Langmeier, Krejčířová 2006).

Přesto, že dítě aktivně používá určitý počet slov, pasivně ostatním slovům rozumí. Dítě také rozvine svojí artikulaci, proto během prvního roku zmizí patlavost, která se mohla projevit v mladším školním věku. Avšak úroveň, se kterou dítě komunikuje s ostatními, závisí především na prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo. Tedy na kulturním a sociálním postavení rodiny (Langmeier, Krejčířová 2006).

5.4 Emoční vývoj

Emocionalita či prožívání emocí je v tomto období ještě značně bouřlivé. Emoce snadno vznikají, ale také odeznívají. Postupně se však zvyšuje emoční stabilita a dítě se stává odolnější vůči zátěži. U dítěte tohoto věku většinou převažuje dobrá nálada a převažuje tendence interpretovat vše, co se děje pozitivně (srov. Čačka, 2000, Vágnerová, 2005).

Emoční inteligence se také rozvíjí ve školním věku. Dítě pomalu začíná rozumět svým emocím. Uvědomuje si, že člověk může prožívat smíšené nebo opačné pocity. Dítě také chápe, co znamená, pokud jsou pocity ambivalentní. Přestože dítě umí rozlišit jednotlivé emoce a chápe jejich význam, posuzuje je tak, jak si myslí, že by je posuzovali ostatní. Proto jsou pocity strachu a úzkosti často skrývány či potlačovány, protože má dítě strach, že by tyto emoce byly chápány jako selhání a stydí se za ně (Vágnerová, 2005).

Dle autorky dítě ve vztazích s ostatními lidmi nachází emoční oporu. Někdy však tyto vztahy mohou být také zdrojem strachu. Pro dítě mladšího školního věku představují velkou emoční oporu jeho rodiče, s postupem času se emoční oporou stávají vrstevníci. Emoční sdílení je nesmírně důležité pro zdravý vývoj dítěte především pro jeho emoční a sociální rozvoj. Sdílení pozitivního a negativního učí dítě porozumění a rozlišení emocí a také přispívá k jejich zvládnutí. Pro dítě je snazší sdílení s vrstevníky, kteří jsou na stejné úrovni vývoje jako samo dítě, oproti dospělým, kteří jsou na jiné vývojové úrovni. Vrstevníci chápou a interpretují problém obdobným způsobem.

Autorka uvádí, že dítě mladšího školního věku se během komunikace s ostatními lidmi učí empatie, sdílení, poskytování emoční podpory a také řešení konfliktů, což jsou hlavní aspekty emoční komunikace. Dítě chápe, že komunikace je proces, ve kterém se vysílají a přijímají signály, chápe emoční signály a vyjadřuje pocity způsobem, kterému ostatní dobře rozumí.

Dítě je také v tomto období schopné odložit bezprostřední uspokojení svých potřeb na pozdější dobu a věnovat se školní práci. Učí se ukládat si vzdálenější cíle, což vyžaduje dlouhodobější úsilí. Dítě se v mladším školním věku dokáže lépe sebeovládat díky emoční reaktivitě, která se stabilizuje, a také ovládá emoce. Narůstající seberegulace způsobí, že dítě lépe rozumí vlastním emocím a zároveň bere ohled i na požadavky a postoje svého okolí. Emoční kompetence má také značný vliv na úspěšnost dítěte v sociální interakci, a v dalších oblastech, jakými mohou být například zvládnutí nároků, které s sebou přináší školní docházka (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Dítě v mladším školním věku reguluje své emoční prožívání. Věří, že pokud na problémy nebudou myslet, bude tím ovládat své prožívání. Také chápe, že někdy je potřeba své prožívání emocí potlačit. Dítě nabývá dojmu, že pokud se zdrží projevů negativních emocí jako jsou například zlost, úzkost či strach, stanou se pro ostatní přijatelnější. V tomto věku se také rozvíjejí sebehodnotící emoce. Dítě srovnává svůj výkon a chování s projevy ostatních vrstevníků, ale také z hodnocení dospělých. Na základě tohoto srovnání dochází k lepšímu porozumění pocitů viny, hrdosti či zahanbení. Sebehodnotící emoce velmi ovlivňují postoj dítěte sama k sobě, jeho sebeúctu a sebelásku, a utváří se tak zdravé sebevědomí nebo naopak pocity nedostatečnosti či méněcennosti (Vágnerová, 2005).

5.5 Socializace

Jak již bylo zmíněno, důležitým mezníkem v životě dítěte je vstup do školy. Z hlediska socializace představuje školní docházka odloučení od značného vlivu rodiny. Dítě se setkává s institucí, ve které musí respektovat pravidla a hodnoty, které představuje a které platí pro všechny. Rozvoj dítěte ve škole může být odlišný od směřování jeho rodiny, avšak ve společnosti je žádoucí. Rozvoj kompetencí a vlastností ve škole často předurčuje postavení dítěte ve společnosti (Vágnerová, 2005).

Dítě se díky vzájemným interakcím s učiteli a vrstevníky učí formovat vlastní způsoby chování. Do této doby to byli výhradně rodiče, kteří formovali chování dítěte. Učitelé najednou představují významnou a mocnou autoritu, které se chce dítě zalíbit. Vrstevníci jsou také důležitými činiteli socializace. Setkávání se s ostatními vrstevníky a soužití ve skupině dítěte učí důležitým sociálním reakcím, kterými jsou například pomoc ostatním, kooperace, ale také soutěživost a zdravá soupeřivost (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Na socializaci dítěte se významně podílejí tři důležité oblasti – rodina, škola a vrstevníci (Vágnerová, 2005).

5.5.1 Socializace v rodině

Rodina hraje klíčovou roli ve vytvoření identity dítěte a je jeho důležitou součástí. Sounáležitost k rodině považuje dítě za něco samozřejmého a zároveň představuje rodina emoční zázemí i oporu osobní prestiže dítěte. Rodina doposud uspokojuje většinu potřeb dítěte a vztahy k rodičům jsou stále silné. Dítě mladšího školního věku začíná chápat postoje

svých rodičů i jejich motivaci a lépe se umí orientovat v rodinných vztazích. K tomuto chápání pomáhají dítěti konkrétní logické operace (Vágnerová, 2005).

Dle autorky rodina představuje základní vztahový rámeček, který dítě má. Zahrnuje rodiče, dítě, sourozence či prarodiče a představuje soubor rozmanitých přesto však stabilních interakcí. Společné zážitky, prožitky a sdílení vytváří rodinný příběh a rodinu také spojují společné rituály. Všechno jmenované vytváří společnou vzájemnost a rodinné soužití dostává jedinečný a smysluplný ráz. Společné sdílení a zájem rodičů o dítě, kteří jsou mu plně k dispozici, tvoří nejdůležitější podmínky fungujícího vztahu mezi dítětem a rodiči. Rodiče představují nejen model nápodoby, zdroj podpory a ovlivňují upokojujování seberealizace, ale také jsou významným vzorem chování dítěte v budoucnosti.

Vstup dítěte do školy může značně ovlivnit jeho postavení v rodině. Rodiče se mohou o dítě více zajímat a věnovat mu více pozornosti a péče. Pokud jsou však rodiče neustále s dítětem nespokojeni, dítě pak může mít pocity nejistoty a ohrožení, které se mohou přenést i do ostatních vztahů jak s vrstevníky, tak s učiteli. Rodinné soužití tedy významně formuje základní povahové vlastnosti, které mohou být více či méně žádoucí a přijatelné (Čačka, 2000).

Mnohdy se stává, že rodiče chápou školu jako místo, kde musí dítě podat ten nejlepší výkon a do dítěte si mohou promítat své vlastní nesplněné sny a úspěchy. Pro dítě se stává důležitým, zda plní očekávání rodičů a zda je ve škole úspěšné. Rodiče mohou úspěšnost dítěte ve škole chápat jako ukázkou vlastních kvalit a mohou se díky tomu také seberealizovat. Avšak velmi často se domácí příprava do školy stává zdrojem napětí, přesto posiluje rodinnou soudržnost (Vágnerová, 2005).

Pokud je atmosféra v rodině pohodová, bezpečná a podporující může ovlivnit výchovu dítěte. Důležitou roli zde hrají i jednotliví rodiče (Čačka, 2000).

Matka

Matka je ve velmi těšném a intenzivním vztahu se svými dětmi. Matka dítě ochraňuje, otevřeně s ním komunikuje a je pro něj zdrojem jistoty a bezpečí. Matka má často velký vliv na život dítěte a významně do něho zasahuje, a to jak v pozitivním, tak i negativním smyslu. Matka nejen dává podporu a lásku, ale také kontroluje plnění povinností a chování dítěte žádoucím způsobem (srov. Čačka, 2000, Říčan, 2014, Vágnerová, 2005).

Otec

Vztah k otci se dále rozvíjí a dítě na základě tohoto vztahu získává jiné zkušenosti než ze vztahu s matkou. Otec je často prezentován jako zdroj poznatků a stává se partnerem pro dítě, které obohacuje svými zkušenostmi. Často je to otec, který podporuje dítě k samostatnosti, sebejistotě a sebedůvěře, učí přijmout prohru a předává respekt k pravidlům. Pokud se dítěti otec dostatečně věnuje, získá dítě větší důvěru ve své schopnosti a větší pocit jistoty. Otec je také větší autoritou než matka (srov. Čačka, 2000, Řičan, 2014, Vágnerová, 2005).

Přítomnost obou rodičů je pro dítě velmi důležitá a přináší dítěti mnoho užitečných zkušeností. Komunikace dítěte s oběma rodiči slouží jako model vzájemné interakce mužské a ženské role, který interpretuje na další vztahy. Avšak dítě považuje za normální, ať se v rodině děje cokoli. Zkušenost z tohoto vývojového období je velmi významná a chování rodičů přijímá dítě jako něco daného (Vágnerová, 2005).

5.5.2 Socializace ve škole

Škola představuje mocnou autoritu. Dítě se může domnívat, že má větší moc než rodiče, protože i ti jí musí respektovat. Jako školák vstupuje dítě do neznámého prostředí a musí se přizpůsobit novým povinnostem, které s sebou vstup do školy přináší, ale také respektovat daný režim dne (Čačka, 2000).

I škola má značný význam v rozvoji identity dítěte, zejména v sebehodnocení. Požadavky, které škola na dítě má, pomáhají potvrdit hodnotu dítěte, a míra v jaké požadavky plní se promítne do postoje dítěte ke škole. Škola dítěti přináší jiné zkušenosti, než doposud mělo z rodiny. Dítě získá nové potřeby, hodnoty a především novou roli. Role školáka je formální a podřízenou rolí, avšak dítě ji může chápat rozdílně jak pozitivně, tak negativně a tento postoj se mění na základně získaných zkušeností. Přináší také významnou změnu v životním stylu (Vágnerová, 2005).

Pro dítě mladšího školního věku je důležitá pozornost učitele, kterou se snaží získat a s ní i výlučné postavení ve třídním kolektivu. Může se cítit ohroženo, pokud má být „*jedním z mnoha žáků*“. Vztah k učiteli s sebou nese citovou dimenzi a nemůže být neutrální, protože emoční vazba dítěte na učitele přináší dítěti pocit jistoty i v neznámém prostředí. Učitel od školáka vyžaduje plnění požadavků a dodržování norem, což na jedné straně rozvíjí sebeovládání, ale na straně druhé potlačuje formování individuality. Dítě mladšího školního

věku přijímá autoritu učitele nekriticky, avšak toto vnímání se postupem věku mění (srov. Čačka, 2000, Vágnerová, 2005).

Hodnocení dítěte se velmi odráží od jeho výkonu ve škole. Dítě potřebuje ocenění svého výkonu od dospělého a toto ocenění má větší váhu než samotný výkon. Pokud dítě samo sebe pozitivně hodnotí, pozitivně to ovlivňuje jeho sebedůvěru a překonává tím ztrátu výlučného postavení ve světě. Sebehodnocení dítěte mladšího školního věku je významně ovlivněno názorem rodičů, učitelů a později vrstevníků (Vágnerová, 2005).

5.5.3 Socializace ve vrstevnické skupině

Vrstevnická skupina poskytuje dítěti více podnětů než společnost dospělých. Pro dítě je významným prostředím, které přispívá jeho socializaci a je jednou z významných potřeb školního věku. Trávení dítěte ve vrstevnické skupině se pro něj stává ústředním. Vrstevnická skupina rozvíjí určité kompetence dítěte a zároveň pomáhá rozvinout i jeho specifickým individuálním rysům. Dítě se v rámci skupiny učí přijmout určitá pravidla, sdílí životní zkušenosti, řeší problémy a učí se asertivně prosazovat (srov. Čačka, 2000, Vágnerová, 2005).

I ve vrstevnické skupině, která vzniká díky snadnějšímu vzájemnému kontaktu, zaujímá dítě určité postavení a přijímá určité role. Zkušenost, kterou učiní díky navazování kamarádkých vztahů, předurčuje kvalitu pozdějšího rozvoje hlubšího přátelství a intimních vztahů v adolescenci. Jak bude v těchto vztazích dítě úspěšné, je klíčové pro prožití školního věku, vytvoření budoucích způsobů chování i neformálních sociálních vztahů s vrstevníky. Dítě se postupem času odpoutává od názoru dospělých a stává se závislým na názoru vrstevníků. Často se stává, že vrstevníci znají dítě mnohem lépe než dospělí, protože si všimají jiných projevů chování a oceňují ty vlastnosti, které jsou pro ně sociálně důležité (Vágnerová, 2005).

Dítě mladšího školního věku potřebuje být ve skupině vrstevníků přijímáno a akceptováno. Pokud tomu tak není, působí to dítěti velké těžkosti. S tímto faktem souvisí, že dítě potřebuje být přijímáno i ve školní třídě, která je svým způsobem specifickou vrstevnickou skupinou. I v této skupině dítě získá určité postavení, které se odvíjí od míry oblíbenosti a vlivu. Později se postavení ve vrstevnické skupině, nejen té školní, stává součástí identity dítěte. Dítě také získává cit pro spravedlnost, na který mají velký vliv rodiče, a jejichž zásluhou se vyvíjí. Tento cit se významně projevuje právě ve vrstevnických skupinách. Děti postupně chápou pravidla jako něco, co lze měnit, pokud se na tom všichni shodnou (Piaget, Inhelder, 2014, Vágnerová, 2005).

6 Výzkumné šetření

Sociální pracovník by měl v průběhu šetření v rodině věnovat pozornost interakci mezi rodičem a dítětem. Může se stát, že pracovník soustředí pozornost spíše na rozhovor s rodičem a vazbě mezi nimi se příliš nevěnuje. Avšak chování mezi rodičem a dítětem bývá často klíčové a z jejich vzájemné vazby lze mnoho vyčíst. Rodič by měl na dítě reagovat pozitivně a na každou reakci dítěte by se měla dostavit adekvátní odpověď od rodiče. Toto může být ukazatel, že vazba mezi rodičem a dítětem funguje. Pokud je například vazba nějakým způsobem nejistá, mohou se vynořovat otázky, proč tomu tak je a co je příčinou. Na teorii vazby bylo v zahraničí realizováno mnoho výzkumů. Právě teorie vazby může být jedním z vodítek při posuzování situace v rodině (www.academia.edu).

Výzkumná část vymezuje nejprve výzkumnou otázku, od které se odvíjí celý výzkum. Dále následuje vysvětlení kvalitativního výzkumu, popis techniky sběru dat a popis výzkumného vzorku. Výzkum se zaměřuje na hledání významných dilemat při práci s rodinami a polemikou nad jejich odpověďmi.

6.1 Výzkumná otázka

Hlavní výzkumná otázka zní: *S jakými dilematy se setkávají sociální pracovníci při posuzování výchovných metod v rodinách s dětmi mladšího školního věku?*

Dílčí výzkumné otázky (DVO) jsou rozděleny do tří tematických okruhů, které byly v rozhovorech také předmětem zájmu:

DVO 1: *Na jaká dilemata naráží sociální pracovníci při práci s rodinou?*

DVO 2: *Jaké zdroje podpory jsou při práci využívány?*

DVO3: *Co by v budoucnu pomohlo při poskytování podpory rodinám?*

Získané informace specifikují nejčastější dilemata, se kterými se pracovníci OSPOD a pracovníci neziskových organizací setkávají při poskytování podpory rodině. Také mapují současné zdroje podpory a přání, které by jim v budoucnu tuto mnohdy nelehkou práci usnadnily.

6.2 Metoda výzkumu

K zodpovězení výzkumné otázky je použita metoda kvalitativního výzkumu. Dříve byl kvalitativní výzkum vnímán jako doplněk, ale postupem času se stal srovnatelný s ostatními formami výzkumu. Kvalitativní výzkum zahrnuje rozličné přístupy. Jde o proces hledání porozumění, ve kterém vytváří výzkumník ucelený obraz. Výzkum probíhá v přirozených podmínkách (Hendl, 2012).

Surynek (2001, str. 26) říká, že úkolem kvalitativního výzkumu je „*odhalovat neznámé skutečnosti o sociálních a sociálně psychologických jevech.*“

Hendl (2012) přirovnává výzkumníka k detektivovi, který se přímo v terénu seznamuje s novými lidmi, sbírá informace, které následně analyzuje, aby zodpověděl výzkumné otázky, a vytváří závěry pomocí indukce a dedukce.

Disman (1993, str. 290) zase říká, že v kvalitativním výzkumu se získá mnoho informací od menšího počtu respondentů, avšak sám respondent si vybírá tyto data. „*Přirozeným systémem tu je respondentova znalost, zkušenosti, jeho postoje, pocity, prostě subjektivní dimenze daného problému, tedy prostor, který respondent dobře ovládá. Respondent není vtlačován do předem připravených témat*“

Cílem výzkumu je zjištění dilemat pracovníků při práci s rodinami. Obecně, každý člověk je individuální a vnímání dilemat je zcela subjektivním pocitem, který každý člověk vnímá jinak a po svém, proto byla pro výzkum vhodnější kvalitativní metoda. Kvalitativní přístup umožňuje pracovat s malým počtem výzkumného vzorku, čímž umožňuje navázat s výzkumným vzorkem osobnější a důvěrnější vztah, než je tomu u kvantitativního výzkumu.

6.3 Metoda sběru dat

Miovský (2006) do metod kvalitativního výzkumu řadí například pozorování, moderovaný rozhovor, strukturované, nestrukturované či polostrukturované interview, kvalifikovaný odhad nebo textové dokumenty.

Výzkumnou metodou pro tento výzkum byla zvolena metoda polostrukturovaného rozhovoru. Jak uvádí Miovský (2006, str. 159) „*polostrukturované interview je zřejmě nejrozšířenější podobou metody interview, neboť dokáže řešit mnoho nevýhod jak nestrukturovaného, tak strukturovaného interview.*“

Hendl (2012) popisuje rozhovor podle návodu, kdy si tazatel připraví seznam otázek nebo témat, kterým se chce během rozhovoru věnovat. Avšak je zcela na něm, jaké zvolí

pořadí otázek a jakým způsobem získá informace, která mají zkoumaný problém osvětlit. Při rozhovoru může tazatel přizpůsobovat formulaci otázek situaci a také se může doptat na věci, které ho zajímají. Dotazovaný může při rozhovoru sdělit vlastní zkušenosti a perspektivu.

Všechny tyto důvody byly zohledněny při výběru metody, polostrukturovaný rozhovor se proto zdál jako nejvhodnější metoda zkoumání.

6.4 Výzkumný vzorek a jeho výběr

Výzkumný vzorek záměrně tvoří pracovníci OSPOD a pracovníci neziskové organizace. Tito pracovníci pracují s rodinami v rámci její sanace nebo na rodiny dohlížejí. Pracovníci mají pověření sociálně-právní ochrany dětí či registrovanou sociální službu podle zákona.

Podmínkou výběru neziskové organizace byla registrovaná služba podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a sice poskytování sociálně-aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi a to jak ambulantní, tak terénní formou. Nezisková organizace má sídlo v krajském městě západních Čech. Pracovnice, se kterými jsem v rámci neziskové organizace mluvila, pracují v přímé práci a s rodinou se setkávají v rámci její sanace. Respondentky byly vybrány metodou sněhové koule. Dvě pracovnice byly osloveny na základě osobního kontaktu v rámci mého dobrovolnictví a další na základě doporučení těchto pracovnic.

V rámci výzkumu byly provedeny rozhovory s pracovníky ze dvou orgánů SPOD. Pracovnice byly taktéž vybrány pomocí metody sněhové koule. Jedna pracovnice byla vybrána na základě doporučení sociálních pracovnic neziskové organizace. Ta následně doporučila svoje kolegyně. Další pracovnice z druhého OSPOD kladně reagovala na žádost poskytnout rozhovor a taktéž doporučila své dvě další kolegyně. Dalo by se říci, že pracovnice OSPOD představují spíše otevřenější pracovníky, kteří byli ochotni poskytnout rozhovor. Mnoho pracovníků rozhovor odmítlo či nijak nereagovalo. Dvě pracovnice OSPOD jsou z oddělení, které se nachází v městské části krajského města západních Čech. Další tři pracovnice vykonávající běžnou činnost OSPOD jsou menšího města vzdáleného asi 40 km západně od krajského města. Rozhovory proběhly s běžnými pracovníci, které se s rodinou setkávají v rámci své přímé práce.

Celkem bylo zrealizováno 10 rozhovorů, konkrétně 5 rozhovorů se sociálními pracovníci z neziskové organizace a 5 rozhovorů se sociálními pracovníci OSPOD.

6.5 Operacionalizace

Indikátory v tabulkách byly zvoleny na základě výše popsané teorie v teoretické části diplomové práce a poznatků z odborné literatury.

Dílčí výzkumná otázka 1 (DVO 1):

Na jaká dilemata naráží sociální pracovníci při práci s rodinou?

DVO 1	Téma	Otázka	Indikátory
	Dilemata	Jaká dilemata nejčastěji řešíte při posuzování výchovných metod?	<ul style="list-style-type: none"> - časté a nepřiměřené trestání/odměny - emočně labilní prostředí - nejistá vazba mezi rodičem a dítětem - sdělení rodičům o nevhodnosti zvolené výchovné metody - neschopnost komunikace v rodině
	Nejlepší zájem dítěte	Co pro Vás znamená nejlepší zájem dítěte? Mělo by podle Vás být dítě ponecháno v biologické rodině za každou cenu? Kdy ne?	<ul style="list-style-type: none"> - pocit bezpečí - pocit jistoty - bezvýhradná láska, přijetí dítěte - uspokojování potřeb dítěte - zájem rodičů
	Proces posuzování	Čeho si všímáte při posuzování výchovných metod v rodinách?	<ul style="list-style-type: none"> - interakce mezi dítětem a rodičem - komunikace rodiče s dítětem - vyjádření emocí dítěte vůči rodiči - chování dítěte v přítomnosti rodiče
	Ukazatel přijatelnosti výchovné metody	Na základě jakých kritérií je pro Vás určitá výchovná metoda používaná v rodině nepřijatelná?	<ul style="list-style-type: none"> - neporozumění trestu ze strany dítěte - výchovná metoda ponižující dítě - nečitelnost chování rodičů pro dítě - dlouhodobost

Tabulka č. 6.1 – Přehled témat, otázek a indikátorů dílčí výzkumné otázky 1

Dílčí výzkumná otázka 2 (DVO 2):**Jaké zdroje podpory jsou při práci využívány?**

DVO 2	Téma	Otázka	Otázka
	Pracovní prostředí	Jak funguje spolupráce v rámci vašeho týmu? Můžete jej vnímat jako zdroj podpory?	<ul style="list-style-type: none"> - sdílení v týmu - podpora v týmu - supervize - možnost vzdělávání - metodické vedení
	Osobnost pracovníka	Jaké zdroje podpory může pracovník nacházet u sebe?	<ul style="list-style-type: none"> - zkušenosti (pracovní, osobní) - hodnotový žebříček - dobře nastavené hranice - empatie - autentičnost ve vztahu ke klientům
	Multidisciplinární spolupráce	Jak probíhá spolupráce s dalšími organizacemi při poskytování podpory rodinám?	<ul style="list-style-type: none"> - pravidelná setkávání - vyjasněná očekávání - nevyjasněné kompetence - osobní kontakty

Tabulka č. 6.2 – Přehled témat, otázek a indikátorů dílčí výzkumné otázky 2**Dílčí výzkumná otázka 3 (DVO 3):****Co by v budoucnu pomohlo při poskytování podpory rodinám?**

DVO 3	Téma	Otázka	Indikátory
	Větší spolupráce státní a nestátní sféry	Co by podle Vás pomohlo k efektivnější spolupráci mezi státní a neziskovou sférou?	<ul style="list-style-type: none"> - otevřenější komunikace - partnerský přístup - vyjasnění kompetencí - jasné role - jasná očekávání - lepší sdílení informací
	Odborná pomoc	Co by Vám v budoucnu ulehčilo či pomohlo ve vaší práci?	<ul style="list-style-type: none"> - možnost dalšího vzdělání - vnímání sociálního pracovníka jako odborníka - supervize - jednotná metodika

Tabulka č. 6.3 – Přehled témat, otázek a indikátorů dílčí výzkumné otázky 3

6.6 Průběh rozhovorů

Rozhovory s pracovníci probíhaly v časovém rozmezí březen – duben 2015 a ve většině případů se konaly v pracovištích pracovníků. Schůzky byly vždy dohodnuté předem, dle jejich časových možností.

Na začátku každého rozhovoru byl od respondentů vyžádán souhlas o účasti ve výzkumu a souhlas s nahráváním tohoto rozhovoru na nahrávací zařízení. Respondenti byli ujisti, že nahrávka bude sloužit pouze pro zpracování výzkumu v diplomové práci a nebude poskytnuta dalším osobám. Přesto tři respondentky odmítly nahrávání rozhovoru. I tak se rozhovor uskutečnil a byl zaznamenáván pomocí písemných poznámek. Respondenti byli také seznámeni s tématem diplomové práce a cílem výzkumu. Všem respondentům byla také zaručena anonymita a ochrana získaných informací.

Každý rozhovor trval vždy zhruba mezi 40 – 60 minutami a probíhal podle připravených otázek, avšak jejich pořadí se přizpůsobovalo situaci a vhodnosti směru, jakým se rozhovor ubíral (například pokud se zmínil respondent o nějakém tématu dříve). V některých situacích došlo k přeformulování otázek tak, aby byla pro respondenta lépe srozumitelná. V průběhu některých rozhovorů se občas objevily i doplňující otázky, které vyplynuly z povídání. Ve většině případů respondenti mluvili o konkrétních případech, které řešili a řeší a v tomto ohledu byli velmi vstřícní. Ačkoliv délka pracovní zkušenosti jednotlivých respondentů se liší, ze všech rozhovorů byl patrný jejich zájem o danou problematiku. Všechny rozhovory probíhaly v příjemné atmosféře a všichni respondenti byli velmi ochotní, vnímaví a nad odpověďmi přemýšleli.

7 Interpretace výzkumu

V této kapitole jsou interpretovány výsledky, které vyplynuly na základě rozhovorů s pracovníky OSPOD a neziskové organizace. Vždy je přepsána konkrétní citace rozhovoru, která se týká daného tématu.

7.1 Dilemata při práci s rodinou

Každý člověk vnímá dilema v něčem jiném a nejde jednoznačně říct, co je správně a co špatně. I v tomto případě vnímají dilemata pracovníci jinak na základě své role v rodině, svých kompetencí, náplně práce, ale také na základě organizace, kterou zastupují. Často může docházet k pocitům bezmoci a bezvýchodnosti a situace může přinášet frustraci. Dle mého názoru, aby mohlo docházet k eliminaci dilemat, je zapotřebí, aby si pracovník byl vědom svých hranic, měl by mít jasnou představu o tom, co konkrétně pro něj znamená zájem dítěte a měl by si být vědom citlivého a zároveň autentického přístupu, se kterým by měl vždy s každým klientem jednat.

DVO 1 Na jaká dilemata naráží sociální pracovníci při práci s rodinou?

- **Jaká dilemata nejčastěji řešíte při posuzování výchovných metod?**

Z pohledu pracovníků OSPOD

Všechny pracovníce otázka vztáhly k tomu, jaká dilemata řeší obecně ve své práci s rodinami. Nejčastější dilema, které se zde objevovalo, bylo, zda dítě z rodiny odebrat nebo ho v ní ponechat.

Vzít nebo ponechat dítě v rodině

Jedna z pracovníků OSPOD se k tomu vyjádřila následovně: „*Samozřejmě se vše točí kolem dilematu „DÍTĚ VZÍT NEBO NECHAT V RODINĚ“.* O tom je celá naše profese a náplň práce. Je to jedno z nejtěžších a nejčastěji omílaných dilemat a člověk se tak trochu pohybuje nahaně.“ Toto téma se objevovalo ve všech rozhovorech s pracovníky OSPOD.

Neschopnost komunikace mezi rodiči

Některé pracovníce zmiňovaly nejednotnou výchovu rodičů zejména při rozvodovém řízení. Jedna pracovníce k tomu uvedla: „*...děti totiž druhého rodiče navštěvují, a pokud*

rodiče nejsou jednotní, děti brzy zjistí, že se toho dá dobře využít. Například, když děti sdělují jednomu i druhému jen to, co se jim hodí, protože ví, že rodiče spolu nekomunikují, tak si to mezi sebou neřeknou.“ K rozvodové problematice se také vyjadřovaly v souvislosti s neschopností rodičů spolu nějakým způsobem komunikovat, dělání si naschválů (např. dítěti dovolí to, co jim druhý rodič zakáže), příliš mírnou výchovou a kupování si přízně dětí materiálními věcmi. Pracovnice se k tomu vyjádřila následovně: *„Zkrátka rodiče nejsou schopni se domluvit a jeden na druhého hází špínu. V takových chvílích je dobré oprostít se od toho, co říkají a rozhodnout podle nejlepšího zájmu dítěte.“*

Drogově závislí rodiče

Často zmiňované dilema, které se v rozhovorech objevovalo, byla také problematika drog. Tedy zda drogově závislí rodiče jsou schopni poskytnout dítěti potřebnou péči, protože v takových případech hrozí riziko zanedbávání péče. Jak se k této problematice vyjádřila jedna pracovnice: *„ Máme zkušenost, že každá druhá mamina už je na drogách. A z té porodnice je asi největší dilema, jestli pustit novorozeně domů nebo ne, to pak koukáme, jestli má nějakýho hodnýho partnera nebo babičky nebo tak. A pokud má doma všechno zařízený, má doma výbavičku a prostě je vidět, že pečuje, tak jako...dítě necháváme, ale sledujeme. Občas se to zvrhne, občas to jde, ale třeba na jinejch úřadech, co vím, tak hned píšou předběžko a děti umisťujou, než se ta rodina zařídí. Tak tady jsme měli taky hodně velký dilema. Myslím si, že jsme v tom jakoby mírnější, ale zase je musíme nějak motivovat. Já si myslím, že když jim to dítě sebereme, tak většinou matky končí na ulici. Že už se nesnaží vůbec.“*

Obecně se shodují na tom, že nelze paušalizovat a že opravdu záleží na individuálním posouzení rodiny. Častěji jsou s nimi v kontaktu v rámci vyhodnocení a individuálního plánování, kde si mohou všimnout výchovných metod rodičů. Pokud by byly přesvědčené o tom, že dítě ohrožené je, chodí na šetření častěji a sbírají informace i od dalších odborníků jako jsou lékaři či pedagogové. Jak shodně všechny říkají: *„Je to proces, kdy s tou rodinou pracujete a vyžaduje to svůj čas.“*

Některé pracovnice přiznaly, že vnímají výhodu i v tom, že mají „páky“ na rodinu. Například jim mohou pohrozit tím, že podají předběžné opatření soudu a rodiče se pak více snaží.

Z pohledu pracovníků neziskové organizace

Pracovnice neziskové organizace vnímají dilemata při posuzování výchovných metod naopak v tom, jak sdělit rodičům, že jejich výchovná metoda pro dítě není vhodná. Jak se shodly všechny pracovnice, je to tím, že rodiče nemají dobrou zkušenost s výchovou ze svého dětství a tak tuto zkušenost neumí předávat dál.

Sdělení nevhodnosti výchovné metody

Jedna z pracovníků se k dilematu vyjádřila následovně: *„Často jsem se setkala, jak sdělit, že si nemyslím, že to je správný přístup jako v ta rodina, máma nebo táta má, mají, že spíš problematický mi přijde způsob komunikace, to sdělení. Že já jsem sem přišla, jsem úplně cizí člověk a teď vám hodlám říct, tohle není dobře, tohle děláte špatně, je důležité zvolit vhodnou metodu.“*

Jiná pracovnice stejné dilema popisuje: *„...ale oni si jedou v těch svých kolejkách, hrozně často to mají v tom modelu, že já jsem to taky měl a taky jsem to přežil a podívejte se, že to na mě v podstatě není vidět, takže proč bych se k tomu dítěti měl chovat jinak. A to je pro mě to nejvíce dilematický je nějak odklonit, aby to dělali jinak nebo zkusili to dělat jinak.“*

Míra hranice mezi kontrolou a podporou

Také se zde objevovalo téma hranic. Tedy především v tom smyslu, kde je hranice mezi kontrolou a podporou rodiny. Ačkoliv jsou si dobře vědomy toho, že ony nejsou tím kontrolním orgánem, přesto cítí zodpovědnost za to, aby to v rodině fungovalo. Jedna pracovnice dilema popisuje následovně: *„Teď se objevuje takový jedno, jako vlastně množství kontroly a množství... ta citlivá hranice tý kontroly a hranice podpory, kterou je potřeba tý rodině dát...“*

Omezené možnosti rodičů

Dále pracovnice zmiňují i omezené možnosti rodičů. Jedna k tomu dodává: *„To jsou spíš takový ty vnitřní dilemata, že vnímáš, že to dítě dostává tu lásku, tu vřelost od rodiče, ale zároveň máš pocit, že to dítě by mohlo dostávat víc, ale ten rodič není schopný mu to dát. ... Takový to, ta hranice mezi tím, kdy ten rodič je schopen tomu dítěti dát víc než je tu lásku, posouvat to dítě, rozvíjet ho všestranně.“*

I zde se pracovnice shodly na tom, že hodně záleží na individuálním přístupu. Často s rodinami nejprve řeší existencionální problematiku a teprve tehdy, pokud jsou zabezpečené základní funkce rodiny a rodiče jsou nakloněni další spolupráci, se mohou věnovat i oblasti výchovy a komunikace. Vnímají, že při práci s rodinou je velmi důležitá důvěra, která je

křehká a na které je potřeba pracovat delší čas. Často se jim v komunikaci s rodinou vyplácí autentičnost a jednat s nimi rovnocenně jako s partnery a ne z pozice moci.

- **Co pro Vás znamená nejlepší zájem dítěte?**

Z pohledu pracovníků OSPOD

Pracovnice OSPOD se shodly na tom, že je těžké říct to obecně. Některé to stáhly ke konkrétním případům. Přesto všechny vnímají, že je důležité opravdu hledět na to, co je pro dítě v daný moment nejlepší, a nikoliv pro rodiče, což si rodiče často pletou.

Vyrůstání mimo domov

Někdy je podle nich opravdu pro dítě nejlepší, když je z rodiny odebráno a umístěno do ústavní výchovy. Jak se vyjadřuje jedna z pracovníků: „Většinou si ty děti neuvědomují, jak by je to mohlo ovlivnit do budoucna, kdyby setrvaly v rodině. Spousta dětí křejou ty rodiče, že jo, alkohol, drogy, nemají co jíst, takže chodí krást a prostě se to odvíjí u těch dětí, z dětí jsou pak delikventi a ve škole je neberou a podobný věci, záškoláctví a táhne se to s nima a s rodičema se to nikdy nesrovná.“ Avšak všechny shodně odpovídají, že než podají návrh na odebrání dítěte z rodiny, předchází tomu většinou dlouhodobá spolupráce s rodinou.

Právo na oba rodiče

Pracovnice také zmiňovaly důležitou roli rodičů v životě dítěte. K tomu pracovníce popisuje nejlepší zájem dítěte jako: „Vnímám to tak, že dítě má právo na oba rodiče, takže by se mělo stýkat s oběma rodiči i přes to, že mají své chyby. Protože chyby máme každý.“

Ačkoliv je pojem „zájem dítěte“ v současné době deklarován jako dogma a mnoho pracovníků se dle něj snaží řídit, přesto většinou nejsou schopni jednoznačně definovat, co pro ně osobně znamená. Mnohdy tím, že tento pojem neumí pracovníci vysvětlit, se z něj stává prázdná fráze, která v celém procesu práce s rodinou pozbývá smysl.

Z pohledu pracovníků neziskové organizace

I pracovníce z neziskové organizace neuměly jednoznačně popsat, co nejlepší zájem dítěte znamená. Většinou se shodovaly na několika základních potřebách.

Pocit bezpečí a jistoty

V mnohých rozhovorech se objevoval pocit bezpečí a jistoty a také vhodné prostředí k tomu, aby se dítě mohlo všestranně rozvíjet. Jedna z pracovníků ho definovala takto: „Tak pro mě je

to, aby dítě se v rodině cítilo dobře, a to není úplně konkrétní, ale aby se tam cítilo bezpečně, aby tam zažívalo pocit jistoty, porozumění, aby zažívalo lásku ze strany rodičů, aby dostávalo to, co potřebuje.“ Jiná pracovnice se k tomu vyjádřila následovně: „...jak už jsem mluvila o té lásce a vřelosti a potom taky podněty pro rozvoj dítěte...“

Bezvýhradné přijetí a láska rodičů

Často nejlepší zájem dítěte popisovaly jako bezpodmínečné přijetí a bezvýhradnou lásku ze strany rodičů. Pracovnice popisovala zájem dítěte také jako: *„Zájem dítěte podle mě je, že je vidět, že ty rodiče ho fakt milují a dávají mu, co je v jejich silách, že mu daj to objetí, že mu vyjadřujou tu lásku, že je to dítě milovaný, to si myslím, že je to nejzákladnější.“*

Při popisu nejlepšího zájmu dítěte bylo patrné rozdílné vnímání oproti pracovnícím OSPOD, které často říkaly, že se dítě snaží ptát na to, co by si ono samo přálo. Pracovnice neziskové organizace popisovaly zájem dítěte hodně přes emoční vnímání toho, co by dítě potřebovalo. Snad jako první je vždy napadla bezvýhradná láska, kterou by rodiče dítěti měli dát. Často se však v rodinách stává, že ani sami rodiče lásku nezažili a neví, jak ji mají dát. Proto se pracovnice snaží při práci s rodinou rodiče podporovat a motivovat nejen v osvojení jiné výchovné metody, ale také ve vyjadřování citů a ocenění dítěte.

- **Mělo by podle Vás být dítě ponecháno v biologické rodině za každou cenu? Kdy ne?**

Z pohledu pracovníc OSPOD

Pracovnice OSPOD se shodly na to, že ačkoliv je jejich zájem, aby dítě zůstalo v biologické rodině, někdy nastanou situace, ve kterých je lepší dítě odebrat a umístit jej do ústavní výchovy.

Vhodná hranice uspokojení potřeb dítěte

Pracovnice v rozhovorech popisovaly, že je pro ně obtížné najít vhodnou hranici pro uspokojení potřeb dítěte. Jedna pracovnice uvedla případ, kdy dítě mělo zajištěné základní potřeby, jakými jsou zajištění stravy a bydlení, avšak uspokojování vyšších potřeb schází a pracovníci teď jen čekají, jak se celá situace bude vyvíjet dál. Říká, že: *„Tam je to na hraně. Říkaly jsme, jestli je pro něj lepší být s mámou nebo v ústavu, ta máma mu vaří, chlapečkovi je rok a půl, dává mu na pití ty žlutý limonády a vaří instantní polívky a mámě můžete vysvětlovat pořád, že mu má zajistit pestrou stravu, ale stejně si z toho vezme půlku, protože to ve své rodině nezažila, jinak to neumí.“*

Pěstounská péče

Toto téma se v rozhovorech objevovalo velice často. Pracovnice zmiňují především příbuzné pěstouny, kteří si berou dítě často jen proto, že na ně „zbylo“. Vnímají, že hlavní motivací jsou především velké dávky a ne dítě samotné. Také se často stává, že prarodiče páchají trestnou činnost či naopak oni sami nebyli schopni se postarat o vlastní děti a teď přebírají péči o vnoučata. Jedna z pracovnic k tomu říká: *„Nám se stane, že přijde prababička, babička, udá svoje dítě nebo snachu, že nepečuje, bombarduje nás tady, že je to feťačka, prostě jí napráší, když to řeknu blbě, tak se to tam projednává, ta si jde samozřejmě podat žádost o pěstounku a za půl roku jsou všichni pohromadě a mají peníze.“*

Pohodlnost rodičů

Pracovnice OSPOD popisovaly, že se občas stanou případy, kdy si rodiče uvědomí, že je jim bez dítěte lépe. Pro pracovnice je pak těžké motivovat rodiče k tomu, aby spolupracovali a uspořádali si vše tak, aby se dítě mohlo opět do rodiny vrátit. Jedna z pracovnic k tomu říká následující: *„Někdy, pokud to dítě odeberete z rodiny, rodičům odpadnou ty největší starosti a zjistí, že je jim bez dětí líp. Najednou bez problému vyžijí, nemusí žít další krk navíc. Také i my jim dáme pokoj a nejdeme po nich. Rodiče jakoby zpohodlní a najednou se to dítě nemá kam vrátit.“*

Jiné možnosti

Jak samy pracovnice uvedly, někdy vnímají „léčivé“ účinky prostředí pokud je dítě mimo rodinu. Jedna z pracovnic dodává: *„Děti byly vytrženy z toho, že mají vlastní postýlky. Jeden z nich dokonce dostal k narozeninám i dort, což bylo v té rodině nepředstavitelné. To dítě to nebylo schopno ani emotivně zpracovat.“*

Všechny shodně mluvily o tom, že rodiče přejímají naučené vzorce chování a neumí s dítětem jednat jinak a z toho důvodu často dochází k jeho odebrání. Zároveň všechny dodaly, že se snaží udělat maximum pro to, aby dítě v rodině zůstalo a jak samy uvedly, měly pouze pár případů, kdy odebíraly dítě ihned. Většinou pouze v nějaké krizové situaci, jako například podezření z týrání dítěte. Někdy se jim však také stalo, že přišlo samo dítě, že v rodině už dál být nechce. Většinou se však jednalo o děti staršího školního věku.

Z pohledu pracovníc neziskové organizace

Ačkoliv si pracovníce neziskové organizace plně uvědomovaly, že jsou v rodině především jako podpora, přesto zmiňovaly situace, kdy je pro dítě neúnosné či ohrožující, aby zůstalo v rodině.

Trend společnosti

Pracovnice se často shodovaly na tom, že v některých situacích, kdy má dítě zůstat v rodině, vyhnáno do extrému, a všichni se tím slepě řídí. Podle jejich názoru se obecně společnost snaží zachovat rodinu za každou cenu a přehlíží to podstatné, tedy co dítě skutečně chce. Jedna z pracovníc k tomu říká: „...přestože rodiči byla dána nějaká podpora, tak na to nenahlíží, nechce tu situaci v zájmu dítěte zlepšit, tak v týchle situaci má smysl dítě odebírat, ale určitě si myslím, že by každé rodič měl dostat šanci tý podpory a to, co s tím udělá nebo neudělá je na něm.“ Další dodává: „A přesně posledních x let už se razí ten trend, a prostě je to špatně. Nejde o to, aby to dítě bylo v biologický rodině za každou cenu. Poznala jsem při práci rodiny, kterým bych děti nenechala. Neuzurpuju si to právo ty děti odebírat nebo brát je někam...“

Neměnnost situace

Také se shodují na tom, že někdy nastanou situace, kdy se s tou rodinou dlouhodobě pracuje, přesto se situace nemění a dítě se stává víc ohroženo. Jak zmiňuje jedna pracovníce: „To ne, ale když se o tom rozhodujeme, tak hledáme, jestli jsou ještě možnosti, jak tomu dítěti umožnit v tý biologický rodině ještě bejt. Ale rozhodně jsou případy, kdy člověk dospěje k tomu, že je v zájmu dítěte z tý rodiny ho vytáhnout.“

Dítě se všestranně nerozvíjí

Pracovnice hovořily také o tom, že někdy rodina neumožňuje, aby se dítě všestranně rozvíjelo. Jak uvádí jedna z nich: „...kde to dítě je ohrožený, a znamená to tak, že je vážně ohrožený a není pomoci tý rodině, že prostě nedává možnost nebo se jí to nedaří zvládnout a to znamená, že tam není možná ta práce, nějaká intervence, která by přispěla k tomu, zvládnutí tý situace, tak tam je asi třeba, aby se pro to dítě našlo, zase, v jeho zájmu, aby se mohlo vyvíjet, řekněme jako lepším způsobem nebo nějakým přirozenějším způsobem, tak tam je asi třeba dobře zvážit, kam může jít mimo to biologickou rodinu.“

Ačkoliv pracovníce plně vnímají, že je rodina tím nejdůležitějším v životě dítěte, jsou si také vědomy toho, že bohužel nastávají i situace, ve kterých musí být dítě z rodiny odebráno. Dle pracovníc je to většinou v takových situacích, kdy opakovaně selhává dlouhodobá práce s rodinou a rodina se nikam neposouvá.

- **Čeho si všímáte při posuzování výchovných metod v rodinách?**

Z pohledu pracovníků OSPOD

Pracovnice OSPOD často uváděly, že v rodinách lze výchovné metody posuzovat těžko. Mnohdy se rodiče chtějí ukázat v lepším světle a k dítěti se při šetření chovají lépe, než tomu je ve skutečnosti. Často pracovnícům pomáhají neohlášené návštěvy, při kterých třeba slyší křik za dveřmi. Ale jak všechny shodně přiznávají, na neohlášené návštěvy v rodině nemají tolik času, kolik by si představovaly.

Reakce dětí

Pracovnice uváděly, že si při šetření hodně všímají interakce mezi dítětem a rodičem. Jedna z pracovníků říká: „*No to je taky právě v dnešní době. Dát dítěti na zadek nebo nedat. Je to hrozně složitý, tam většinou sleduju ty reakce těch dětí, když přijdu, k těm rodičům celkově. Jo, když se děti těch rodičů bojí, jenom když je ty rodiče chválí, tak poznáte, že tam není něco dobře. Se stane, že rodiče doma ty děti trýzní a před sociálkou nebo kýmkoliv na děti tuťu ňuňu, děti mají tiky a špatně reagují, tak za těma dětma chodíme většinou do školy.*“

Naučené vzorce chování

Pracovnice se také shodly na tom, že je pro ně určité vodítko zjistit, co sám zažíval rodič, když byl malý. Jedna dodává: „*Vyhodnotit si tam, jako jak ty rodiče vyrůstali, jaký mají zvolené metody, takže jde o to, že třeba rodič přizná, že to dítě stříská, ale pak zase se rozbřečí a řekne, že neví jak na to, že nic jinýho nezažil sám.*“

Často jim v hodnocení pomáhá dotazník na vyhodnocení rodiny, který je pro ně poměrně čerstvou novinkou. Jak ale jedním dechem dodávají, v některých situacích je nevhodné zjišťovat všechny položky ve vyhodnocení a hodně je to při práci omezuje, protože na něj není tolik času, kolik by potřebovaly.

Z pohledu pracovníků neziskové organizace

I pracovníci neziskové organizace zmiňují vztah dítěte k rodiči. Uvědomují si, že ho mohou lépe posoudit než pracovníci OSPOD, protože se s rodinou vídají mnohem častěji a utvoří se mezi nimi důvěrný vztah. Často jim při práci s rodinou pomáhá jejich autentičnost a také partnerský přístup, který jim umožňuje lépe komunikovat s rodiči.

Interakce dítě – rodič

Pracovnice se jednohlasně shodují na tom, že nejdůležitější je všimnout si chování dítěte v přítomnosti rodiče. Pracovnice neziskové organizace to komentuje: „*To už máme větší šanci potom vypořádat, jak se projevou děti a rodiče, když už se dostaneme k nim domů, takže ten terén je pro tohle rozklíčování mnohdy důležitější než naše ambulantní služba nebo v terénu je to i hmatatelnější, že se něco děje nebo neděje, je to potom vidět, jak se vztahují děti k rodičům, rodiče k dítěti. Obzvláště u těch malinkých dětí je vidět, jestli přiběhne k rodiči, doptává se ho, obrací se na něj ve chvíli, kdy něco potřebuje a potom jsou vidět ty reakce zpátky toho rodiče k dítěti, i jak se projevou děti, který jsou třeba nevytřesený, když to tak řeknu, chodí si pro to pomazlení k nám, tak je potom patrný, že tohle jim pak chybí v té rodině.*“

Rozhovor s dítětem

Také se shodují na tom, že je důležité nejen pozorování, ale dát prostor samotnému rozhovoru s dítětem, kterému přikládají velkou váhu. Jedna z pracovnic k tomu říká: „*Je to pozorování, je to rozhovor samostatně s dítětem, kterému docela dáváme jakoby nejenom váhu, ale i třeba nějakou jakoby dylku, být půl hodiny s tím dítětem, nějak se zapojit třeba do jeho činnosti, koukat, pozorovat.*“

Hranice ve výchově

Pracovnice často uváděly, že ve výchově jsou také velmi důležité hranice, které se pojí s důsledností. Jedna z pracovnic říká: „*Dost často tam vnímám nějakou zacyklenost, to že ty rodiče vyrůstali v nějakém prostředí, tak to přenášejí zase dál, a ať už kopírují to, jak to znají nebo mají potřebu dávat něco v přemíře, protože sami měli málo. Zase jsou to hranice, ale v jiném smyslu. Dá se to změnit, ale je to o práci s důsledností a o tom, že to chtějí změnit a není to nic jednoduchého, protože si to přinášejí s dětstvím, ale dá se to.*“

Také pracovnice neziskové organizace přikládají velký význam interakci mezi dítětem a rodičem, jak tomu bylo i u pracovnic OSPOD. Z rozhovorů vyplynulo, že vazba mezi dítětem a rodičem je pro ně klíčová a že je opravdu jakým si vodítkem podle kterého mohou poznat, že v rodině není něco v pořádku. Při výchově rodičů si všimají toho, jak jsou nastavené hranice. I zde je patrné, že naráží na odraz výchovy, kterou zažíval sám rodič, má ji zvnitřněnou a používá ji nevědomě.

- **Na základě jakých kritérií je pro Vás určitá výchovná metoda používaná v rodině nepřijatelná?**

Z pohledu pracovníků OSPOD

Pracovnice OSPOD v tom mají všechny jasnou představu. Ačkoliv přiznávají, že je to hrozně složitá otázka, na kterou se nedá jednoznačně odpovědět a že velmi záleží na individuálním přístupu.

Fyzické násilí

Ačkoliv všechny pracovnice se shodly na tom, že nejsou proti plácnutí přes zadek, přiznávají, že zde musí být nějaká míra a nesmí být často využíváno tělesných trestů a zanechávat na dítěti modřiny. Jak jedna uvádí: „*Určitě akceptuji, když dostane dítě „přes prdel“, ale to je tak asi celé. Rozhodně nesouhlasím s tělesnými tresty, kdy mají děti modřiny nebo je to psychicky ponižuje. Vždycky ale musím vidět, jak se děti k rodičům mají a pak posuzovat to ostatní...znám hodně dětí, který nedostaly přes zadek, ale výchovný metody rodičů jsou pro ně tak psychicky náročný, takže by radši braly tu facku... například, když s nima rodiče tejdén nemluví. Určitě vedu rodiče k tomu, aby se svými dětma hodně hovořili a sledovali je.“*

Jednoznačně nepřijatelná výchovná metoda je pro pracovnice OSPOD nepřiměřené používání tělesných trestů, které jsou neadekvátní situaci (jak jedna z pracovníků uváděla na příkladu - dítě přinese domů zlomenou květinu, kterou šlo koupit do obchodu a otec ho zbije tak, že má dítě modřiny po celých zádech a zadku) a způsobují dítěti viditelné modřiny po těle či je jinak psychicky ponižují. Dále hovořily o trestech, kdy rodiče dítě sice fyzicky netrestají, ale jsou pro něj náročné psychicky.

Z pohledu pracovníků neziskové organizace

I pracovnice neziskové organizace přiznaly, že nejsou proti, pokud v rodinách padne nějaký ten test. Jak ale samy dodávají, že důležité, aby to mu dítě rozumělo, aby trest byl adekvátní jeho věku. Podle nich je důležité, aby rodiče odlišili špatné chování dítěte od jeho osoby.

Nepřiměřené fyzické trestání

Jak zmiňuje pracovnice: „*Špatný je, když si ten rodič vybíjí nějaký svoje vzteky a to dítě tomu nerozumí a zároveň, když je to velmi často a nepřiměřeně a to dítě to potom ponižuje. To jsou věci, který pro mě nejsou přijatelný. Obecně jsem si to nedefinovala, ale určitě, když je to*

často a když je to jediná metoda, to trestání, to nepřináší nic dobrého pro to dítě a obecně ani pro toho rodiče ve finále.“

Ponižování, dlouhodobost, nečitelnost

Pracovnice zmiňují často také tato kritéria. Dítě v podstatě nechápe, za co je trestáno. Pracovnice to popisuje následovně: *„...jakmile mám pocit, že se těm dětem přitom fakt nějak ubližuje, ale třeba i psychicky ve smyslu toho, že se ponižují, že prostě se s nima zachází jak s věcí, že tam je jen vysoký nárok a nejsou tam k tomu emoce, pohlazení, pomazlení, takže to dítě ani neví, jestli ho mají nebo nemají rádi, takže prostě tohle to...“*

Další zmiňuje: *„A potom, když je to dlouhodobý, ponižující pro to dítě a nerozumí tomu...člověk do toho nenahlídne v celém komplexu a myslím si, že zvlášť tam, kde to funguje a to dítě si je jistý, že ten rodič to dělá takhle a ví, co může očekávat, tak se nadělá míň škody, než když neví a je tam nejistá matka a emočně labilní matka, která ho jednou zmlátí a podruhé zhubičkuje a tak. Tak to si myslím, že je škodlivější. Tak tam kde ty rodiče to využívají konzistentně a je to čitelný pro děti a nezachází to, že by to bylo bolestivý a častý...“*

Pracovnice neziskové organizace se v souvislosti s trestáním zmiňovaly o tom, aby dítě potrestání rozumělo. Podle jejich názoru je pro dítě velice škodlivé, pokud si na něm rodič vybíjí své neúspěchy či špatnou náladu. Dítěti také neprospívá, pokud vyrůstá v prostředí, které je labilní. Tedy v tom smyslu, že napjatě očekává reakci rodičů, která může být na stejnou věc pokaždé jiná. Jednohlasně jsou pro ně nepřijatelné výchovné metody, které dítě ponižují a dlouhodobě vyčerpávají. Pokud chtějí rodiče dítě potrestat, tak by podle jejich názoru měla být nastavená pravidla, kterým rozumí dítě i rodič.

7.2 Zdroje podpory při práci

Sociální práce s rodinou je velmi náročná jak na znalosti a dovednosti sociálního pracovníka, tak na jeho morální nastavení. Vyžaduje pracovníkovo velké soustředění a zapálení pro věc a někdy také naději, že se věci posunou k lepšímu. Je důležité, aby každý pracovník měl škálu zdrojů podpory, ze kterých může při své práci čerpat, protože každému vyhovuje něco jiného. Někdo nachází více podpory uvnitř sebe a někdo naopak hledá podporu v okolí. Je však nezbytné, aby si každý pracovník byl vědom svých zdrojů.

DVO 2 Jaké zdroje podpory jsou při práci využívány?

- **Jak funguje spolupráce v rámci Vašeho týmu? Můžete jej vnímat jako zdroj podpory?**

Z pohledu pracovníc OSPOD

Pro sociální pracovníce OSPOD je tým jednoznačně hlavním zdrojem podpory. Některé přiznaly, že kdyby měly pracovat v jiném týmu, dávno by už svojí práci opustily.

Otevřená spolupráce, sdílení

Pracovnice se v rozhovorech často zmiňovaly o tom, že je pro ně velmi důležité a cenné, že vše čím si nejsou jisté, mohou v týmu prodiskutovat a otevřeně probrat. Že v sobě navzájem mají jistotu a také mají oporu ve vedení. Jak se k tomu vyjádřila pracovníce: „*Tady je výbornej kolektiv, kolikrát se zhádáme nebo si z toho děláme srandu a tady kdykoliv člověk může přijít a zeptat se, co si kdo myslí. Určitě nerozhodujeme sami od stolu. Nikdy. Tady jsem přes pana vedoucího s tím, že pan vedoucí je ten úředník, co dělal dávky, ale nechá si poradit, přijde za náma, když je nějaká kauza. Nebo zvedneme telefon a poradíme se. Je to spolupráce nemůžeme si dělat jen každej to svý.*“

Další se k tomu vyjadřuje následovně: „*Sto procentně je to o lidech, nebudu pomlout, na každým úřadě se najdou fajn lidi, ale na jiným úřadě už bych nebyla. Mám to vyzkoušený.*“

Ačkoliv pracovníce zmiňovaly, že mají nějaké zkušenosti se supervizí, přesto z některých rozhovorů vyplývá, že supervizi nepotřebují, že si v rámci celého týmu vystačí sami. Podle jejich slov jim stačí týdenní porady a posezení u kávy, externího odborníka nepotřebují.

Z pohledu pracovníků neziskové organizace

I pracovníci neziskové organizace se shodly na tom, že tým je pro ně zásadním zdrojem podpory. I pro ně je velká výhoda, že svá témata mohou v týmu otevřeně sdílet a že jim tým vždy poskytne adekvátní podporu.

Sdílení v týmu

Pracovnice často nacházejí v kolegyních potřebnou podporu i ocenění dílčích úspěchů, na kterých jejich práce často stojí. Ví, že se mohou na sebe obrátit a vzájemně si věřit. Doslova k tomu říkají: „... *mít jistotu v kolegyních, mít v nich oporu, vědět, že stojíme při sobě a vědět, že když něco řeknu, tak při další konzultaci, kdy tam nebudu, ta kolegyně o mě nebude pochybovat a neřekne „hm tak ona to možná pokazila“, že stojíme při sobě, co nám hrozně pomáhá je pravidelná i nepravidelná intervize, že se můžeme na sebe kdykoliv obrátit a říct si, co potřebujeme, co řešíme a že zrovna teď máme takovou těžkou konzultaci a potřebujeme si o tom popovídat.*“

Dále zmiňují: „...*že je v tom člověk jako moc emočně zatažen, tak je šance, že ten druhý, když je dobrý tým tak a je to tam nastavený na přímo, tak může dobře fungovat to, že druhý mu může nastavit zrcadlo a říct mu, tak trochu odstup, jsi tam moc.*“

Metodika

Určitou jistotu vnímaly pracovníci i díky jasně nastavené metodice, která odpovídá jejich potřebám a zároveň individuální práci s rodinou. K tomuto tématu pracovníci říkají: „*V čem je to dobrý, zvláště pro začínající pracovníky, tak je to orámování, nastavení hranic, ať už co se týče pracovní doby, co se týče případů i to je obtížný udržet, je to o hranicích ve vztahu ke klientům, k pracovní době, co nabízíme, je to jistota, opora. A ve chvíli, kdy si nejsme jistý jejím výkladem, tak je fajn jít za vedoucím a vykomunikovat si to, zda jsi ještě v rámečku nebo už vybočuješ.*“

„*Zažila jsem i situace, kdy ta metodická podpora tak jako nebyla a fakt jsem se v tom necítila dobře.*“

Supervize

Další zdroj podpory v rámci týmu vnímají pracovníci neziskové organizace supervize, které berou jako základní „výbavu“ pro dobře fungující práci s rodinou. Pracovnice k tomu dodávají: „*Myslím si, že mi ulehčuje práci a je pro mě hrozně důležitý.*“

Pracovnice neziskové organizace jednoznačně hovořily o podpoře v týmu a pozitivním zázemí, které jim nabízí jejich tým, ale i vedení neziskové organizace. Kromě týmu vnímají důležitou i metodiku, ze které při své práci čerpají a jim slouží jako opora v zádech. Dále

zmiňování supervize jsou pro pracovníce jakou si nezbytnou a luxusní výbavou, kterou pro svou práci potřebují a bez které by si ji neuměly představit.

- **Jaké zdroje podpory může pracovník nacházet u sebe?**

Z pohledu pracovníků OSPOD

V případě této otázky všechny pracovníce OSPOD mluvily v souvislosti o syndromu vyhoření. Pracovnice se necítí být vyhořelé a práce je např. i po 30ti letech baví, jinak by zde už nepracovaly. Jak ale přiznaly, moc nepřemýšlely o tom, že by nějaké zdroje u sebe mohly hledat. Spíše mluvily o změně postoje, který za ta léta učinily, tedy ve smyslu, že práci, kterou vykonávají a která je psychicky náročná, už neberou tak vážně jako na začátku a že se snaží domů odcházet s čistou hlavou.

Pracovní zkušenosti

V odpovědích často padaly pracovní zkušenosti, o které se pracovníce ze svojí praxe mohou opřít. Pracovnice v té souvislosti zmiňují: „...v tomto oboru se pohybuji už nějaký ten pátek, takže vím, co si můžu dovolit a co ne. Třeba když Vám někdo volá, tak už z telefonu poznáte, jakým směrem se bude rozhovor ubírat a na co si dát pozor a zda si ho nahrávat.“

Další pracovníce k tomu dodává: „Bez nich se v této práci téměř neobejdete, jsou velmi cenné a neměly by se podceňovat a to nejen vlastní zkušenosti, ale také zkušenosti mých kolegů. Myslím, že je to něco, co člověka v práci hodně ovlivňuje.“

Hranice

Všechny pracovníce mluvily o jasných hranicích, které při své práci potřebují. Ať už v tom ohledu při vnímání klienta či vnímání pracovní doby nebo svého postavení vůči rodině, kterou podporují. Pracovnice o tom říkají: „Ta práce vás naučí mít posunuté hranice a vnímat ty lidi individuálně. Poznáte, kde je strop jejich schopností, kam už dál nemůžou nebo naopak, kde ještě můžou, ale z nějakých důvodů nechtějí. ... vždy je důležité odhadnout možnosti rodičů a samozřejmě nemůžete je posuzovat podle toho, jak jste osobnostně sami nastavení.“

Další pracovníce zmiňuje své zkušenosti: „Ale člověk se musí tohle naučit vypínat, jinak bychom se zbláznili. Z počátku to taky bylo hodně náročný. Po půl roce tady jsem měla zdravotní problémy, ale pak si člověk řekne, že za to nestojí, že to jinak nejde a spouště lidem se nezavděčíte.“

Pracovnice OSPOD jako velký zdroj podpory vnímají své zkušenosti, které získaly během praxe. Často jsou pracovní zkušenosti, nejen jejich, ale také zkušenosti kolegů,

velkým zdrojem podpory a pomáhají jim ve chvílích, kdy si nevědí rady. Dále z rozhovorů vyplynulo, že je pro pracovníce důležité nastavení osobních hranic a uvědomění si, kde je odpovědnost pracovníka a kde klienta.

Z pohledu pracovníků neziskové organizace

Pracovnice neziskové organizace byly vnímavější ke svým potřebám. Jasně si uvědomovaly, že ve vztahu s rodinou hraje důležitou roli i osoba pracovníka, jeho postoje, hodnoty a zkušenosti. Častěji se zmiňovaly o zkušenostech osobních, hlavně v souvislosti s výchovou vlastních dětí, avšak dobře reflektovaly, že klientovi nemohou nutit, jaké výchovné metody samy používají.

Osobní zkušenosti

Pracovnice, které mají děti, přiznaly, že jim pomáhá jejich vlastní zkušenost s mateřstvím. Díky tomu mohou posoudit, jak se dítě obvykle chová v tom anebo onom věku, pokud vyrůstá podle nich v relativně normálním prostředí. Pracovnice k tomu zmiňují následující: „...myslím si, že vnímám, že i ta zkušenost mého rodičovství, mého mateřství, že mě zase posunula někam a že na některé věci nahlížím s větší tolerancí a vlastně s větším pochopením.“

Další zkušenost popisuje následovně: „Určitě se mi pletou zkušenosti, který mam se svýma dětma, protože to je prostě součást, kterou neoddělím. Spíš mam pocit, že je to nějaký model normálních dětí a vidím, že to je možná nějaká norma, že ty děti něco dělají v nějakým období, něco nedělají, něco je pro ně možný, takže to můžu nějakým způsobem srovnat s těma dětma, ale určitě do té práce necpu to, co používám nebo znám z domova.“

Hranice

Při rozhovorech pracovníce často popisovaly, že vnímají klienta, jeho hranice a pak také svoje hranice. Je pro ně důležité si vždy uvědomit, že je na rozhodnutí klienta, zda s nimi chce dále spolupracovat a musí respektovat jeho přání, pokud se rozhodne spolupráci ukončit a oni vědí, že už jsou kousek od cíle. Pracovnice se na toto téma vyjádřila následovně: „No, myslím si, že je to nějaká pomyslná laťka ve vnitř, nemyslím si, že bych to měla potřebu přenášet to jak mam já těm klientům, ale spíš se snažím vidět, jako to mají oni a ve chvíli, kdy se dostaneme na práci na těch výchovnejch metodách, tak to přibližovat k tomu, v čem by tomu dítěti bylo dobře a fungovali v globálu jako rodina, aby jim v tom bylo dobře. Aby bylo naslouchání k tomu, co by chtělo dítě a není to o tom, co mam já.“

Další odpovídá: „Musí tam fungovat nějaká míra, která je ohraničená těma metodikami, pravidlami a tak dále. Právě když jsou vyjasnění v organizaci pravidla, standardy kvality, metodiky a já nevím, co a ten člověk je s nima ztotožněnej a ví, co si může a nemůže dovolit, tak tu osobnost projevuje přesně do té míry. Nebo já to takhle mam. Když mam jistotu v zádech, tak nepotřebuju ulítávat ve svých vlnách.“

Osobnostní nastavení pracovníka

Podle pracovníků neziskové organizace musí mít člověk, který vykonává profesi sociálního pracovníka pozitivní přístup lidem, který se pak odráží nejen v jeho práci s rodinou, ale s klienty vůbec. Všechny se shodly, že kdyby pozitivní přístup v sobě neměly, tuto práci by nemohly vykonávat. Důležitá je podle nich i naděje, se kterou práci vykonávají. Pracovnice neziskové organizace se k tomu vyjádřila následovně: „Máme pocit, že ta rodina je důležitá a že si zaslouží podporu a že to stojí za to se zabývat lidmi a nezdávat to a ... člověk, který má ty hodnoty postavený na něčem jiným, tak by do toho nešel, nějaká naděje v tom musí být, jinak by to do toho člověk nešel. Nějakou nezdolnou nadějí, že může něco ovlivnit pozitivně pro tu rodinu nebo ty děti. Člověk by měl být někde jako ukotvený a být čitelný pro ty klienty, to určitě. A to klienti vnímají. Určitě taková přímost, autentičnost, že nemá nějakou roli a tohle si myslím, že je ... a to člověk musí mít jasně vydefinovaný, proč tady jsem a jaká je moje role a co tady chci a ty klienti to z toho člověka jako cítí, tak to si myslím, že je ovlivňuje. Pozitivně je to nějak může ovlivnit.“

I pracovníce neziskové organizace vnímají jako zdroje podpory své zkušenosti. Ovšem mluvily spíše o osobních zkušenostech s výchovou vlastních dětí. Přiznaly, že se díky nim mohou lépe zaměřit na výchovné metody v rodině, ale reflektovaly, že své zkušenosti klientům nevnucují. Z rozhovorů také jasně vyplynulo, že jsou pro ně důležité uvědomění si vlastních hranic ve vztahu k pracovnímu nasazení a ke klientům. Pracovnice jako důležité vnímají i osobnostní nastavení sociálního pracovníka a jeho pozitivní přístup k práci.

- **Jak probíhá spolupráce s dalšími organizacemi při poskytování podpory rodinám?**

Z pohledu pracovníků OSPOD

Pracovnice zmiňovaly zkušenosti se střediskem výchovné péče a neziskovými organizacemi. Bylo zajímavé posuzovat zkušenosti pracovníků v krajském městě, kde je větší výběr neziskových organizací, které pracují s rodinou, a síť služeb je mnohem komplexnější. Tyto

pracovnice vnímají spolupráci s neziskovými organizacemi jako velmi přínosnou. Naproti tomu pracovnice z menšího města na výběr z neziskových organizací nemají a spolupráce s nimi je mnohem vzdálenější. Ty také popisují negativní zkušenost, která se především týkala společné komunikace a dostupnosti služby.

Spolupráce není dobře nastavená

Pracovnice k tomu říká: *„Abych byla upřímná, je pravda, že nezisk a státní sféra jsou stále vnímány jako rivalové nebo se tak vzájemně vnímají. Měla jsem zkušenost s jednou neziskovou organizací. Dokud tam byla jedna pracovnice, tak to šlo, ale pak odešla na mateřskou a spolupráce úplně vymizela. Vykazovali si klienty a nepochopila jsem, kde je vzali, protože o nich s námi nekomunikovali. Nevím, zda jsme chodili do stejné rodiny a poskytovali jí služby zdvojeně. Teď máme navázanou spolupráci s jinou neziskovou organizací, ale pouze 4 měsíce, tak uvidíme, co to přinese.“*

Další zmiňuje: *„Vlastně neziskové organizace mají tu výhodu, že si mohou klienty vybírat a pokud klient nespolupracuje, tak s ním ukončí spolupráci. My takovou výhodu nemáme a musíme spolupracovat i s rodinami, se kterými se nám spolupracuje velmi těžko.“*

Spolupráce je dobře nastavená

Pracovnice z krajského města ke spolupráci říká: *„Jo i ty neziskovky, jako je pravda, že ty neziskovky si můžou vybírat klienty, můžou ukončit spolupráci, což my ne, což je asi ten jedinej problém, proč se občas dohadujeme, ale já bych se bez nich nehla, v rámci těch dohledů určitě ne.“*

Další dodává: *„Ale zase nám pomáhá, když máme ty neziskovky, když můžou chodit do těch rodin a víc se jim věnovat, my třeba nemůžeme tam být v rodině půl dne a pomáhat mámě něco uvařit a to můžou ty neziskovky, takže jsme s nima ve spojení, můžou tam být část den a věnovat se tý matce.“*

Nejčastěji zmiňované organizace byly neziskové organizace. Tady se však pracovnice v odpovědích rozcházel. Z rozhovorů jasně vyplynulo, že pracovnice krajského města mají dobrou zkušenost s neziskovými organizacemi. Naproti tomu pracovnice OSPOD z menšího města takovou zkušenost nemají a z jejich výpovědí bylo patrné negativní smýšlení o neziskových organizacích.

Z pohledu pracovníků neziskové organizace

Pracovnice neziskové organizace mluvily o své zkušenosti s OSPOD. I zde byly zkušenosti rozličné. Ačkoliv všechny vnímaly, že s OSPOD potřebují, reflektovaly, že spolupráce je

mnohdy náročná a záleží na jednotlivých pracovnících OSPOD. Přiznaly, že se jim nelíbí, že je nepovažují za rovnocenné partnery. Přesto shodně říkaly, že spolupráce se během posledních let zlepšuje a zkvalitňuje.

Dobře nastavená spolupráce

Pracovnice neziskové organizace k tomu říká následující: „*Musím říct, že za tu dobu, co jsem tady, se to ohromně posunulo k lepšímu, že možná je to tím jakým způsobem oslovujeme pracovníky, že oni se poměrně začínají orientovat v tom, co můžou čekat od nás jako od služby a ta komunikace se zlepšuje. Je to čím dál tím bych řekla lepší, hodně záleží, je to taky pracovník od pracovníka, jak se to setkává trošičku i poté lidské stránce v tom smyslu, jak kdo chce komunikovat.*“

Jiná popisuje svou zkušenost: „*No tak, myslím si, že naše práce je hodně provázaná s OSPOD. Spolupracujeme s OSPOD, je to nezbytný a je vždycky dobrý, když to funguje dobře a máme zkušenosti, že to může fungovat dobře. Ale taky bych řekla, že máme víc pozitivních zkušeností. Vždycky pomůže, když je to dobře vydefinovaný, vydefinuje se nějaká zakázka a je to jako průhledný, to znamená, ta ideální praxe je sejít se na začátku, využívat případový konference, všechny 3 strany, my, OSPOD i ta rodina, aby předem bylo jasné, jaká je čí role, taky předpokládá, že funguje dobře ta spolupráce, když OSPOD ví dobře jaká je ta naše role.*“

Postrádání partnerského přístupu

Pracovnice z neziskové organizace se ke spolupráci zmiňuje následovně: „*Mně přijde, že oni a je to sdělovaný, že ty neziskovky jim zas tak nepomáhají, že nejsou zas tak důležitý a i mam pocit, že nám hází klacky pod nohy, když se snažíme něco v té rodině nastavit a oni tam přijedou a řeknou, že to vlastně takhle bejt nemusí. A i třeba na těch případových, kdy jsem svědkem, že se těsně před tím s nima něco vykomunikuje a oni se za chvíli na tom zachovají úplně jinak a razí něco jinýho.*“

Také zkušenosti pracovnic neziskové organizace se značně lišily. Některé vnímaly spolupráci s OSPOD jako velmi dobrou a směřující k lepšímu, další naopak mluvily o tom, že je pracovnice OSPOD při vzájemné spolupráci neberou jako rovnocenné partnery. Podle jejich názoru tento přístup neprospívá společné spolupráci, spíše ji tím ztěžuje.

7.3 Potřeby do budoucna

Každý sociální pracovník potřebuje své práci věřit a vidět v ní smysl. Někdy však nastanou okolnosti, které práci ztěžují, avšak není v pracovníkově moci tyto okolnosti odstranit. Práce s rodinami má svá specifika a potřeby a vyžaduje spolupráci všech spolupracujících subjektů, pokud má být rodina zachována jako celek a dítě má být ponecháno v rodině.

DVO 3 Co by v budoucnu pomohlo při poskytování podpory rodinám?

- Co by podle Vás pomohlo efektivnější spolupráci mezi státní a nestátní sférou?

Z pohledu pracovníků OSPOD

Pracovnice, které nemají dobrou zkušenost se spoluprací s neziskovou organizací, neuměly odpověď jednoznačně formulovat. Většinou mluvily o lepší komunikaci a také častějším dojíždění do lokality. Pracovnice, které mají s neziskovou organizací dobrou zkušenost, by ji nijak neměnily.

Otevřenější komunikace spolupracujícími subjekty

Jak k tomu zmiňuje jedna z pracovníků: „Ale uvítala bych větší propojenost a větší sdílení informací, kdyby tu byli častěji, třeba i na tu naši ranní kávu a mohli bychom si společně říct, tak jak tu dnes sedíte vy, co se děje a na čem se pracuje... A pak vnímám již zmiňovanou větší spolupráci s neziskem a větší propojenost a možnost sdílení. Na to bohužel nejsme zvyklí a vnímám to jako velkou překážku v naší práci.“

Působení v lokalitě

Pracovnice povídaly také o častějším působení v lokalitě. Jedna z pracovníků k tomu říká: „Vlastně bych uvítala, kdyby k nám mohli jezdit častěji než jen jednou týdně, kdyby mohli být takovou naší prodlouženou rukou a dělat práci tam, kde naše kapacita už nestačí.“

Pracovnice z krajského města byly s tím, jak je u nich nastavená spolupráce s neziskovými organizacemi celkem spokojené a nepřišly na žádné zásadní změny. Naopak pracovníkům z menšího města by pomohlo, kdyby mezi nimi a pracovníky neziskové organizace panovala otevřenější komunikace a také pokud by do jejich lokality mohli pracovníci dojíždět častěji.

Z pohledu pracovníků neziskové organizace

Pracovnice se shodly na tom, že by jim při spolupráci s OSPOD, ale i obecně s dalšími státními institucemi pomohlo, kdyby k nim měli větší respekt: Podle pracovníků by také mohlo být užitečné, kdyby pracovníci OSPOD prošly sebezkušenostním výcvikem. Díky tomu by začaly nahlížet na určité skutečnosti jiným pohledem, protože dost často pracovníci OSPOD nemají zkušenosti se supervizí, chybí jim nadhled a často pohlíží na klienty z pozice moci. Také je podle pracovníků důležité vyjasnit si kompetence a otevřeně spolu komunikovat. Díky vyjasnění dojde k tomu, že některá očekávání nebudou nenaplněná a lépe porozumí náplni práce sociálních pracovníků neziskových organizací.

Respekt k pracovníkům neziskových organizací

Pracovnice k tomuto tématu dodává: „...respekt k neziskovkám jako takovým. Myslím, že často ty OSPOD mají despekt, že ty pracovníci to berou, jako to je nějaká neziskovka, no, tohle vůbec nebejvalo, co já bych se tím vůbec zabývala. Spíš aby tam byl vzájemnej respekt, a aby bylo jasné, co mi nabízíme.“

Vyjasnění kompetencí

Pracovnice neziskové organizace to popisuje následovně: „Jo ve chvíli kdy mají představu, že jsme na tom podobně, jdeme proti nebo jsme rivalové, mají různé představy, tak je to špatně, je to o hodně o komunikaci, jak představovat tu naši službu, jaká je naše role, jak se možná trošku doplňujeme. OSPOD má možná trošku jiný pravomoci, ale taky je velmi důležitý. A s tím bojujeme, že konkrétní OSPOD na nás hází věci, který jsou v jeho kompetenci, někdy po nás chce něco, co jako fakt nemůžeme, někdy nerespektuje to, že my musíme pracovat s těma lidma na bázi dobrovolnosti, a to se musí neustále komunikovat a to je stále nekončící proces.“

I pracovníci neziskové organizace volají po otevřenější komunikaci mezi nimi a pracovníky OSPOD. Jak samy podotkly, velmi by jim jejich práci usnadnilo, kdyby pracovníci OSPOD věděly, co mohou očekávat od pracovníků neziskové organizace a jaké jsou jejich kompetence ve vzájemné spolupráci.

- **Co by Vám v budoucnu ulehčilo či pomohlo ve vaší práci?**

Z pohledu pracovníc OSPOD

Pracovnice OSPOD kromě spolupráce s neziskovými organizacemi zmiňovaly, že by si přály, aby jich bylo na úřadech více a lepší spolupráci se soudci. Pro ně je velmi frustrující, když celá jejich práce během několika soudních řízení stane zbytečnou. Často to bývá kvůli nedostatečné informovanosti soudců o jednotlivých případech. Také mluvily o spolupráci mezi jednotlivými OSPOD, která mnohdy nefunguje tak, jak by si představovaly. Také zmiňovaly supervize nebo možnost si promluvit s nějakým odborníkem, ale nevnímají to jako prioritu, spíše jako takový nadstandard. Jinak podle jejich slov mají vše, co potřebují. Velmi si váží týmu, ve kterém pracují i další možnosti se vzdělávat.

Větší personální zajištění

Pracovnice OSPOD dodává: *„Dva roky jsme žebrali, aby nám alespoň přidali na novou kolegyni, a tak to už je fakt průser. Bychom potřebovali, aby nás bylo víc a měli jsme víc času na ty rodiny, pak by ta práce k něčemu byla. Ted' všechno hasíme a honíme to akutní a mezitím utíká to další a další a nedej bože, když má přijít ta kontrola.“*

Jednotný výklad metodiky

Pracovnice zmiňuje: *„Jednotná metodika ve vedení individuálních plánů. Jsme měli školení, ale ve finále se to má dělat jinak, ale každé to píše jinak, když nám sem přijdou spisy a vyhodnocení je prázdný, jen dítě není ohroženo, takže by pomohla jednotná metodika, ale na dlouho dobu ne že za půl roku to bude jinak. ... Každé si to vyloží jinak a pak je to o slovíčkaření.“*

Spolupráce napříč organizacemi

Jedna z pracovníc říká: *„A možná bych si přála, aby byla rozvinutá nejen spolupráce s neziskovým sektorem, ale i dalšími odborníky jako jsou učitelé, kteří moc na případové konference nechtějí chodit a také lékaři, kteří ale spolupracují víc.“*

Další k tomu říká: *„Nejvíce co tu práci hatí je ten systém a pak úředníci, když to řeknu blbě. S úřadem práce spolupráce absolutně nulová. Že tady když se snažíte a víte, že i ta rodina se snaží a oni jim nevyplatí dávky, protože zrovna ted' nemá čas. Víte, že Vám přijde rodina o bydlení a co potom. Takže hodně bojuju s úřadem práce, se přiznam. Potom, co změnili ten systém a přešli jsme, ty dávkaři přešli na úřad práce, tak to je šílený. Tady jsme ty rodiny znali, takže se fakt dávky vypláceli, jak to šlo, ale ted' je to průser, takže ted' vznikají neustálý dohady s úřadem práce.“*

Možnost supervizí či jiného kontaktu s odborníkem

Pracovnice OSPOD popisuje: „*Supervize byly domluvené jen na 5 setkání, ale to by bylo dobrý i do budoucna, možná nějakou konzultaci, mít psychologa na úřadě a právníka, abych se mohla poradit, protože občas ty situace jsou šílený.*“

Pracovnicím OSPOD by nejvíce ulehčilo, kdyby jich mohlo být na oddělení víc, aby pak měly více času na přímou práci s klienty a nebyly zavaleny administrativou. Také se shodly na tom, že by jim jejich práce usnadnil jednotný výklad metodiky. Zmiňovaly to v souvislosti s individuálním plánem dítěte, který musí nově vypracovávat. Pracovnice z krajského města si ztěžovaly na spolupráci mezi jednotlivými úřady ale i odděleními OSPOD. Přály by si, aby se komunikace mezi nimi do budoucna zlepšila, ačkoliv nevěděly, jak toho docílit. Některé z pracovnic zmiňovaly i supervize, vnímají, že by pro ně mohly být v nějakém směru přínosem, i když bylo z jejich postoje patrné, že tomuto nástroji moc nevěří.

Z pohledu pracovnic neziskové organizace

Pracovnice neziskové organizace většinou reflektovaly, že díky dobrému zázemí organizace mají vše, co momentálně v tuto chvíli potřebují. V rozhovorech byl často zmiňován fungující tým, který všechny vnímají jako podpory, dále vzdělávání, supervize, intervize, metodiky. Všechny se shodly na tom, že všechno jmenované vnímají jako velkou podporu při práci a pomáhá k naplnění jejich potřeb. Co by si přály změnit, je postavení sociálního pracovníka ve společnosti, tedy aby na něj společnost pohlížela jinak, s větším respektem. Také byla často zmiňovaná legislativní jistota, v tom smyslu, aby bylo jisté financování a opět se během rozhovorů naráželo na soudní rozhodnutí.

Legislativní jistota

Pracovnice neziskové organizace v souvislosti s tím zmiňuje: „*V té oblasti, co děláme, by mi pomohla nějaká legislativní jistota. Jestli bude podpora nebo ne, což je i nejistota pro ty lidi se kterými pracujeme, pak je to nastavení, že je společenskopoliticky podmíněný, že je prostě, jak to, že za to dostávají peníze. Takže možná otevřenější politika, ještě to víc podpořit, podporovat to ve zdravém duchu.*“

Další ji vnímá takto: „*A další věc je financování, který je v nezisku nejistý. Jak může být respekt, když oni si řeknou, no tak teď tady budete ještě rok a pak tady zase nebudete, tak co my tady budeme jako dělat.*“

Vnímání sociálního pracovníka ve společnosti

K tomu se vyjadřuje pracovnice: „*K těm věcem, který jsem říkala, bych přidala nějaký uznání ve společnosti a jako zlepšení obrazu sociálního pracovníka. Mě přijde jako nějaký mediální obraz, neustále je to paní zubatá, ale já se tomu na druhou stranu vůbec nedivím.*“

Soudnictví

Pracovnice ho popisuje následovně: „*Další věc, kterou jako vidím, je jinak přemýšlet o těch dětech a jejich potřebách. To si myslím, že se nedostává k těm lidem, který to potřebují vědět a rozhodnou o jejich životech, takže se to nedostává v míře, kterou by potřebovali. Mluvím třeba o soudcích, který o tom rozhodnou.*“

Sociální pracovnice neziskové organizace se vyjadřovaly spíše na vyšší úrovni, tedy za hranicí své organizace. Díky zázemí, které je v organizaci nastaveno, mají vše, co potřebují. Avšak do budoucna by si přály, aby se změnilo postavení sociálního pracovníka ve společnosti, aby byla díky financování a zákonům nastavená jistota, díky které by se neziskové organizace nemusely bát o svou existenci. Také by si přály, aby se změnil systém soudnictví, tedy v tom smyslu, aby se soudci začaly o případy skutečně zajímat a nerozhodovaly se na základě nedostatku času a přetíženosti.

8 Závěr

Diplomová práce s názvem „Dilemata sociálních pracovníků při posuzování výchovných metod v rodinách s dětmi mladšího školního věku“ měla za cíl odpovědět na hlavní výzkumnou otázku: „*S jakými dilematy se setkávají sociální pracovníci při posuzování výchovných metod v rodinách s dětmi mladšího školního věku?*“.

Výzkumné části předcházelo zpracování části teoretické, která je jakým si vodítkem pro pochopení této problematiky a vysvětlením základních pojmů. Kvalitativní výzkum byl realizován v podobě deseti polostrukturovaných rozhovorů – pěti pracovníci OSPOD a pěti pracovníci neziskové organizace. Data získaná během rozhovorů byla následně přepsána a analyzována.

Proces posuzování a práce s rodinou jsou velmi zdlouhavé a mnohdy pro pracovníka náročné. Není divu, že se během tohoto procesu mohou objevovat nejrůznější dilemata. Také pozice pracovníků OSPOD a neziskových organizací se od sebe vzájemně odlišují. Nejčastější dilema, které se u pracovníků OSPOD objevilo, se dalo předpokládat. Tím dilematem je, zda dítě v rodině ponechat nebo jej z rodiny odebrat. Pracovnice OSPOD vnímají toto dilema jako součást každodenní práce a vše se točí okolo něj. Jsou si vědomi toho, že každý den balancují na hraně a musí nalézt vhodné řešení, které by nejméně poškodilo zdravý vývoj dítěte. Dalším poměrně častým dilematem, o kterém se pracovnice zmiňovaly, byla neschopnost rodičů komunikovat mezi sebou, především v rozvodovém řízení. Jak z výzkumu vyplynulo, že rozvodové kauzy jsou nejčastější náplní jejich práce. Často jim zabírají mnoho času a energie a komunikace s rodiči je pro pracovnice mnohdy velmi složitá. Velké zastoupení zde mělo i téma drogově závislých rodičů, u kterých se dá předpokládat, že péči o své dítě nezvládnou, avšak výzkum ukázal, že pracovnice ihned nevolí radikální řešení a vnímají, že si i drogově závislí rodiče zaslouží dát šanci a o své dítě pečovat.

Pracovnice neziskové organizace také volí při práci s rodinou individuální přístup a uvědomují si, že v rodině nezastupují mocenský orgán a mnohdy je pro ně těžké najít právě hranici mezi kontrolou a podporou. Přesto, že v rodině nedisponují mocí, cítí zodpovědnost za to, aby spolupráce v rodině fungovala. Mnohdy se potýkají s tím, že rodina s nimi nechce dál spolupracovat, protože jejich služba je dobrovolná a oni nemají žádnou pravomoc k tomu, aby je ke spolupráci donutily, zvláště když vidí, že už chybí pár pomyslných kroků k tomu, aby rodina dosáhla stanoveného cíle. V takových chvílích musí respektovat přání rodiny. Pracovnice neziskové organizace také přiznaly, že si často neví rady s tím, jak sdělit rodičům,

že jimi zvolená výchovná metoda není vhodná. I zde narážejí na jejich postavení v rodině a snaží se volit partnerský přístup a být autentičtí. Získání důvěry rodičů je pro ně velmi důležité, protože pak mohou být k rodičům více otevření a mohou s nimi snáze komunikovat jejich výchovné metody. Často se snaží s dítětem v přítomnosti rodičů hodně mluvit a oceňovat ho a tím nabídnout rodičům, jak mohou se svým dítětem komunikovat jinak, než jak jsou rodiče zvyklí.

Při posuzování výchovných metod si pracovníce OSPOD všímají především interakce mezi dítětem a rodičem. Z výzkumu vyplynulo, že reakce dítěte na rodiče je pro ně velkým ukazatelem pro to, aby zjišťovaly, zda je dítě v rodině ohrožené. Avšak jsou si vědomy toho, že je potřeba s rodinou individuálně a dlouhodobě pracovat než dítě odeberou. Jak přiznaly, dítě z rodiny odebírají pouze v krizových situacích, jakou je například podezření ze syndromu CAN. S novelou zákona č. 359/1999 musí nově vypracovávat vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, kde si právě všímají vztahu mezi dítětem a rodičem, což jim při jejich práci velmi pomáhá. Ačkoliv jsou pracovníce za tento formulář vděčné, jeho vypracování je časově velmi náročné a často ho dělají na úkor jiných povinností. Podle pracovníků však chybí jednotnost v jeho vyplňování, což jim sťažuje práci, pokud si vyžádají tento formulář od pracovníků z jiného OSPOD a formulář je téměř prázdný. Pracovníce OSPOD jsou při posuzování výchovných metod také vnímavé k naučeným vzorcům chování ve výchově. Podle nich rodiče nevědomě volí takové výchovné metody, jaké sami v dětství zažili. V takových chvílích se s rodiči snaží hodně mluvit a vysvětlovat jim, proč právě tato zvolená výchovná metoda není pro dítě vhodná. Pracovníce OSPOD považují za nevhodné výchovné metody především nepřiměřené fyzické trestání, které je viditelné nejen na těle dítěte, ale způsobuje mu také psychické trauma. Jak přiznávají, je pro ně mnohdy obtížné tyto výchovné metody v rodinách rozpoznat, protože s rodinou netráví příliš mnoho času a často se rodiče při šetření chovají jinak, než jak se doopravdy chovají k dítěti. Pracovníce často volí neohlášené návštěvy, které však při počtu případů na pracovníka, mohou probíhat minimálně 2x za měsíc.

I pro pracovníce neziskové organizace je velmi důležité všimnout si vazby mezi dítětem a rodičem. Vnímání, jak dítě reaguje na přítomnost rodičů, jak se k němu rodiče chovají. Zda je reakce rodiče na dítě přiměřená či nikoliv a také jak mají nastavené hranice ve výchově. Pracovníce neziskové organizace jsou si také vědomy faktu, že rodiče se často chovají podle toho, co sami zažívali v dětství, tedy že je ve výchově jakási cykličnost. Podle jejich názoru z tohoto schématu lze uniknout, ale rodič musí být motivovaný ke změně a musí si být vědom toho, že je změna dlouhý proces. Výchovnou metodu, kterou pracovníce považují za nepřijatelnou je podle jejich názoru především ta, které dítě nerozumí, ať už se jedná o bití či

nadávky. Také je pro ně velmi varovným signálem emočně labilní prostředí, ve kterém se dítě nemůže spolehnout na reakce rodičů.

Je zajímavé, že pracovnice OSPOD neuměly jednoznačně definovat, jako ony samy chápu pojem nejlepší zájem dítěte. Často si nejlepší zájem dítěte spojily s vyrůstáním dítěte mimo domov. Zároveň ho však vnímají i jako právo dítěte na oba rodiče. Někdy je uplatnit toto právo těžké, protože se ve své praxi setkaly s tím, že rodiče si po odebrání dítěti uvědomili, že jim je bez něho lépe a přestaly se snažit a nechtěli o něj dál pečovat.

Pracovnice neziskové organizace byly ve výkladu pojmu zájem dítěte konkrétnější. Pro všechny znamená zájem dítěte bezvýhradné přijetí rodičů, bezpodmínečná láska zájem o dítě a pocit jistoty a bezpečí. Podle pracovnic se vše dá vypořádat právě z vazby mezi dítětem a rodičem a z jejich vzájemné komunikace. Jak z výzkumu vyplynulo, pro pracovnice neziskové organizace je velmi důležité, aby se dítě mohlo v rodině všestranně rozvíjet a dostávalo vše, co ke svému rozvoji potřebuje. V takových chvílích má podle nich smysl, aby dítě setrvalo v rodině. Jak přiznávají, netvrdí, že vše musí být perfektní, ale cení se i snaha rodičů jejich situaci změnit.

Pro pracovnice OSPOD je velkým zdrojem podpory jejich tým, ze kterého velmi čerpají, ať už se jedná o sdílení zkušeností či podporu. Často v rámci jejich týmu probíhají intervize, které jsou podle názoru dostačující a proto není potřeba supervizí s externím odborníkem. V supervizích moc velký smysl nevidí. Při své práci se také opírají o pracovní zkušenosti a jsou si vědomy hranic, které jsou nezbytné k tomu, aby se udržovaly v kondici a mohly pracovat s čistou hlavou.

I pracovnice neziskové organizace vnímají fungující tým jako velkou podporu při své práci. Ví, že se mohou s kolegyněmi na sebe vzájemně spolehnout. Za velkou oporu a jistotu v zádech považují také metodiku, která dává jejich práci hranice nejen k pracovnímu nasazení, ale i ke klientům. Metodika jim také pomáhá v tom, že si uvědomují, za co mají zodpovědnost oni a za co jejich klienti. Samozřejmě je pro ně velká opora i supervize, která je na jednu stranu luxus a na druhou stranu nezbytnost. Pracovnice v supervizi vidí velký smysl a neumí si svoji práci bez supervize představit. Pokud hledají zdroje u sebe, čerpají především z osobní zkušenosti z mateřství, které jim pomáhá, aby lépe porozuměly nejen dítěti, ale také výchovným metodám rodičů. Dále je to osobnostní nastavení pracovníka, který vidí v této práci pozitivní smysl a zároveň má pevně nastavené hranice, aby chránil sám sebe.

Pracovníci OSPOD zdroje podpory nacházejí v multidisciplinární spolupráci tak napůl. Některé pracovnice mají dobrou pracovní zkušenost s neziskovými organizacemi a neumí si práci bez nich představit. Vnímají je jako prodlouženou ruku tam, kde jejich

kapacita nestačí. Avšak třeba naráží na spolupráci s jinými odděleními OSPOD či úřady. Některé pracovnice OSPOD však neměli dobré zkušenosti s neziskovými organizacemi a vyčítají jim, že mohou spolupráci s klienty ukončit kdykoliv, když klient nespolupracuje, zatímco oni s nimi musí spolupracovat i nadále. Pracovnicím by v budoucnu velmi pomohlo, kdy byla komunikace mezi OSPOD a neziskovými organizacemi otevřenější a průhlednější. Zmiňovaly se také o tom, že by v budoucnu uvítaly, kdyby měly k dispozici nějakého právníka specializovaného na rodinné právo a psychologa, se kterým by mohly sdílet svá dilemata. Také by chtěly jednotný výklad metodiky, zejména té, co vyplynula z novely. Rozhodně by v budoucnu také uvítaly rozšíření svých řad, aby jim ubylo případů a měly více času na terénní práci a šetření v rodinách.

Pracovnice neziskové organizace se shodly na tom, že velmi záleží na konkrétním pracovníkovi OSPOD, se kterým spolupracují. Někteří jsou více otevření a přístupní spolupráci, jiní je zas neberou jako partnery a jsou vůči nim skeptičtí a negativně nastavení. Avšak podle nich se spolupráce zlepšuje a velmi se jim osvědčilo na začátku spolupráce si vyjasnit za co je která strana zodpovědná, protože se jim často stává, že po nich pracovníci OSPOD chtějí věci, které nedělají nebo dělat nemohou. Dle jejich názoru by pracovníkům OSPOD pomohl sebezkušenostní výcvik, který by jim ukázal, že mohou posuzovat věci i jiným způsobem. Pracovnice by také uvítaly, kdyby se zlepšilo postavení sociálního pracovníka obecně ve společnosti a finanční jistota, která by zajišťovala dlouhodobější fungování neziskových organizací.

Doporučení diplomové práce lze vztáhnout pouze na lokalitu, ve které byl výzkum realizován, tedy na Plzeňský kraj. Jak z výzkumu vyplynulo, pracovníci OSPOD a neziskové organizace vnímají stejnou věc jiným způsobem. Je to dáno i jejich rozdílným postavením a odlišným způsobem práce. Měli by však být vědomi toho, že cíl, ke kterému směřují je stejný, všichni podpořit rodinu do té míry, aby v ní mohlo dítě setrvat. Důležitý mezník je patrný ve vzájemné komunikaci. Důležité je, aby se oba subjekty naučily vzájemně spolupracovat a otevřeně spolu komunikovat, protože neziskové organizace se blíže dostanou k rodinám a mohou lépe posuzovat výchovné metody a situaci v rodině obecně, což by při vzájemné propojenosti mohlo pracovníkům OSPOD velmi pomoci. Velká příležitost je také na poli vzdělávání. Supervize by měla být povinná na každém pracovišti pomáhajících profesionálů, stejně tak by si každý pracovník měl projít sebezkušenostním výcvikem, aby poznal své já, protože osobnost pracovníka je velkým nástrojem, kterým ve své práci disponuje. Velké mezery jsou i ve společenském vnímání a politická scéna by měla podporovat postavení sociálního pracovníka ve společnosti a prezentovat ho jako odborníka.

Seznam použitých zdrojů

Seznam literatury

BECHYŇOVÁ, Věra, KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.

BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, Alžbeta. *Rodina jako klient sociálních služeb*. In: SMUTEK, Martin et al. *Proměny klienta služeb sociální práce*. Univerzita Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-716-1.

CAMPBELL, Ross. *Potřebuji tvou lásku*. Praha: Návrat, 1992. ISBN 80-85495-11-2.

CIMRMANNOVÁ, Tereza. A KOL. *Krize a význam pomáhajících prvního kontaktu*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2205-7.

COLOROSOVÁ, Barbara. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.

ČAČKA, Otto. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-060-0.

ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-534-3.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-822-9

DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicem, 1986. ISBN 08-040-86.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: MPSV ČSR ve Statistickém a evidenčním vydavatelství tiskopisů, 1986.

DUNOVSKÝ, Jiří, DYTRICH, Zdeněk, MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

FORWARDOVÁ, Susan, BUCK, Craig. *Když nám rodiče ničí život*. Praha: MOTTO, 2008. ISBN 978-80-7246-417-3.

GJURIČOVÁ, Šárka, KOCOURKOVÁ, Jana, KOUTEK Jiří. *Podoby násilí v rodině*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-416-3.

HAMAROVÁ, Janka, HOLKOVIČ, Lubomír. *Výchova v rodině*. Bratislava: Smena, 1986. ISBN 73-068-86.

HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. In: *Děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005. ISBN 80-239-4482-7.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.

- HOLÁ, Lenka a kol. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-015-4.
- KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1992. ISBN 80-901102-0-7.
- KODYMOVÁ, Pavla. *Sociální práce do druhé světové války*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-437-7.
- KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-429-X.
- KOVAŘÍK, Jiří. *Posuzování potřeb ohroženého dítěte*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Týrání, zneužívání a zanedbávání dětí*. In: et al. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: Ireas, 2007. ISBN 978-80-86684-47-5.
- LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1989. ISBN 08-056-89.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém nebo po zlém*. Praha: Portál, 1993. ISBN 80-85282-78-X.
- MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRICH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- MATĚJČEK, Zdeněk, LANGMEIER, Josef. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7376-002-X.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-437-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.
- MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako vztahová síť*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-19-9.

- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2011. ISBN 978-80-86429-87-8.
- MUSIL, Libor. *Ráda bych vám pomohla, ale....*. Brno: Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9.
- NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.
- NEČASOVÁ, Mirka. *Profesní etika*. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- NEČASOVÁ, Mirka, MUSIL, Libor. *Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků*. In: ŠRAJER, Jindřich, MUSIL, Libor a kol. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0.
- NEDĚLNÍKOVÁ, Dana. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita. MPSV, 2007
- PIAGET, Jean, INHELDER, Barbel. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0691-0.
- PEMOVÁ, Terezie, PTÁČEK, Radek. *Sociálně – právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4317-2.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0772-6.
- SCHNEIDEROVÁ, Hana a kol. *Teorie výchovy*. Praha: Univerzita Karlova, 1986. ISBN 17-361-86.
- SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2.
- SMUTKOVÁ, Lucie. *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-069-1.
- SURYNEK, Alois a kol. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press, 2001. ISBN 80-7261-038-4.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.
- VANÍČKOVÁ, Eva a kol. *Tělesné tresty dětí. Definice – popis – následky*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0814-0.

VODÁČKOVÁ, Daniela a kol. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-342-0.

VRTBOVSKÁ, Petra. *O ztraceném dítěti a cestě do bezpečí*. Praha: Natama, 2010. ISBN 80-86620-20-4.

Internetové zdroje

Attachment theory. 2010. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2010/11/PSYCH101-Wiki-Attachment-theory.pdf>

BARVÍKOVÁ, Jana, SVOBODOVÁ, Kamila, ŠŤASTNÁ, Anna. *Podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností*. [online], [cit. 2015-03]. Praha: VÚPSV v.v.i., 2010. Dostupné z World Wide Web: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_326.pdf

How could divorce affect my kids. 2006-2007. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: <http://www.focusonthefamily.com/marriage/divorce-and-infidelity/should-i-get-a-divorce/how-could-divorce-affect-my-kids>

Child Abuse and Neglect. 2015. [online]. [cit. 2015-04]. Dostupné z World Wide Web: <http://www.helpguide.org/articles/abuse/child-abuse-and-neglect.htm>

Children and divorce. 2013. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: http://www.aacap.org/AACAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/Facts_for_Families_Pages/Children_and_Divorce_01.aspx

Introduction to Pessó System Psychomotor. 2011. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: <https://albertpesso.files.wordpress.com/2011/02/introduction-to-pesso-system.pdf>

Metody výchovy a jejich využití v závislosti na věku dítěte. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: http://www.prosestry.cz/studijni_materialy/psychologie/mladsi_skolni_vek_z_psychologickeho_hlediska

WILKINS David. *Guide to applying attachment theory in social work practice*. 2015. [online]. [cit. 2015-05]. Dostupné z World Wide Web: http://www.academia.edu/3433490/Guide_to_applying_attachment_theory_in_social_work_practice

Legislativní ustanovení

OSN. *Úmluva o právech dítěte*. 1989. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Listina základních práv a svobod*. 1992. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

MPSV. *Návrh opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti*. 2008. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: http://www.mpsv.cz/files/clanky/9556/Navrh_opatreni_k_transformaci.pdf

MPSV. *Novela zákona č. 401/2012 Sb., o sociální-právní ochraně dětí*. 2012. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14305/novela.pdf>

MPSV. *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách*. 2006. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

MS. *Zákon č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník*. 2012. [online]. [cit. 2015-03]. Dostupné z World Wide Web: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/>, <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů*. 9. 12. 1999.